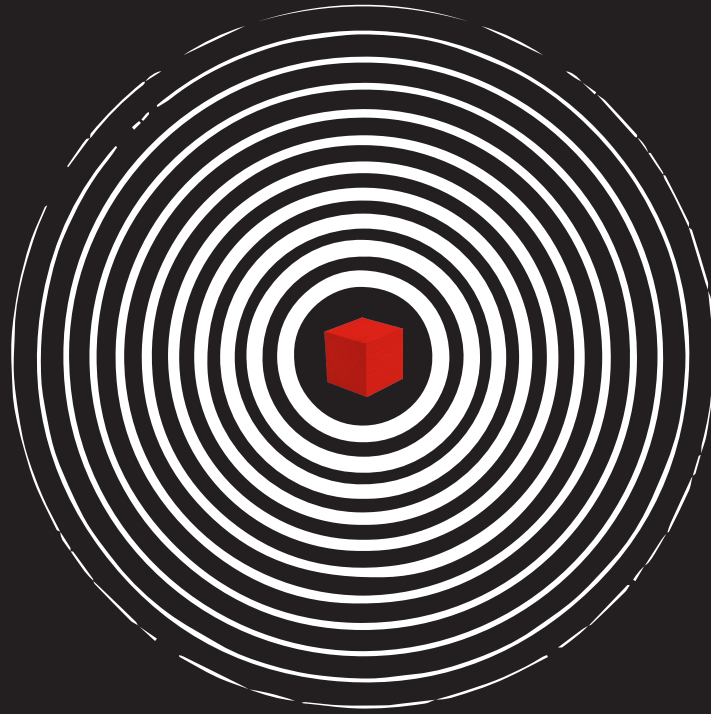

CİHANNÜMA DERGİ

www.cihannuma.org | SAYI 10 | BAHAR | 2022

ŞEHİR MEDENİYETİ

Gündem

İnşadan İmara
Şehirden İnsana

Dosya

Salgın Sonrası
Şehirleşme

İnceleme

Hafızamızdaki
Şehirler

Söyleşi

Prof. Dr.
Sadettin Ökten

Sunuş

Doç. Dr. Ebubekir CEYLAN

Genel Yayın Yönetmeni

Şehir ve şehircilik konusu Türkiye'nin son yıllarda yoğun bir şekilde tartıştığı konuların en önemlilerindedir. Bunu dikkate alarak yakın zamanda Cihannüma olarak iki önemli çalıştay gerçekleştirdik. 26-27 Mart tarihlerinde Gaziantep'te Göç Çalıştayı, 14 Mayıs'ta da Konya'da Şehir ve Medeniyet Çalıştayı düzenledik. Çalıştaylarımızın sonuç raporlarını kamuoyuyla ve ilgili kurumlarla paylaşıyoruz. Bu kapsamdaki gayretlerimizin devamı olarak Cihannüma Dergi'nin 10. sayısını Şehir ve Şehircilik teması üzerine kurguladık.

Birbirinden kıymetli yazı ve yazarlarımızın bulunduğu bu sayıda Balkanlardaki Üsküp'ten Anadolu'daki Sivas'a, oradan Hicaz'daki Mekke-i Mükerrerme'ye ve İdlib'e uzanan bir coğrafyada sizlere farklı şehir manzaraları sunacağız. Kovid-19 salgın sürecinin şehirlerimiz ve şehir yönetimine etkilerini ise dosya yazısı olarak ele aldık.

Şehir ve şehircilik konusu şüphesiz Turgut Cansever anılmadan ele alınamaz. Katılım, sürdürülebilirlik ve adalet/eşitlik başlıkları altında Turgut Cansever'in düşüncesinde şehir ilkelerini ve mimarın yaptığı tercihlerle dünya görüşü arasındaki ilişkiyi dikkatlerinize sunuyoruz. Yazarlarımız bir yandan imar, mimar, ömür ve umran gibi kavramların zihin dünyamızdaki derin anlamları üzerine bizi düşünmeye davet ederken diğer taraftan şehir ve insan arasındaki bağın altını çizerek şehrin ganimet olarak değil emanet olarak görülmesi gerektiğini vurguluyor. Şehir mimarisi ve medeniyet tasavvuru arasındaki ilişkiye dair yazıları, şehrin eğitici gücünü öne çıkaran aynı zamanda şehir ve eğitim ilişkisini İstanbul üzerinden anlatan yazı takip ediyor.

Bu sayımızdaki söyleşimizi Sadettin Ökten Hocamız ile gerçekleştirdik. Hocamız ile toplumsal hayat tarzı ile mekân tasarımı arasındaki ilişkiyi, şehirli olmanın âdâb-ı muaşeretini, Türklerin şehirciliğe katkılarını, modern çağda mahalle kültürünü ihya etme imkanını ve kapitalist tüketim kültürünün şehirleşmeye etkilerini konuştuk.

Dergi editörümüzün yazısı ise sadece güncel bazı filmlerin eleştirisini içermiyor, aynı zamanda çok radikal dönüşümlerin yaşandığı sinema sektörüne ilişkin camiamızın bakışını da eleştirerek önemli bir teklifte bulunuyor.

Bu sayımızda sizleri İdlib'e götürüyoruz. Göçmen meselesinin sıklıkla gündeme geldiği ülkemizde, İdlib'te yaşanan dramları yerinde not ederek okuyucularımızı empati yapmaya davet ediyoruz. Kitabiyat bölümünde ise, geçmiş zamana ait renkleri, sesleri ve şehir kültürüne dair hatıraları kaleme alan Kadir Üredi'nin kitapları üzerine yazılmış bir değerlendirme yazısını beğeninize sunuyoruz.

Ayrıca Metaverse ve elektrikli otomobillere, çok radikal dönüşümlerin yaşandığı sinema sektörüne odaklanan yazılarımızı da ilgiyle okuyacağınızı düşünüyoruz.

Keyifle okuyacağınız bir sayı olması ümidiyle...

Saygılarımla.

CİHANNÜMA DERGİ

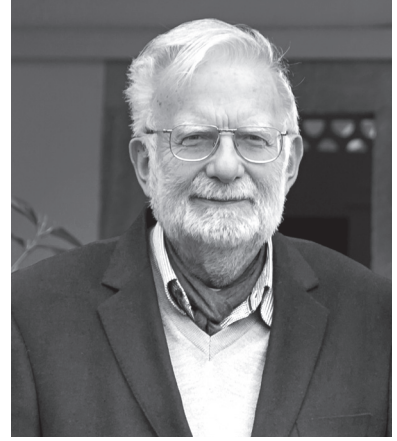
52

SÖYLEŞİ

**Prof. Dr.
Sadettin ÖKTEN**

Şehir ve Medeniyet

Şehir mekânı ve şehirde yaşanan hayat tarzı; mensup olunan medeniyet değerlerini hatırlatmalı, benimsetmeli ve sevdirmelidir.

96

DOSYA

Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN

**Kovid-19 Salgını Sonrası
Şehirciliğimiz Üzerine**

Hayatın olağan akışı içinde bir gün çözeriz diye ertelediğimiz sorunlar vardır. Kriz anları bu türden ertelenen sorunların çözümü, bir bakıma bir mıntıka temizliği yapılması bakımından da önemli imkânlar sunar. Salgınla birlikte gelen tartışmaları bu yönüyle bir "imkân" olarak da görmek mümkündür.

4

İNCELEME

Beşir AYVAZOĞLU

**Sivas'ın Hafızamdaki
Coğrafyası**

İlkokul ders kitaplarında, her gün önünden geçtiğimiz Gökmedrese'den, odalarında, duvarlarında koşturup durduğumuz, belki de farkında olmadan zarar verdiğimiz Darüşşifa'dan, Çifteminare'den söz ettiğini hatırlamıyorum.

İçindekiler

12 **Dr. Emin Selçuk TAŞAR**
Turgut Cansever
Düşüncesinde Şehrin
İlkelerine Dair

20 **Prof. Dr. Murat ERTEKİN**
Şehir Mimarisi ve
Medeniyet Tasavvuru

25 **Mehmet MAZAK**
Ümmül-Kurâ Şehirlerin
Anası: MEKKE

30 **Mevlüt DEDE**
Üsküb: Bizden Uzakta,
Bizden Bir Şehir

36 **Selim CERRAH**
Şehir ve İnsan

40 **Doç. Dr. Ebubekir CEYLAN**
İdlib Bizim
Neyimiz Olur?

46 **Dr. Ömer Faruk YELKENCİ**
Şehrin İnşası
Eğitimin İhyası

60 **Dr. Mücella ATEŞ**
Geleceğin Akıllı
Şehirleri: Neden Ve
Nasıl?

64 **Dr. Gültekin GÜLLÜ**
Dönüşen Şehirler ve
İnsan

68 **Ahmet KIRGIN**
Bağdat ve Kyiv (Kiev)
Arasında Bir Yer...

72 **Tekin ŞENER**
"Şehrin Ahşap
Zamanı"ndan
Bir Adam ve Üç Kitap

76 **Mustafa KARAHANCI**
Bir Kavram, Bir Alem

79 **Doç. Dr. Ahmet DAĞ**
Mekanların,
Kimliklerin ve Fillerin
Replikası: Metaverse

84 **Dr. Abdullah DEMİR**
Ülkemizin Yeşil
Dönüşümünde TOGG
Faktörü

90 **Özkan TEKİN**
Sessiz İstila:
Sinema

CIHANNÜMA DERGİ

Cihannüma Dayanışma ve
İşbirliği Derneği Adına
İmtiyaz Sahibi
Rıza YORULMAZ

Genel Yayın Yönetmeni
Doç. Dr. Ebubekir CEYLAN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Semi OKUMUŞ

Editör
Özkan TEKİN

Cihannüma Dergi Yayın Kurulu

Prof. Dr. Bayram Ali Ersoy
Prof. Dr. Fatih Yardımcıoğlu
Prof. Dr. Mahmut Bilen
Doç. Dr. Ahmet Keşgin
Doç. Dr. Kemal Şamlıoğlu
Dr. Abdullah Şengönül
Mustafa Bolat
Hüseyin Cerrahoğlu
Tahsin Hazırbulan
Yavuz Selim Kurt

Danışma Kurulu
Prof. Dr. Yusuf Tekin
Prof. Dr. Birol Akgün
Prof. Dr. Vatan Karakaya
Prof. Dr. Fatih Savaşan
Dr. Ömer Faruk Yelkenci
Dr. Hasan Taşçı
Erol Erdoğan
Şenel Kızılcıca

Lojistik
Adnan ÇELİK

Dağıtım
Faruk YAKARYILMAZ

ISSN 2687-6647

Tasarım
Ceyhun AKGÜN
ben@ceyhunakgun.com

Hacı Bayram Mah. Haşimi
(Kutlu) Sk. No. 12
Altındağ - ANKARA
info@cihannuma.org
www.cihannuma.org

Baskı: **USTA OFSET**
Davutpaşa Cad. Güven San.
Sit. B Blok No. 382 Topkapı,
Zeytinburnu İstanbul

Sivas'ın Hafızamdaki Coğrafyası

BEŞİR AYVAZOĞLU

NEZİH Başgelen'in hazırladığı *Bir Zamanlar Sivas*¹ isimli albümdeki fotoğraflara zaman zaman derin bir daüssıla duygusuyla bakar, çocukluğumu ve ilk gençliğimi yaşadığım Sivas'ın o güzel sokaklarını özlerim. Bunlardan biri şehir merkezi ni bütün ayrıntılarıyla gösteren, Kale'den çekilmiş bir fotoğraftır. Doğrusu, 1930'ların Sivas'ı, 1960'ların ve 70'lerin Sivas'ından pek de farklı görünmüyor. Bu ahşap ve kerpiç karışımı dokuyu çok iyi biliyorum; evlerin çoğu tanıdık geliyor. İşte bir zamanlar arkadaşlarımla yıkık duvarlarında, loş odalarında saklambaç ve kovboyculuk oynadığım Şifaiye Medresesi, onun hemen karşısında Çifteminare... Buruciye Medresesi, Şifaiye'nin arkasında kalmış, fakat onun tam karşısına düşen ve Sivas'taki birkaç Osmanlı yadigarından biri olan Kale Camii mütevazı, fakat asil duruşuyla hemen dikkati çekiyor. Fotoğraftaki manzaranın hâfizamda yaşayan resimden belki de tek farkı, tespit edemediğim bir tarihte bu camiye bitişik olarak yapılan o sevimsiz Tan Sineması'nın olmamasıdır. Fotoğrafta, 1980'lere kadar ayakta kalan Halkevi binası da görünüyor. Vilâyet binasının aşağı yukarı karşısına düşen bu güzel, kâgir binanın yıktırılmış olmasına hiç anlam verememişimdir. Hükümet Konağı, Jandarma Kışlası ve halen müze olarak hizmet veren Sivas Sultanisi'nin de net bir biçimde görüldüğünü söylersem, nasıl bir fotoğraftan söz ettiğimi daha iyi anlatmış olurum.

---

*İlkokul ders kitaplarında
Hititleri, Yunanlıları,
Spartalıları, Romalıları,
Likya'yı, Frigya'yı vb.
okurduk, fakat bir Allah'ın
kulunun her gün önünden
geçtiğimiz Gökmedrese'den,
odalarında, duvarlarında
koşturup durduğumuz, belki
de farkında olmadan zarar
verdiğimiz Darüşşifa'dan,
Çifteminare'den söz ettiğini
hatırlamıyorum.*

---

¹ Yirmi önemli fotoğrafın bulunduğu bu kitapçık, 2000 yılında İstanbul'da Kentbank tarafından yayımlanmıştır.

Doğum yerim olan Zara'dan Sivas'a 1960 yılında "nakl-i hane" ettiğimizde yedi yaşındaydım. İlk oturduğumuz ev, Çayırağzı'na yakın bir yerde, kerpiçten yapılmış küçük bir evdi. Bu evden 4 Eylül İlkokulu civarında daha büyük bir eve, oradan da Ulucami yakınlarında, Gökmedrese'ye giden dar caddedeki büyük, ahşap bir konağın ikinci katına taşınmıştık. Sığırcıların Konağı dedikleri bu konağın avlusunda, dallarından birine salıncak kurduğumuz yaşlı bir elma ağacı vardı ki hiç unutmam. Unuttuğum bir başka güzellik de aynı sokağın başındaki evin avlu duvarından dışarı taşan iğde ağacı ve mevsimi gelince çevreyi saran baygın kokusudur.

Sığırcıların Konağı'ndan hatırlayabildiklerimi *Geceleyin Dersaadet* adlı kitabımın geceyle nasıl tanıştığımı anlattığı "Giriş" bölümünde uzun uzun söz etmişim. Bu konağın zihnimde lezzetli imajlar bırakan camekânlı bölmesinin pencerelerinden, gece gündüz, Gökmedrese'ye giden sokağı seyretmeye ve faytonların âhenkli nal ve tekerlek seslerini dinlemeye bayılırdım. Bir de Ramazan aylarında Ulucami'nin eğriliği hemen fark edilen minaresinin şerefesinde kandillerin yanıp Kale'den top atılmasını bekleme...

Aynı kitapçıkta, Gökmedrese ve civarını gösteren, yine Kale'den çekilmiş başka bir fotoğrafa bakarken kendimi görür gibi oldum. Sırtımda bozarmış siyah okul önlüğü, elimde babamın yaptığı boyasız ve cilasız kocaman tahta çanta, köşeyi dönmüşüm, Gökmedrese'nin önünden geçerek Serçeli Cami'nin hemen arkasındaki Dumlupınar İlkokulu'na gidiyorum. Birazdan duvarlarında göç yolları haritalarının asılı olduğu sınıfta yerimi alacağım ve Sıtkı Bey belki de Spartalıları anlatacak. Dördüncü sınıf tarih kitabındaki Spartalı savaşçı resmi hâlâ gözlerimin önündedir. Bu arada seyyar bir satıcıdan harçlığımla mor bir havuç almış ve ağzımı, burnumu mosmor boyamış olabilirim.

İsmini hatırladığım ilk mahalle, Sığırcıların Konağı'ndan sonra taşındığımız evin bulunduğu Uluanak Mahal-

---

Yaşadığım evlerin, koşup oynadığım sokakların, dallarından meyve yediğim ağaçların, suyunu içtiğim çeşmelerin yerlerinde şimdi üslupsuz apartmanlar yükseliyor.

Sivas şehir merkezini bütün ayrıntılarıyla gösteren, muhtemelen 1930'larda Kale'den çekilmiş bir fotoğraf.

lesi'ydi. Bu ismin "Cami-i Kebir" kelimesinin öztürkçesi olduğunu yıllar sonra fark etmişimdir. Cami karşılığı olarak uydurulduğu anlaşılan *anak* kelimesine bugüne kadar başka bir yerde rastlamadım. Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde bile yok. Her neyse, taşındığımız ev, her tarafı dökülen, farelerin cirit attığı toz yuvası, salaş bir ev olduğu için kısa bir süre sonra, o evden sola dönen sokakta, biraz ileride, iki katlı, toprak bacalı bir eve geçtik. İsmi, Baha Bey'in Konağı... Kışları kızak kaydığımız hafif meyilli sokak, bizi alır, Şifaiye Medresesi'ne ve Çifteminare'ye götürürdü. İlkokul ders kitaplarında Hititleri, Yunanlıları, Spartalıları, Romalıları, Likya'yı, Frigya'yı vb. okurduk, fakat bir Allah'ın kulunun her gün önünden geçtiğimiz Gökmedrese'den, odalarında, duvarlarında koşturup durduğumuz, belki de farkında olmadan zarar verdiğimiz Darüşşifa'dan, Çifteminare'den söz ettiğini hatırlamıyorum. Hiç kimse çıkıp "Aman çocuklar, ne yapıyorsunuz? Bu eserler, atalarımızın bu topraklara bastıkları mühürlerdir, bırakın tahrip etmeyi, gözünüz gibi korumalısınız!" demezdi. Öyle bir şuarsuzluk hali ki akıllara ziyan...

Bana mı öyle geliyor, bilmiyorum, o tarihlerde hiç kimse, yedi yüz yıllık abidelerle bezenmiş bir şehirde yaşamamanın bir şans, bir ayrıcalık olduğunun farkında değildi; hoş şimdi hiç değil. Bana sorarsanız, bu

abidelerden biri bile bir insanın hayatını zenginleştirmeye, anlamlı kılmaya yeter. Mesela Gökmedrese'nin taçkapısındaki benzersiz taş işçiliğinin ve tezyinatın dilini çözmeye çalışmak, onu yapan sanatkarın ve yaptıran devlet adamının bizlere ulaştırmak istediği mesajları bugünün diline aktarmak son derece heyecan verici bir macera olabilirdi.

Sadece taçkapısı ve minareleri ayakta duran Çifteminareli Medrese'nin arsasında da bir zamanlar ahşap bir mektep vardı, İsmet Paşa Mektebi... Ama bu, hatırladığım kadarıyla güzel bir bina idi; cephesindeki çıkmayı

Gökmedrese ve civarını gösteren, yine Kale'den çekilmiş başka bir fotoğraf... Bu fotoğrafa bakarken içinde kendimi görür gibi olurum. 1271 yılında Sahib Ata Fahreddin tarafından Mimar Kaluyan'a yaptırılan bu muhteşem Selçuklu eserinin bir ismi de Sahibiye'dir.

taşıyan oyma başlıklı dört ahşap sütunu çok iyi hatırlıyorum. Nezih Başgelen'in albümündeki fotoğraflardan biri, tacekının boşluğundan tam da bu cepheyi gösteriyor. Yanılmıyorsam, arkada da bir kapısı vardı, buradan bir çocuk kütüphanesine girilirdi. Ben, kitabı bu kütüphanede keşfettim. Sık sık gider, masal kitaplarını yutarcasına okurdum. Orada yaşadığım zevkli okuma saatlerinin lezzetini hâlâ dimağımda hissedirim. Okuduğum kitaplara sahip olmak için o kadar şiddetli bir arzu duyardım ki bir gün sayfalarında renkli resimler bulunan birkaç kitabı gömleğimin içine saklayıp eve götürdüm. Babamdan zılgıt yiyince aynı şekilde kimseye hissettirmeden yerlerine koyduğum bu kitapların isimlerini ne yazık ki hatırlamıyorum.

Galiba 1960'ların sonlarında o güzelim okul binası yıkılmış ve Prof. Dr. Haluk Karamağralı'nın yaptığı kazılar sonunda medresenin temel kalıntıları ortaya çıkarılmıştı.

Çifteminare'nin arkasındaki çocuk kütüphanesinde edindiğim kitap okuma zevki benim hayatımın dönüm noktalarından biridir. Ama bu zevk, Millî Eğitim Bakanlığı Kültür Müsteşarlığı 1969 yılında 1000 Temel Eser dizisine başlamasaydı devam eder miydi, emin değilim. Doğrusu ben, isimlerini zikrettiğim Selçuklu ve Osmanlı eserlerinin değerlerini, bu diziden çıkan *Beş Şehir'i*, *Aziz İstanbul'u* ve *Kendi Gök Kubbemiz'i* okuduktan sonra anlamaya başladım. Millî Eğitim Yayınevi'nde satılan bu kitapları miniminnacık harçlıklarımı biriktirerek edinirdim. Bacak kadar çocuktum ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ı, Yahya Kemal'i taklit ederek Sivas'ı yazmaya heveslenmiş, uğraşa didine Gökmedrese, Çifteminare ve Ulucami hakkında birer deneme yazmıştım. Ulucami hakkındaki denemem, yıllar sonra genel yayın yönetmenliğini üstleneceğim *Türk Edebiyatı* dergisinin 1970'lerdeki sayılarından birinde yayımlandı. Diğerlerini ne yazık ki kaybettim.

Çifteminare'yi anlattığım yazıda, Darüşşifa'nın yapılışını ve inşaat sırasında I. İzzeddin Keykavus'un teftiş için inşaat alanına gelişini hayal ediyor, sonra yaşadığım zamana dönerek duygularımı anlatıyordum. Bu denemeyi yazabilmek için Ziya Bey Kütüphanesi'ne gidip *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki bazı maddeleri okumuş, epeyi bilgi edinmişim.

Selçuklu tarihinin büyük hükümdarlarından biri olan İzzeddin'in hayatı bir macera romanı gibidir. Babası I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in amcası II. Rükneddin Süleymanşah'a yenilmesi üzerine Konya'dan nasıl kaçtıklarını, Bizans İstanbul'undaki hayatlarını, daha sonra oradan kaçışlarını, kardeşi Alaeddin Keykubat'la taht mücadelesini yahut Sivas'ta yapılan muhteşem düğününü... Genç yaşında veremden ölen I. İzzeddin Keykavus, Sivas'taki Darüşşifa'sının avlusuna bitişik olarak kendisi için yaptırdığı kümbete gömülmüştür. Sandukasındaki Farsça dörtlük de kendisine aitmiş. Bu dörtlük Yazıcıoğlu tarafından Türkçeye şöyle tercüme edilmiştir:

*Bu cihanı ki terk edüp gittik
Rencini dilde berk edüp gittik
Şimden sonra nevbet erdi size
Nitekim evvel ermiş idi bize*

Gökmedrese'yi de *hayat ağacı* motifinden hareketle yazmak istiyordum. Bu motif hakkında yanlış hatırlamıyorsam *Vakıflar Dergisi'nde* rastladığım bir bilgiyi daktiloyle not etmişim. Hayalimdeki yazıyı yazamadım, fakat o notu hep muhafaza ettim, arasam kitaplarımdan birinin arasında bulacağımdan eminim.

Kozmik bir ağaç olan hayat ağacının atalarımızın İslâm'dan önceki inanç sisteminde evrenin merkezini ve evrenle hayat arasındaki ilişkiyi belirlediği, sonsuzluğu, barışı, bereketi, bilgiyi, hikmeti ve devletin koruyucu kudretini temsil

---

*İnşası 1908 yılında
tamamlanan Ziya Bey
Kütüphanesi, Sivas'ta,
Kongre, Jandarma Kışlası,
Sanat Okulu ve Halkevi
gibi binalarla aynı üslupta
yapılan ve şehrin merkezine
karakteristik görüntüsünü
kazandıran binalardan
birdir.*

---

ettiği söylenir. *Kutsal ağaç, devlet ağacı, altın ağaç* gibi isimlerle de anılan hayat ağacı, İslâmî devirde cennet ağacına dönüşmüş. Bu motife hemen bütün Selçuklu abidelerinde rastlanırsa da Gökmedrese'nin taçkapısını iki taraflı süsleyen hayat ağaçları bir başkadır. Sanat tarihçileri Gökmedrese'dekilerin benzerleri gibi taşa değil mermere oyulduğu için özel bir önem taşıdığını söyler, geometrik düzenlemelerindeki tutarlılığa ve "*bezeme programı bakımından*" gösterdikleri bütünlüğe dikkat çekerler. Belki size tuhaf gelecek; Gökmedrese hakkında hayat ağacı motifinden yola çıkarak bir deneme yazmayı düşündüğüm ilk gençlik zamanlarımda Kadı Burhaneddin'le de epeyi ilgilenmiş, bazı tuyuğlarını ezberlemiştim; onu Gökmedrese'nin karşısında durup taçkapısındaki tezyinatı uzun uzun seyrederek tuyuğlar devşirirken hayal ederdim. Anadolu Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra kurulmuş beyliklerden biri olan Eratna Beyliği'nde önemli görevlerde bulunan ve bu beyliğin zayıf düşmesi üzerine Sivas'ta kendi devletini kuran Kadı Burhaneddin -kabri Sivas'tadır- Türk edebiyatının yetiştirdiği ince şairlerden biriydi. Tuyuğ formu ise aruz vezniyle yazılıp aaxa düzeninde kafiyelenen ve bir yönüyle rubaiye, bir yönüyle maniye benzeyen, sadece Türk şiirine has bir nazım şekli...

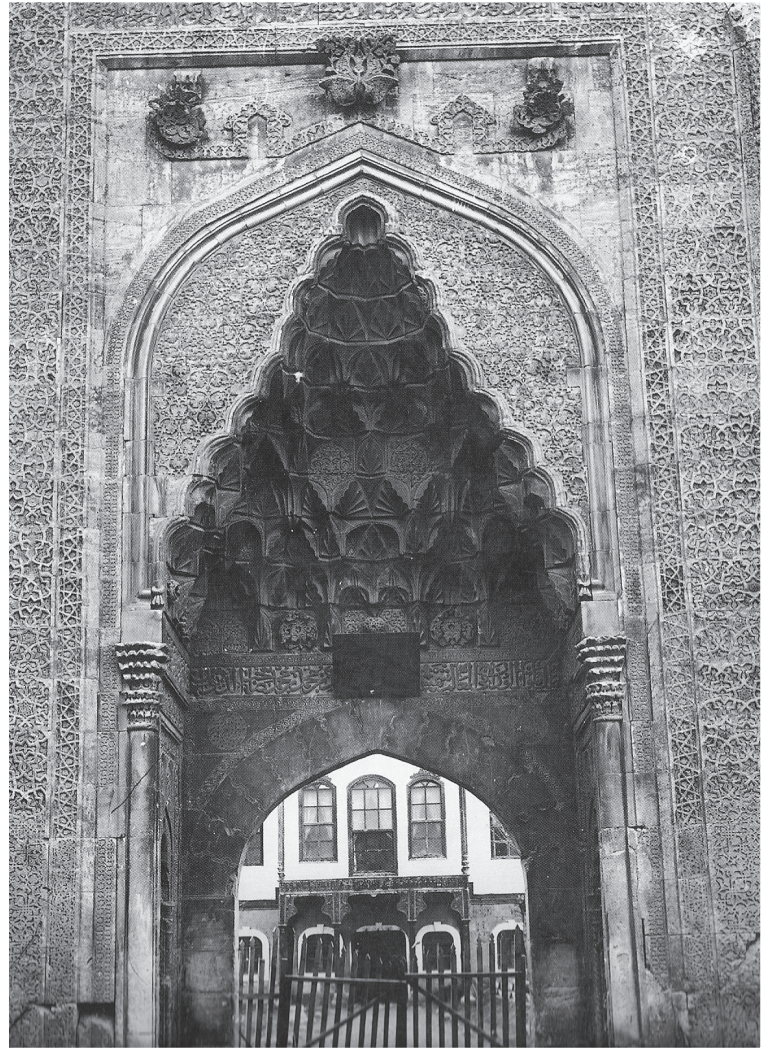
Selçuklu tarihinin önemini fark ettiğimi anlatmaya çalışıyorum; azıcık bilgimle ve sezgilerimle Selçuklu eserlerinin yoğunlaştığı bölgenin farklı bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini düşünür, nice siyah-bez Yeşilçam filmi ve Steve Reeves'li, Gordon Scott'lu "*renkli Türkçe sinemaskop*" filmleri seyrettiğim, Kale Camii'ne bitişik olarak inşa edilmiş Tan Sineması'nın abes varlığından rahatsız olurdum. Ağabeyimin fotoğraf makinesiyle Selçuklu eserlerinin fotoğraflarını bile çekmişim. Bu fotoğraflardan ne yazık ki sadece birini muhafaza edebilmişim.

Uluanak Mahallesi'ndeki ev, en uzun oturduğumuz kira eviydi. Daha sonra Yahyabey Mahallesi'nin Ulucami'ye yakın tarafında satın aldığımız bir eve taşındık. Oturduğumuz bütün evler birbirine ve merkeze çok yakın olduğu için çocukluğum hep Selçuklu abidelerinin çevresinde geçmiştir. Babamın tepeden tırnağa elden geçirip oturulacak hale getirdiği yeni evimiz de ahşaptı; üç odası, bir sofası bulunan tek katlı mütevazı bir evdi ve eski ustalar elinden çıkmış olmakla beraber hiçbir mimari hususiyeti yoktu. Miras yoluyla parçalanan arsası, birer köşesinden birleşen iki dikdörtgen parçadan oluşuyordu. Birinci arsada iki katlı, gecekondumsu minik bir ev daha vardı; onu kiraya verirdik. Komşunun ahırıyla bu evin köşeleri arasında, çıtaldan yapılmış, annemin *alaçuk* dediği basit kapı vardı; buradan ikinci avluya ve oturduğumuz eve geçilirdi. Üzerini yarı yarıya örten asması, gülleri, soğan maydanoz tarhlarıyla huzur verici bir mekân olan avlumuz, annemin bahar ve yaz

aylarında yaşama alanıydı. Yemeklerini burada pişirir, bulaşık ve çamaşırılarını burada yıkar, misafirlerini burada kabul ederdi. Köşede, kömür tozundan tezeler yaktığı sabit maltızı (kendisi *mantis* derdi) gözümün önünden hiç gitmez. Bu maltızda pişirdiği peskütan çorbası ve madımak aşısı -kıtlık zamanlarından kalma bir alışkanlıkla malzemedi ne kadar mümkünse o kadar kıstığı halde- çok lezzetli olurdu. Bir de arka bahçemiz vardı; annem meyve ağaçlarımızın bulunduğu bu bahçede domates, salatalık, kabak, biber, *fasulyesi* yetiştirirdi.

Harf devriminin yapıldığı 1928 yılında ilkokul üçüncü sınıfta olduğu için iki alfabeyle de öğrenen annem, ikisiyle de hatırı sayılır bir okuryazardı; uzun kış gecelerinde bazen yalvar yakar *Yusuf ü Züleyha*, bazen de *Battalnâme* okuturduk. Yusuf peygamberin kardeşleri tarafından kuyuya atılışının ve babası Yakub'un ağlaya ağlaya gözlerini kaybedişinin anlatıldığı bölümlerde bizim gözlerimiz dolardı, onunsa iki gözü iki çeşme. *Battalnâme* okuduğu gecelerde heyecandan nefeslerimiz kesilirdi. Maceradan maceraya koşan Battal, kâfir Bizanslıları tepeledikçe gururlanırdı, yakın yoldaşlarından Abdülvahab ve Ahmed Turan gazilerin adlarını geçtikçe, akrabalarımızdan sözü ediliyormuş gibi sevinirdik. Hele, aslında bir keşişten başka bir şey olmayan ve Halife'nin sarayında casusluk eden Ukba Kadı'nın hikâyesi... Battal tarafından foyası meydana çıkarılana kadar -her okunuştaki- dokuz doğurmuşuzdur.

Açıkçası, hayatı anlamaya başladığım yıllarda evimizde, yakarıda sözünü ettiğim yazma *Yusuf ü Züleyha* ve taşbaskısı *Battalnâme*'den başka, *Ahmediye*, Muham-

Sivaslıların kısaca Çifteminare dedikleri, İlhanlı Veziri Sahip Şemseddin Mehmet Cüveyni tarafından 1271 yılında yaptırılan Darülhadis'in ayakta kalan muhteşem taç kapısı ve minareleri. İçerideki yapı ahşap İsmet Paşa İlkmektebi'dir.

Çifteminare'nin bu fotoğrafını Sivas'taki abidelerin önemini fark ettikten sonra ağabeyimin fotoğraf makinesiyle çekmiştim.

mediye, Karadavud, Müzekkin'n-nüfus gibi taşbaskısı beş-on kitap vardı. Babamın heceleyle heceleyle okuduğu, kapağı yırtılmış ve dağılmasın diye ortasından kabaca dikilmiş *Âşık Ruhsati Divanı* ve *Mevlid-i Şerif* de bunlara ilâve edilebilir. Ben özellikle *Battalname*'yi dinlerken heyecanlanırdım. Bu destansı eserdeki anlatım tekniği ilgi çekiciydi; adı bilinmeyen yazar veya yazarlar bundan yüzlerce yıl önce âdeta sinema tekniğini uygulayarak hadiseyi, dümdüz anlatmak yerine "ez in canib öte yandan" şeklindeki kalıplaşmış geçiş cümlesiyle farklı farklı noktalardan alarak anlatmışlardır: "Ez in canib öte yandan Abdülvehhab..."

Abdülvahab Gazi'nin bizim için önemi büyüktü; türbesi Yukarı Tekke'de olduğu için hemşehrimiz sayılırdı. Sadece onun mu? Battal'ın can yoldaşı Ahmed Turan Gazi'nin türbesi de Soğuk Çermik civarındaydı ve Sivas'taki Ahmet Turan'ların hepsi isimlerini ondan almışlardı. Kış gecelerinde annemden dinleyerek âdeta yaşadığım Battal Gazi menkıbelerinin en önemli kahramanlarından biri Abdülvehhab Gazi'yle daha sonra yazarlığa heveslenmiş biri olarak da ilgilenmeye başlamıştım. Hatta rahmetli İbrahim Aslanoğlu'nun teşvikiyle bir de makale yazdım. Bu makale, Aslanoğlu'nun o tarihlerde Sivas'ta çıkardığı *Sivas Folkloru* dergisinin Kasım 1973 tarihli 10. sayısında "Abdülvehhab Gazi Hakkında" başlığıyla yayımlanmıştı.² Ancak yazı hayatım *Sivas Folkloru*'nda değil,

rahmetli Abdülkadir Hergüner'in *Hizmet* gazetesinde başlamıştır. Galiba Aslanoğlu beni bu yazılarımdan keşfetmişti; Tanpınar'ın yazdığı türden edebî yazıları küçümsüyor, beni folklor araştırmacısı olmaya zorluyordu.

Abdülvahab Gazi hakkındaki yazım, *Sivas Folkloru*'nda çıkan ilk ve son yazım olduğuna göre, Aslanoğlu beni folklor araştırmacısı olmaya ikna edememiş demektir. Ancak Sivas tarihi, dolayısıyla Selçuklular ilgimi çekiyordu. Nasılsa elime geçen *Sivas Şehri* kitabını satır satır okuduğumu hatırlıyorum. Yıllar sonra Sivas tarihiyle ilgilenen bir arkadaşşıma hediye ettiğim, Rıdvan Nafiz ve İsmail Hakkı (*Uzunçarşılı*) Beyler tarafından kaleme alınan, 1928'de yayımlanan -harf devriminden önce eski harflerle yayımlanmış son kitaplardan biridir- bu kitabı okurken eski yazıyı da adamakıllı sökmüş, bu arada Ziya Bey Kütüphanesi'ni

² Bu yazının künyesini Necati Demir ve Kutlu Özen tarafından yazılan Hz. Peygamberin Sancaktarı Abdülvehhab Gazi ve Gaza Arkadaşları (Sivas 1996) adlı kitabın bibliyografyasında görüp not ettim.

keşfetmiştim. O zamanlar annemin kış geceleri bize okuduklarına benzer kitaplara meraklı birkaç ihtiyar dışında kimsenin pek uğramadığı bu soğuk yüzlü taş binanın ikinci katında, soldaki odada, özellikle kış günlerinde sobayı yakıp müdavimlerle koyu sohbetlere dalan kütüphane memuru –o tarihte altmış yaşlarında olan bu sevimli, iyi yürekli adamın ismini ne yazık ki unuttum– kitap sevdamın ciddiyetini fark ettiği için istediğim her kitabı çıkarır, hatta herkese açmadığı büyük salona girerek raflardaki kitapları keyfimce taramama izin verirdi. Çifteminare'nin arkasındaki çocuk kütüphanesinde başlayan kitap sevgim, bu kütüphanede kara sevdaya dönüşmüştü. Özellikle, saçaklardan mızrak gibi buzların sarktığı çatır ayazlı kış aylarında, bu kütüphanede, sobada yanan odunların çıtırtısını dinleyerek kitap okumaktan derin bir haz duyardım.

Çeşitli sebeplerle uzun yıllar kapalı kalan Ziya Bey Kütüphanesi'ni yıllar sonra gezerken eski günleri ve eski Sivas'ı düşünmüştüm. 2005 yılında onarımına başlanan ve 2006 ortalarında yeniden hizmete açılan Ziya Bey Kütüphanesi'nin kurucusu Ziya Başara'yı Sivas'ın Hakkı Tarık Us'u olarak görenlerdenim. Rahatoğulları'ndan gelen köklü ailelerden birine mensup, ciddi bir eğitim almış ve Meşrutiyet'ten sonra Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda, Cumhuriyet'ten sonra da TBMM'de yedi dönem Sivas'ı temsil etmiş bir devlet ve kültür adamı olan Ziya Bey, kütüphaneyi yöneticisi olduğu Darür-rahâ Vakfı'nın gelirleriyle yaptırmış. İnşası 1908 yılında tamamlanan bu kütüphane, Sivas'ta, Kongre, Jandarma Kışlası, Sanat Okulu ve Halkevi gibi binalarla aynı üslupta yapılan ve şehrin merkezine karakteristik görüntüsünü kazandıran binalardan biridir. Ziya Bey, vefat ettiği tarih olan 1943 yılına kadar kütüphaneyi idare etmiş ve hakikaten zengin bir koleksiyon vücuda getirmiştir.

Sivas'ta Ziya Bey Kütüphanesi gibi, son yıllarda restore edilmiş birçok tarihî bina var. Nasılsa ayakta kalmayı başarmış konaklar da restore edilerek çeşitli amaçlarla kullanılıyor. Ne güzel! Güzel olmasına güzel de, 1980'lerden itibaren şehrin ruhu yavaş yavaş yok edildi. Sivas'a her gidişimde, hatıralarımda yer tutmuş birçok evin ve sokağın yok olduğunu görmüşümdür. Yaşadığım evlerin, koşup oynadığım sokakların, dallarından meyve yediğim ağaçların, suyunu içtiğim çeşmelerin yerlerinde şimdi üslupsuz apartmanlar yükseliyor. Akrabalarım, dostlarım ve tabii çevrelerinden tecrit edilerek yalnızlaştırılan tarihî abideler de olmasa, Sivas benim için herhangi bir yabancı şehir gibi; o kadar değişmiş ve değişmeye devam ediyor. Oturduğumuz evlerin hepsi yıkıldı. Yahyabey Mahallesi'nde, annem ve babam yaşadıkları sürece ayakta kalan evimizin yerine de dev bir apartman bloku oturuverdi. İnanın, Sivas'a ne zaman yolum düşse geçmişini kaybetmiş biri gibi hüznle dolaşıyorum sokaklarda.

Sivas'ın hafızamdaki coğrafyası, artık kayıp bir coğrafya.

Turgut Cansever Düşüncesinde Şehrin İlkelerine Dair

DR. EMİN SELÇUK TAŞAR

Her çocuğun içine doğduğu dünyanın güzel olmasını sağlamak, yani çocuklara karşı âdil olmanın ilk şartını yerine getirmek yetişkinlerin üzerine düşen bir vecibedir.

TURGUT Cansever, şehir ve mimarlık meselelerinde temel referanslarını bu toprakların kadim rabitalarından almış ülkemizin yetiştirdiği nadir bir düşünce adamı ve mimarlarından biridir. Çok erken yaşlarda Elmalılı M. Hamdi Yazır, Asaf Halet Çelebi, Ahmet Hamdi Tanpınar, Halide Edip Adıvar, Mehmet Şevket İpşiroğlu, Sedad Hakkı Eldem, Halil Dikmen gibi isimlerin bazılarında dersler almış, bazıları ile de çeşitli vesilelerle doğrudan tanışıklık kurmuştur. Söz konusu tanışıklıkların Cansever'in düşünce dünyasında şüphesiz olumlu katkılara yol açtığı söylenebilir.

Turgut Cansever için, mimarın sanatını icra ederken yaptığı tercihler, mimarın dünya görüşünden çok da ayrı değildir. Dünya görüşüyle sıkı sıkıya bağlı sanat ve mimari anlayışı, yine kendisinin de söylediği üzere, bir tercihte bulunmasını gerektirdi. İslam dünyasının siyasi bunalımlarına dikkat çeken Cansever, bu bunalımın yanı sıra bir şekilde kültürel bir tahribata uğradığını ifade eder. Cansever'e göre böylesi bir tahribatın sonucunda bazı İslam ülkelerinin kendi tarih ve kültürlerine karşı düşmanca tavırlar aldığı görülmektedir. Bunun şehir ve mimariye temas eden sonucu olarak, şehir ve mimarimizin "ecnebi" formların taklidi olmaktan öteye geçemediğine işaret eder. Cansever sanat ve mimarisindeki mihenk noktasını kendi ifadeleriyle şöyle kuruyor:

İslâm'ın tarihî sürekliliğini tahrip etmeye yönelik sözde “yeni” yönelimler, İslâm toplumundan ve kültüründen yabancılaştan yabancı (ecnebi) formların zavallı taklitleri olmaktan öteye gidemediler. Böylece, yoğun bir müslüman nüfus, İslâm'ın temel anlayışından ve hayat tarzından mahrum bir çevrede hayatını idare ettirmeye zorlandı. Bu çevrede, İslâm'ın yücelik, saygı, tevazu, güzellik ve birlik gibi esasları ihmal edilmişti ve bayağı, duyarsız, pasif bir mimarî yönelime yerini bırakmıştı.

Halihazırda en önemli vazifemiz, varlığın güzelliklerinin bilincinde olma ve bunları yaşama zevkinin mümkün olduğunu şehir sâkinlerine sunarak İslâmî bir ortamı ihya etmektir. (CANSEVER, 1995a)

Bu noktada Cansever, Hristiyan dünya görüşünün sunduğu “insanın günahkar olduğu” düşüncesinin aksine, İslami bir dünya görüşünün vazetdiği “ekmel-i mahlukat olan insan” düşüncesinin biçimler dünyasını tercih ettiğini ifade eder. Ona göre, insanın günahkar olduğu inancı, insana ve belki de Allah’a karşı yapılmış bir haksızlıktır. Cansever, “insanın dünyadaki esas vazifesi dünyayı güzelleştirmektir” hadis-i şerifiyle, düşüncesinin temelini ortaya koymaktadır. Cansever için insanın yaratılış gayesi, söz konusu hadis-i şeriften mülhem, “dünyayı güzelleştirmek” olduğu görüşü, mimari yaklaşımının temel mottosu haline gelmiştir.

Cansever “dünyayı güzelleştirmek” hususunda en doğru kararların Osmanlı şehrinde verildiğini düşünmektedir. Çünkü onun için Osmanlı toplumu bir İslam toplumudur. Buradan hareketle, yaşadıkları çevrenin güzel çevreler olarak şekillenmesini sağlamak, İslam inancının zaruri bir sonucuymuştu. Diğer taraftan, yapıların ömrünün herhangi bir insanın ömründen daha uzun olabilme durumu, gelecek nesillerin güzeli yaşama haklarının korunması kaygısını beraberinde getirmektedir. Müslümanlar, memnu meyveyi yedikten sonra Allah tarafından affedilmiş olma inancı ile her nesle bu güzel dünyayı sürekli olarak yaşama imkanını sağlamayı asli ve en önemli vazife olarak kabul etmişlerdi. Böylece nihai amaç güzel bir dünya olunca bu şehirleri meydana getirenler cennetin parçalarını oluşturmaya çalıştılar. Yani şehirleri inşa edenlerin düşüncelerini güzel bir dünya inşa etmek ideolojisi, gayesi, görev ve sorumluluğu teşkil ediyordu. Güzelliğin nasıl oluşturulacağı konusu ise şehir oluşmasının müteakip adımlarını belirledi. Bu, Allah'ın emrine kayıtsız şartsız bir teslimiyetle gerçekleştirilebilecek bir sonuçtur (CANSEVER, 1994).

Yapıların ömrünün herhangi bir insanın ömründen daha uzun olabilme durumu, gelecek nesillerin güzeli yaşama haklarının korunması kaygısını beraberinde getirmektedir.

Her evin komşu evle doğru bir ilişki kurması, ancak her evin mimarisinin iddiasız belirli bir sadelik içerisinde olması gerektiği düşüncesiyle mümkündür.

Cansever mimarisinin temel yaklaşım biçimi, az unsurla, tevazu içerisinde, birbirlerine saygıyla bakmalarına imkan veren ve kendi içerisindeki güzellikten yararlanan bir mimariyi vücuda getirmektir. Gösterişten ziyade sadelik en önemli tercihtir. Sadeliğin ise önemsizlik anlamına gelmediği, başka bir önemli tavrı, sadelikle vakarın birleşmesi suretiyle hem tevazu hem de yüceliğin ortaya çıkarılabileceğini düşünmektedir. Nitekim Furkan Suresi 63. ayette “*Rahmân'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman, 'selâm' der (geçer)ler*” denir. Mü'min'nin duruşunun ortaya konduğu ayet, Cansever'de mimari karşılığını bulur ve bir mü'min duruşunu mimari esere yansıtır. Bu da Cansever'in düşünce dünyasının özümlediği bilginin tutarlılığına temas eder.

Cansever “*İnsanın Allah'ın vasıflarında iyi olarak yaratıldığı İslami ilkedeki, mesajın insanı güden bir unsur değil, insanı gerçekle temasa geçiren, dolayısıyla insanın kendisinin kendi doğru yolunu bulmasına imkan veren bir niteliğe sahip olması esastır. Mimaride de insanı yönlendiren etkili mimari biçimler yerine, tarafsız, doğru, vakur, az sesli fakat söylediği şeylerin güzel olduğu, dünyayı tezyin edecek nesnelere olması gerekmektedir*” şeklinde genel yaklaşımını ortaya koymaktadır. Böylelikle sıraladığı gereklilikler zinciri onun mimari ilkelerini göstermektedir.

Cansever'in mimaride önemli gördüğü bir başka nokta ise, ferdiyetin yüceliği olarak kavramsallaştırdığı ve bu kavramın mimari üzerindeki etkisidir. Söz konusu kavramsallaştırma, Cansever tarafından şehirdeki her evin tekrar şekillenebilmesi olarak esnek bir mimariye de karşılık gelmektedir. Her evin komşu evle doğru bir ilişki kurmasının, ancak her evin mimarisinin iddiasız belirli bir sadelik içerisinde olması gerektiği düşüncesiyle ortaya çıkabileceğine inanır. Bu noktada da söz konusu sadeliğin, yukarıda anlatılmak istendiği gibi, vakar duygusu yaşatması gerektiğini dile getirir. Bu esaslardan hareket eden, ferdi unsurlardan oluşan şehirde veya birbirinin eşi olan pencerelerin tekrarından oluşan bir evin cephesinde, eşdeğer şekilde duran nesnelere tekrar ile oluşan istisnai bir düzenin gerçekleştirilmesi onun için mimarideki en uygun tavır olarak görünmektedir. Söz konusu üslubu Cansever tezyinilik şeklinde dile getirmiştir. İster ölçek herhangi bir şehri içine alabilecek şekilde büyüsün isterse de bir pencere düzenini içine alabilecek şekilde de küçülsün, Cansever'in yaklaşımının ilkeselliği her ikisine de eşit ve adaletli bir şekilde yaklaşmayı vazedir.

Mimari, azla yetinmenin yüceliğinden, küçüğün güzel olduğunun idrakinden yararlanmak şeklinde doğru bir zemine kavuşabilir. Bu durum kendisini ancak rıza ile gerçekleştirebilir. Ölçeğin büyüklük ve küçüklü-

ğüne bakılmaksızın tasarıma tabi olacak nesnenin ilişkiler sisteminin düzeni, nesneyi tekil olmaktan çıkarıp neredeyse holistik bir bütünlüğe sevk eder. İslam düşüncesinin cennet tasavvuru söz konusu ilişki sistemini şiirsel bir düzene çevirmektedir. İlişkiler sisteminin şiirselliği ve bu şiirsellikte beraber mimaride var olan küçüğün güzelliğine razı olma, rıza göstermek, hakikatin yüceliğinin, takvanın, yanlış yapmamak yoluyla elde edilebilecek bir doğrular güzelliğinin, ihlasın, zühdün önemi mimarisinde istediği en belirgin özelliklerdir. Küçüğün, küçük düşmek anlamına gelmediği yüceliğe ulaştırabilecek bir unsur olduğunu da kendisi defalarca vurgulamıştır. Yeni ve farklı bulmak gibi gereksiz idiacılıktan uzak bir mimari ile muhatabını karşı karşıya bırakmaktadır.

Mimarideki iç dış bağlantısı, insanın dünyayı her yönüyle görme hakkının korunmasıyla sağlanmalıdır. Güzelin tek bir veçheden değil 'hareket'le bütün veçhelerden görülme imkanının ortaya konması gerekmektedir. Cansever düşüncesinde güzellik kavramı, külliyyatı içerisinde hiç azımsanmayacak bir yere sahiptir. Bu konuda Mehmet Öğün bir röportajında Cansever'in güzellik anlayışı hakkında özet ve en yalın şekliyle şunları dile getirmektedir:

Güzellik anlayışı deyince de Turgut Bey'in Vitruviusvari, şöyle şöyle olursa güzel sayılır, altın oran vs. gibi tanımlamaları yok. Turgut Bey'in tarif etmeye çalıştığı, giderek de daha net bir şekilde dillendirdiği bir İslami güzellik kavrayışı var. Onu da en basite indirgeyecek olursak "Mimaride bir şeyin güzel olduğunu bize huzur, neşe ve ümitlilik vermesinden anlıyoruz." diye tarif ediyor Turgut Bey. "Vermeli" diyor daha doğrusu. Bunun altbaşlıklarını açıyordu, polikromi diyordu mesela. Çok renklilik. Diyelim ki Zen yaklaşımı mekanları bembeyaz tahayyül ediyor, ancak beyazlık bir yerden sonra işkenceye dönüşen bir yokluk ortamının aracı, monotonluğun dayatıcısı olmaya başlıyor. Hâlbuki Turgut Bey her zaman için ümitli olmamızı sağlayacak küçük ölçülü ve tabii sanatkârane, zanaatkârane üretimle toplumun bütün katmanlarını olabildiğince içine almak suretiyle bir ortak güzellik ortamını vücuda getirmeyi teklif ediyordu. (ÖĞÜN, 2019)

Cansever'in mimarisini oluşturan yukarıdaki temel referanslar dizisi, mimarinin pratik alanında, katılım, sürdürülebilirlik ve adalet/eşitlik şeklinde üç temel başlıkta toplanmaktadır. Bir şehrin ya da mahallenin oluşabilmesi için bu üç pratik, Cansever için zorunlu bir durum olarak addedilmektedir. Bu üç başlık Turgut Cansever'in eserlerinden aşağıdaki şekliyle özetlenmektedir:

Mimari, azla yetinmenin yüceliğinden, küçüğün güzel olduğunun idrakinden yararlanmak şeklinde doğru bir zemine kavuşabilir.

Cansever'in mimarisini oluşturan temel referanslar dizisi, mimarinin pratik alanında, katılım, sürdürülebilirlik ve adalet/ eşitlik şeklinde üç başlıkta toplanmaktadır.

A) KATILIM

Katılımcılık, komşuluk ilişkisini düzenleyen, binalar arası mesafenin toplumsal yakınlaşmayı sağlayan başat bir ögedir. Çünkü insan, evinin yerini, komşularla ilişkisini, evinin yönelişini, büyüklüğünü, renklerini belirleyerek, insanı yüce yaratık düzeyine yükselten “dünyayı güzelleştirme” sorumluluğunu yerine getirecek imkanlara sahip olmalıdır. Bu da her insan için aslî bir hak olup ancak kendi ferdî âlemini düzenlerken kullanabileceği bir hak ve gerçekleştireceği bir görevdir. Çevresinin oluşumu, şekillenmesi, güzelleşmesi sorumluluğunu yüklenerek, yücelme hakkı bulan bütün insanların yaratılıştan onlara verilmiş aslî haklarıdır. Katılım başlığında Cansever özetle maddeler halinde şunlara dikkat çekmektedir:

- Her ev sahibinin, evinin ve evinin çevresi ile birlikte oluşumuna katılımı sağlanmalıdır.
- Arsa-şehir üretiminde mahallenin, özellikle mahallelerin vücuda getirilmesi sırasında, mahallenin oluşumuna ve daha sonra mahallenin yönetimine katılımı sağlanmalıdır.
- Mahalleli, bugün gecekondular mahallelerinde cereyan ettiği gibi cami, mektep vs. sosyal donanım tesislerinin gerçekleşmesine katılmalıdır.
- Mahalle, komşuluk ve çevre bilinci oluşturmak üzere 10-50 evlik ufki kat mülkiyeti düzenine dayalı ve parsellere şahsiyet ve yerleşme elastikiyeti sağlayan bir vaziyet planı tasarım düzeni geliştirilmelidir.
- Ufki kat mülkiyeti düzeninde ve mahallede sokakların temizlenmesi, çöp toplanması, bekçilik, muhtarlık hizmetlerinin ve mahalle sokak ve altyapılarının bakım tamir ve işletme masrafları, bu işleri yapacak olanların tayin-azil yetkileri mahalleye ait olmalıdır.
- Yapılar arası sorunların çözümünde mahalle planının öngördüğü yapı hacimleri aşılmamak şartı ile çözüm mahalleli tarafından öngörülmelidir.
- Mahalleyi, köyü veya kasabayı inşa eden mimarlardan birisi, mahallenin danışmanı olarak görevlendirilmelidir; bu kişi, oluşabilecek şahsi tasarımı veya mimarlık sorunlarını çözecek yetkiye sahip olmalıdır.
- Gelecek nesillere bırakılacak olan evlerin sosyal donanım tesislerinin sağlıklı, ekonomik ve güzel olması için mahallelinin düşüncesi alınmalı, katkıları sağlanmalıdır.

B) SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Mimarinin tabiatla ilişkisi, mimarinin kendisine ait bir güzellikle birlikte çevresini yüceltecek bir niteliğe sahip olması gerekmektedir. Sürdürülebilir bir gelişme biçimini tesis etmek, kişilerin katılımını sağlamak, bireylerin karar yetkisinin kötüye kullanılmasını önlemek, gelecek nesillerin haklarını korumak, mimarinin (*insan çevresinin*) yüksek kültür düzeyinde oluşmasını sağlamaktır. Evrensel geçerliliğin temel unsurları ise teknolojik ve ekonomik olmaktan çok; varlığın yapısını yaradılışın icaplarını bilerek anlayarak ortaya konulacak, varlığın evrensel yapısal özellikleridir. Cansever için sürdürülebilir bir gelişme dünyayı kirletmeyen bir gelişmedir. Cansever'in öngördüğü kirlilikler ve çözümleri şu şekilde özetlenebilir:

- Kirliliklerin, tabiat tarafından temizlenemeyen en önemli türü kültürel kirliliklerdir. Birçok kültür ve san'at ürünleri, onlara, insanın istediği zaman ulaşacağı, istediği zaman uzağında duracağı bir yapıya sahiptir. Yalnızca mimari insanın her zaman ilişki içinde bulunduğu, bulunmaya mecbur olduğu bir kültür ürünüdür... Tarihî oluşumun birikimleri halk içinde devam eder. Bu sebeple halka ulaşabilecek ve devam edebilecek bir "güzel" in bilgisi, halkın içinde var olan birikim ile bütünleşebilen bir çözümlerdir.
- Tarihî muhtevanın yeniden hayata geçirilmesi, toplumda ancak çok sınırlı bir insan grubunun sahip olabileceği bir bilgi, duyarlılık ve yetenek bütünlüğü ile gerçekleşebilir. İnsanların bir "güzel" den yararlanma hakkına tecavüz, dolaylı olarak, bütün tarih boyunca takbih edilmiştir. Sanat eserlerinin korunması için insanların ortak tavrı, bu eserlerin bütün insanlara ait değerleri temsil etmelerindedir. Bu sebeplerle her nesil kendi döneminde üretebileceği en iyi mimarîyi, en yaygın bir şekilde geliştirmek ile mükelleftir.
- Teknolojiye ait standartlar, teknik alana ait çözümün kalitesini teminat altına alır. Teknik standartların belirlenmesi mimarîyi şekillendirir. Dolayısıyla öncelikle mahallî mimari standartlarının geliştirilmesi ve teknik standartların da buna göre şekillenmesi icab eder...
- Toplumların mahallî deneyleri ve evrensel kültürel dinî yönelişleriyle vücuda getirdikleri konut stoklarından arta kalan örnekler, bu toplumların ev mimarisi ve teknolojisine çözüm getirecek çalışmalar için, özellikle bugünün çok değerli bilgi hazinelerini oluşturur. Toplumlar, bu birikiminden yararlanabilmek için üzerinde var oldukları coğrafyanın farklı yörelerinde oluşmuş bulunan bir mimarîden hareket ederek mahallî konut, teknik ve mimarî standartlarını geliştirecek çalışmalar yapılmalıdır.

Şehirde oluşan artı değerin, bu değeri vücuda getiren altyapı ve sosyal donanım yatırımlarında kullanılması sağlanmalıdır.

Yeni şehirler kurulması yoluyla gerçekleştirilecek 50.000-150.000 nüfuslu veya daha küçük şehirlerin yatırım ve işletme masrafları daha büyük nüfuslu şehirlere göre daha azdır.

C) ADALET/EŞİTLİK

Serveti, çeşitli yollarla (*savaş, geliştirme ve bilgi yeteneği*) kendi coğrafyalarına taşımış bulunan, bu arada, servetin kaynağı olan ülkelerin hem bu kaynaklarını tüketerek; hem de bu ülkelerde insanların kurdukları sistemleri yıkarak mahallî çözüm yollarını da tıkamış bulunan zengin ülkelerin ve o ülkelerin insanların hayatını şekillendiren tüketimi kısmak suretiyle oluşturulacak kaynakların şu ya da bu ölçüde fakir, aç ve barınaksız bırakılmış ülkelere aktarmaları, bu ülkelerin kendi tarihi tecrübeleri içinde mevcut mahallî çözümlerini yeniden hayata geçirmelerine yardımcı olmaları ahlâkın ve adaletin ilk şartı olacaktır. İster fakir olsun, ister zengin, her çocuğun içine doğduğu dünyanın güzel olmasını sağlamak, yani çocuklara karşı âdil olmanın ilk şartını yerine getirmek yetişkinlerin üzerine düşen bir vecibedir. Cansever bu durumun şöyle aşılabileceğini düşünmektedir:

- Ucuz altyapılı arsa ve ev üretimi ile bugün şehirlerimizi felakete sürükleyen kaçak inşaat ve gecekondu yanında arazi kullanım yoğunluklarını arttırarak spekülâtif kâr sağlamanın, bütün toplumun ahlakî yapısını, hatta siyasî ahlakî tahrib eden; şehirlerimizin sağlıklı oluşumunu imkânsızlaştıran ve toplumun bütün kesimlerine sirayet eden spekülâtif gayrı meşru kazançların kapısı da kapatılmış olacaktır. Şehirde oluşan artı değerin, bu değeri vücuda getiren altyapı ve sosyal donanım yatırımlarında kullanılması sağlanmış olacaktır.
- Spekülâtif kazançları kamçılayan bugünkü şehirleri yoğunlaştırma ve yayarak büyütme politikalarına son verilerek, yeni şehirler kurulması yoluyla gerçekleştirilecek 50.000-150.000 nüfuslu veya daha küçük şehirlerin yatırım ve işletme masraflarının daha az olmasına müvazî olarak bu şehirlerde arsa fiyatları da altyapı masraflarıyla dengeli olarak daha ucuza mâledilebilecektir.
- Şehir geliştirme kuruluşları şehir planlarını hazırlatıp iş-ticaret ve sosyal donanım alanı dışındaki iskân alanlarını konut üretimine; sanayi alanlarını sanayiye pazarlamalı; iş, ticaret ve sosyal donanım alanlarını ise bu son konuda gayrimenkul yatırım ve işletmesi yapacak şehir altyapı ve sosyal donanım tesislerini vücuda getirecek ve işletecek vakıflara veya belediyelere tahsis etmelidir.

Yine Cansever'in umudunun izinde ve onun sözüyle bitirmek gerekirse: Mimari açıdan bütün bu kargaşa içerisinde, tarihi tecrübesini gündeme getirebilecek bir ülke olarak Türkiye, sürdürülebilirlik, adalet, katılım ilkelerini hayata geçirerek elli yıl sonra gelinecek noktayı felaket olmaktan kurtarma durumunda olan Türkiye ancak gerçek çözümü üretebilir. Ürettiği gerçek çözümle de insanlığa önderlik edebilir.

Bibliyografya

- CANSEVER, T. (1994, Temmuz). Mimar Turgut Cansever ile İslâm şehri, İstanbul ve Çarpık Şehirleşme Üzerine... “Şeytanla Bir Arada Yaşamak”. 9. Altınoluk Dergisi.
- CANSEVER, T. (1995). HABİTAT II Konferansı için şehir ve konut üzerine düşünceler. Ankara: Hak-İş Araştırma Dizisi.
- CANSEVER, T. (1995a). İslam Mimarîsi’nin Temel Meseleleri. Bilgi ve Hikmet(11), 143-147.
- CANSEVER, T. (2002). Kubbeyi Yere Koymamak. İstanbul: İz Yayıncılık.
- CANSEVER, T. (2004). Yıkıcı Depremden Etkilenecek İstanbulluları Yeni Şehirlere Yerleştirme Projesi Ön Raporu. İstanbul: İstanbul Deprem Çalışma Grubu.
- CANSEVER, T. (2010). Mimar Sinan. İstanbul: Klasik Yayınları.
- CANSEVER, T. (2010). Sonsuz Mekanın Peşinde Selçuk ve Osmanlı Sanatında Sütun Başlıkları. İstanbul: Klasik Yayınları.
- CANSEVER, T. (2016). İslam’da Şehir ve Mimar. İstanbul: Timaş Yayınları.
- CANSEVER, T. (2016). Osmanlı Şehri. İstanbul: Timaş Yayınları.
- DÜZENLİ, H. İ. (2009). İdrak ve İnşa Turgut Cansever Mimarlığın İki Düzlemi. İstanbul: Klasik Yayınları.
- DÜZENLİ, H. İ. (2013). İdeal Şehir Nedir ya da ‘İdeal’ Olana ‘Pratik’ Bir Adım Turgut Cansever ve Yeni Şehirler Projesi. Şehir ve Düşünce, 6-11.
- ÖĞÜN, M. (2019, Mart). Mehmet Ögün’le Turgut Cansever’in Mimarlık Dünyası Üzerine Söyleşi. (A. ARLI, & H. DÜZENLİ, Dü) Şehir&Toplum, s. 43-53.
- TANYELİ, U., & YÜCEL, A. (2009). Turgut Cansever Düşünce Adamı ve Mimar. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.

Öncelikle mahallî mimari standartlarının geliştirilmesi ve teknik standartların da buna göre şekillenmesi icab eder.

Şehir Mimarisi ve Medeniyet Tasavvuru

PROF. DR. MURAT ERTEKİN

İLK düzenli şehirleşmelerin görüldüğü Anadolu'nun neolitik dönemlerinden günümüze; yine Anadolu'da inşa edilen ilk konut tipi "megaron"dan toplu konutlara; insanoğlunun mekan arayışı kesintisiz devam etmektedir. Bu arayış; insanın dünya üzerinde tasarlayıp inşa ettiği gerek iç mekan gerekse de dış mekanlarda hep yaratılış mekanı olan cenneti tahayyül ederek/özleyerek sürüp gitmektedir.

İslam medeniyetinin kurduğu veya dönüştürdüğü nice kadim şehirlerde bu özlemi görmemek mümkün değildir. Medine, Belh, Taşkent, Buhara, Semerkant, Bağdat, Şam, Fes, İsbiliye, Kurtuba, Konya, Bursa ve İstanbul...

İslam medeniyetinin her ölçüde İslami kaidelere dikkat ederek inşa ettiği anıtsal camileri, medreseleri, hanları, kervansarayları, hamamları, tekkeleri, kümbetleri anlatmakla bitiremeyiz. Bu simgesel yapılar mahalle ve sokakları ile bütünleştğinde ve geriye kalan tüm boşlukları da adeta ilmek ilmek işleyerek dolduran "cennet bahçeleri"yle "İslam şehri" kemalata ermiştir.

İslam şehirlerine can veren onu an'a, vakte ve tarihe bağlayan "cennet bahçeleri" geleneksel ilk tipoloji olan "çar-bağ" ile başlamış daha sonra özellikle dokuz asır İslam medeniyetini tüm cihana nakış gibi işleyen Selçuklu ve Osmanlı devletleri ile "gülbahçe" ve sonra da "hasbahçe" ile yolculuğuna devam etmiştir. Mekansal açıdan cennetin aksını/yansımasını yeryüzüne düşürerek; aynı özlem ve gaye ile gündelik yaşamın her anında dünyanın faniliği, yolculuğun gerçekliği perspektifinde şehirler ve bahçeler kurdular.

---

*İnsanlığın başlangıçtan
bugüne kadar ortaya
koyduğu en karmaşık, en
üst düzey organizasyon
"şehir"dir.*

Gelenek, gelenekçilik, geleneksel sanatlar, batı uygarlığının küçümseyerek koyduğu “oryantalizm”den daha ziyade; nübüvvetten günümüze ecdadın her taştta besmele çekerek üst üste koyduğu, nice kayayı adeta nakış nakış işleyerek, yaratılış oranından sapmadan halı, kilim, seccade gibi dokuduğu, mekanın girişinde sanki fani olan boyuttan, baki olan boyuta geçişi simgeleyen taç kapıları, minareleri ve ezanları; bize büyük bir medeniyetin inkıtaa uğramadan elden ele ulaştırılan kutsal bir emanet olduğunu anlatır.

Sanat heykelle başlar, mimariyle devam eder. İnsanoğlunun birlikte yaşama mecburiyeti ve artan sosyal yaşam, şehirleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Platon; şehirleşmeyi insanlığın en hikmetli işi olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla, insanlığın başlangıçtan bugüne kadar ortaya koyduğu en karmaşık, en üst düzey organizasyon “şehir”dir. İnsanlar şehri inşa eder, dönüştürür, muhafaza eder veya yok eder.

Bir şehre baktığımızda önce biçimleri, yani fiziki yapısını/maddi yapısını, sokaklarını, binalarını, yollarını görürüz; arka planda ise sanatsal bir üslubu, şehrin ruhunu, kimliğini ve belleğini, yani medeniyet tasavvurunu hissederiz. Fiziki yapı somuttur, şehrin sahip olduğu tasavvur ise soyuttur. Bu soyut kavram “şehrin dili” olarak kendini anlatır.

İslam medeniyetinde ilk şehirleşme; Peygamber Efendimizin (s.a.v.) Mekke’den Yesrip’e hicreti ve Yesrip’in Medine-i Münevvere’ye inkişafı ile başlamıştır. Medine-i Münevvere’nin şehir mimarisini yani camiye, konutları, sokakları ve meydanları şekillendiren Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’dir. Bu İslami mimarinin başladığı dönemdir. Her medeniyet tasavvurunun bir ya da birkaç simge şehri vardır. İslam medeniyetinin yayıldığı tüm coğrafyalarda bundan sonra kurulacak tüm şehirler bu “ilk şehir”, Medine-i Münevvere modeli esas alınarak inşa edilmiştir.

Toplumun bir arada yaşadığı mekânlarda, elbette çeşitli kurallar, kaideler veya normlar bulunmaktadır. Bu kurullara aslında insanoğlu yabancı değildir. Nitekim, neolitik dönemin ilk ve kalabalık şehri olan (yaklaşık 8 bin kişi) Çatalhöyük arkeolojik sit alanını gezdiğinizde, yaklaşık 9 bin yıl öncesinde bile şehirleşmenin, o dönem için belirlenen kurallar manzumesine göre bir plan dahilinde gerçekleştiğini görebilirsiniz.

1911 yılında İstanbul’u ziyaret eden dünyaca ünlü İsviçreli-Fransız mimar Charles-Edouard Jeanneret (*Le Corbusier*); aslında bir Bizans şehriyle karşılaşacağını düşünürken, Koca Sinan’ın muhteşem eserleriyle klasik Osmanlı mimarlığını ve geleneksel ahşap Türk evlerini (*Hayatlı Ev*) görünce hem şaşkınlığını hem de hayranlığını ifade etmiştir. Özellikle geleneksel Türk evlerinin birbirine karşı saygı çerçevesinde ko-

---

İslam medeniyetinin yayıldığı tüm coğrafyalarda bundan sonra kurulacak tüm şehirler bu “ilk şehir”, Medine-i Münevvere modeli esas alınarak inşa edilmiştir.

---

*Aile ile konut arasındaki
ilişki, bedenle ruh arasındaki
ilişkiye benzer.*

---

numlandığını, birbirlerini asla rahatsız etmediklerini, doğuştan sahip olunan bireysel hak ve hürriyetlerin korunduğunu, kimsenin kimseye üstünlüğünün olmadığını, hiç kimsenin havadan, sudan, güneşten mahrum bırakılmadığını, mütevazı ve ağırbaşlı duruşa sahip olduklarını hayranlıkla anlatmıştır. Belki de nazar değmiş, belki de bir devir için batma vakti gelmiştir. Le Corbusier'ın kaldığı yedi hafta içinde Aksaray yangını meydana gelmiştir. İstanbul birçok büyük yangın görmüştür. 1663-Cibali, 1721-Balat, 1833-Cibali ve 1870-Büyük Beyoğlu yangını gibi ama son darbe 1911-Aksaray yangınında olmuş, İstanbul'un tüm ahşap konut dokusu yok olmuştur. Nitekim bu gördükleri Le Corbusier'ı genç yaşında derinden etkilemiş, bir İstanbullu gibi çok üzülmüş ve asla unutmamıştır. Aradan yıllar geçtikten sonra İstanbul'un modernizasyonu amacıyla çalışmalar yapılacağını duyunca, Mustafa Kemal Atatürk'e bir mektup yazarak İstanbul'un kentsel dokusunun mutlaka korunması gerektiğini, hatta olduğu gibi kalmasını önermiştir. Günümüz Türkiye'sinde koruma bilinci hala istenilen seviyede değilken bundan tam 100 yıl önce böyle bir yaklaşım takdire şayandır. Ancak Le Corbusier'ın önerisi o dönemin fikri yapısına uymadığından kabul görmemiştir. İşte modern anlayışın; geçmişi, geleneği, kentsel belleği olan medeniyetleri tahakküm altında alarak yok ettiği; şehirleşme ve mimarlık dönemi de böylece başlamıştır.

1930'larda Dersaadet (*mutluluk kapısı*) artık nübüvvet şuurunda İslam mimari ve şehirleşme sanatı ile değil; "modern" ecnebi mimarlar ve şehir plancılarının ellerine bırakılmıştır. Bununla birlikte onlardan birçoğunun dahi korunması için dikkat ettiği, her birisi şehrin silüetinde inci gibi duran; yine kentsel bellek/toplumsal hafızanın birer büyük "data"sı gibi kıyamda duran; Devlet-i Âl-i Osmân bakiyesi yapılar maalesef 1940'lar, 1950'ler ve ne hikmetse "Marshall yardımları" yıllarında adeta hınç, öfke ve öç alırcasına yok edilmiş; bilinçli yangınlarla yakılmış, sanki modernitenin gereği yapılırcasına ne kadar hatıra varsa silinip hatta arşiv belgeleri bile yok edilip, topluma geçmişini, tarihini, mensubiyetini velhasıl kelam medeniyetini unutturmaya çalışılmıştır. Şimdi aradan geçen zamanda, aslında yok edilenin sadece bir binadan, yapıdan veya bir anıttan ibaret olmadığı; tarihin, hafızanın, kültürün ve medeniyetin yok edildiğini; emperyalist vandallığın doğrudan medeniyete yani inanca yani İslam'a saldırdığı aşikârdır. Bu noktada ünlü düşünür ve şair merhum Sezai Karakoç'un dizeleri akla geliyor:

*Onlar sanıyorlar ki, biz sussak mesele kalmayacak.
Halbuki biz sussak, tarih susmayacak.
Tarih sussa, hakikat susmayacak.*

*Onlar sanıyorlar ki, bizden kurtulsalar mesele kalmayacak.
Hâlbuki bizden kurtulsalar vicdan azabından kurtulamayacaklar,
Vicdan azabından kurtulsalar, tarihin azabından kurtulamayacaklar.
Tarihin azabından kurtulsalar, Allah'ın gazabından kurtulamayacaklar.*

Bir medeniyet tasavvurunun olduğu coğrafyada başka bir medeniyet tasavvurunun yaşaması mümkün değildir. Nitekim Heidegger, “Bir bina yerin ve oturanların özelliklerine göre inşa edilir, bulunduğu fiziksel ve beşeri topografya ile şekillenir” sözleri mimarlığın ve şehirleşmenin kültürle olan doğrudan bağımlı olduğunu göstermektedir. İşte şehirleşmeye de bu minvalde bakarak, mimarimizi, şehirleşmemizi, en temel yapı ile mekan kurgulamamızı; medeniyet perspektifine tekrar çekip; yeniden inşa etmemiz gerekmektedir. Tıpkı Yesrip’i Medine-i Münevvere’ye dönüştürürken neler yaptığımızı “düşünüp” (“Ayrıca O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini kendinden bir lütuf olarak emrinize vermiştir. Bütün bunlarda düşünenler için işaretler vardır” (Casiye Suresi 13.ayet) yeniden yapmamız, geleceğimiz için zaruridir. Nitekim, müstakil evler mahalleleri, mahallelerde şehirleri oluşturur. Tıpkı aileler sülaleleri, sülaleler boyları, boylar ise İl’i yani Devleti oluşturur. Hal böyleyken; toplumun devamı için aileye; şehrin devamı için ev/konuta ihtiyaç zaruridir. Her ikisinin de parçalanması veya köklerinden/kimliğinden, tarihinden ve belleğinden koparılması yok oluşu beraberinde getirmektedir. Nitekim, aile ile konut arasındaki ilişki, bedenle ruh arasındaki ilişkiye benzer. Geleneksel Türk ev tipolojisinde “eklemeli mimari” özelliği vardır. Evde yaşayan çocuklar büyüyüp evlendiğinde evin uygun yerine yeni bir oda inşa edilirdi. Ayrıca kullanılan malzemeler doğal malzemeler olup ahşap malzemeler kullanılıyordu. Ahşap malzeme veya diğer malzemelerin ömrü de birkaç nesli idare ediyordu. Bütün bu mimari tefekkür, bir medeniyet tasavvurunun yapı sektörünü ve şehirleşmeyi yönlendiren normlarından kaynaklanmaktadır.

18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başlarında özellikle endüstri inkılabından sonra, hayatın her alanında baskınlığı artan modern mimari ve sanat akımları toplumsal/sosyal yaşamı derinden etkilerken; onunla ilintili tüm sektörleri gerek sanatsal gerekse de zanaatsal meslekleri, eğitimlerini ve uygulamalarını derinden değiştirmiştir. Özellikle Almanya’da başlayan mimari akımlar Avrupa’ya hızla yayılmıştır. Nitekim Avrupa

---

Çatalhöyük arkeolojik sit alanını gezdiğinizde, yaklaşık 9 bin yıl öncesinde bile şehirleşmenin, o dönem için belirlenen kurallar manzumesine göre bir plan dahilinde gerçekleştiğini görebilirsiniz.

ülkeleri aynı medeniyet tasavvuruna sahip ülkelerden oluşmaktadır. Avrupa'daki değişiklikler ilk zamanlarda kolaylıkla kabul edilmiştir. Ancak Avrupa'nın güneyinde bulunan Osmanlı devleti bakiyesi devletler ve ülkemiz bu durumdan şiddetli bir şekilde olumsuz olarak etkilenmiştir. Üstelik 17. ve 18. yüzyılda Avrupa'daki Barok ve Rokoko sanat akımları "batılılaşma" hareketleriyle ülkeye sokularak hatta sahip çıkılması için "Türk Barok Sanatları" adı altında empoze edilerek, klasik Osmanlı mimarlık dönemini ortadan kaldırmıştır. Tabi daha evvelde ifade edildiği gibi şehirlerimizdeki değişimler sadece yapı sektörü ile ilgili değil; asıl değişimler sosyal, toplumsal, içtimali hayatta olan değişimlerdir. Yüzyılın sonunda bugünkü müşahedede Avrupa ülkeleri bile bu değişimin zararlarını görmüş, özellikle Katolik dünyası modernitenin yıkıcı etkilerini fark ederek "restorasyon, renovasyon, rekonstrüksiyon" gibi bugün bizim de mesleki terim olarak kullandığımız çalışmaları başlatmıştır. Avrupa toplumu bunun için medeniyet tasavvuruna bakmaksızın, bozulmamış sözde "oryantalist" şehirleri incelemeye almıştır. Nitekim geçen yüzyılda bu konularda birçok kitap literatüre kazandırılmış, birçok batılı mimar, şehir plancıları, seyyahlar önce Yunanistan'a sonra da İstanbul üzerinden İslam coğrafyasına geziler düzenlemiştir.

Ülkemizde 1900'lü yıllarda başlayan "neoklasik Türk üslubu" mimaride dolayısıyla şehirleşmede görünür hale gelmiştir. 1920'li yıllara hakim olan "birinci ulusal mimarlık akımı" dönemiyle özellikle 1930'lu ve 1940'lı yıllarda yabancı kökenli (çoğunlukla Almanya, Avusturya ve İsviçre'den) mimarların Türkiye'ye çağrılmasıyla Avrupai yapılaşmalar şehirlerin odak noktalarında yerini almıştır. II. Dünya Savaşı ve sonrası dönemde, 1940'lı yıllarda başlayıp 1950'lere kadar süren dönemde ise "ikinci ulusal mimari akımı" etkili olmuştur. Halen günümüzde taşıdığı mimari

üslupla çevresinden ayrılan örnekleri görmemiz mümkündür. Akabinde modern ve postmodern mimarlık akımları da ülkemizde etkili olmuştur. Özellikle 1980'den sonra kırsaldan şehre göç hızlanmış, şehirler kontrolsüz büyümeye başlamış ve şehirde artan konut ihtiyacının karşılanması için hem özel sektör hem de Toplu Konut İdaresi (TOKİ) hızlı yapılaşmaya girişmiştir. Bütün bu gelişmeler başta kadim şehirlerin dönüşümünü hızlandırmış, sürekli değişen yerel ve merkezi yönetimlerde uzun dönemli planlamanın uygulanmasını engellemiştir.

Günümüzde şehirleşme farklı bir yapıya doğru gitmektedir. 1990 yılından bugüne, gelişmiş ülkelerde tartışılan iki temel konu vardır. Birincisi uzak gelecekte, galaksidede; "uzay şehirlerinin" tasarlanması; ikincisi ise yakın gelecekte, halihazırda var olan şehirlerin; enerji-etkin, yeşil, sürdürülebilir, ekolojik ve akıllı şehirler yani "geleceğin şehirleri" olarak dönüştürülmesidir. Hatta içinde bulunduğumuz zaman itibarıyla akıllı ve enerjisini kendisi üreten (GES, RES veya JES vasıtasıyla) "ekolojik şehirler" hayat geçirilmeye başlanmıştır. Bunun için hem yasal mevzuatta düzenlemeler yapılmakta hem de altyapı çalışmaları ona göre planlanmaktadır. Fakat bunlar yapılırken, yine diğer alanlarda olduğu gibi, farklı ülkelerde yapılmış olan dönüşüm uygulamaları doğrudan alınarak şehirlerimize tatbik edilmektedir. Oysa bu değişimler geleceğin şehirleri dahi olsa, yine fiziksel/somut olarak algılanmakta; şehrin, kimliği, ruhu, hafızası ve orada yaşayan insanların sahip oldukları medeniyet tasavvuru dikkate alınmamaktadır.

Ezcümle; tarihimizden ders alarak, hala varlığını devam ettirmek için direnen; doğal, tarihi ve kültürel varlıklarımızın mutlak korunması ve medeniyet tasavvuru perspektifinde kökü, ruhu ve hafızası olan "geleceğin şehirlerinin" inşa edilmesi tarihi sorumluluğumuzdur.

Ümmü'l-Kurâ Şehirlerin Anası: MEKKE

MEHMET MAZAK

İSLAM'IN doğduğu medeniyet kuran bir şehir olarak Mekke bizim tasavvurumuzda çok önemli bir yere sahiptir. Şehirlerin kimliğinin, karakterinin ve mimarisinin oluşumunda inanç sistemleri her zaman önem arz etmektedir. İslam inancının ortaya çıktığı ve Dünya'ya yayıldığı bir merkez olarak Mekke, bizim şehir anlayışımız ve idrakimizde şehirlerin en yücesi olarak karşımıza çıkar. Şehirlerin en yücesi olması onun şehir mimarisi ve şehircilik anlayışı ile ilgili değil inanç sistemi ile ilgilidir.

Mekke ve Medine; bu kutsal şehirleri gidip görmek, kutsal mekânlara dokunmak, manevi değerlerini yaşamak için seferlerim oldu. Mekke'yi üç sefer umre için, bir de Hac için olmak üzere dört sefer ziyaret etmek nasip oldu. **Mekke;** Afrika, Avrupa, Asya kıtalarındaki kadim ve modern şehirleri göz önüne aldığımızda, gördüğüm planlama ve yerleşimi ile asla kıyas kabul eden bir konuma sahip değildir. Mekke, günümüzde bana göre Dünya'daki kadim ve modern şehirlerin dışında inanç merkezli, semavi bir şehir olarak karşımıza çıkar. Gönülüm ve kalemim elvermese de Dünya şehirleri ile mukayese yapmamız durumunda kadim ve modern arasında derin uçurumlar olan bir şehir olarak karşımıza çıkar Mekke. Kâbe ve diğer inanç dünyamızın kutsal mekânları gönlümüzün ve aklımızın en müstesna yerinde yer almasına rağmen geçmişin kadim mimarisinin ve şehir dokusunun yok edildiği, modern tarzdaki gökdelenleri, şehrin periferisine doğru

---

Mekke; tarihte panayırlar vasıtası ile kültürel ve ticarî birliktelikleri sağlamış Dünya'nın uluslararası ilk sosyal şehridir.

---

ilerleyince çarpık yapılaşmaları, geçmişinden kopuk, Arabistan sıcağına rağmen soğuk yapılar ve binaların karşıladığı bir şehir haline getirilmiş günümüzde. Bizler Mekke'nin şehir planı olarak soğuk yüzüne değil, inanç sistemi bağlamında semavi bağlarına, muhabbetine ve Rabbimize yakınlaştıran bir mekân ve şehir olarak değer veriyoruz.

Mekke ile ilgili yukarıdaki düşüncelerimden sonra burada şehrin kimliğine ve derununa doğru yolculuk yapabiliriz artık. Medeniyetimizin doğduğu şehir Mekke ismi nereden ve hangi anlamlara gelmektedir? Kur'ân-ı Kerim'de Mekke için kullanılan "Ümmü'l-Kurâ" "Anakent" veya "başkent" olarak dilimize çevirebiliriz. Ümmü'l-kurâ ifadesinin anaşehir anlamına gelen İngilizce "metropolis" kelimesine tekabül ettiği söylenebilir. Yani İslam medeniyetinin başkentidir bizim için Mekke. Kur'ân-ı Kerim'de "Ümmü'l-Kurâ", "Bekke" ve "el-Beledü'l-Emîn" isimleriyle de zikredilmiştir bu şehir. Mekke ve Bekke, Bâbil lisânında "beyt: ev" mânâsında kullanılmış bir yer ismidir.

Mekke için "karye", "meâd", "el-beled" gibi adlar da kullanılmıştır. Mekke'ye bunların dışında "Salâh, Bâsse, Bessâse, El-besâse, Nâsse, El-beledü'l-harâm, El-mescidü'l-harâm, Arş (arîş), Kadîs, Kādise, Makdese, Kûsî, Harem, Berrâ, Mu'tîşe, Ratec, Ümmü rahm, Ümmü'r-rahmân, Ümmü zahm, Ümmü subh, Bûsâk, Re's, Nâbiye, Beniyye, Bathâ, Fârân, Tâc, Sebbûha" gibi şehrin kutsallığı ve Kâbe'ye bağlı olarak düzenlenen merasimlerle ilgili isimler de verilmiştir tarih boyunca.

Mekke adının geçtiği bilinen en eski belge Batlamyus'un II. yüzyıla ait Coğrafya adlı eseridir. Burada Mekke, Asya'nın altıncı haritasında Macoraba şeklinde anılır. Fakat bu tarihten çok daha önce Mekke'nin diğer bir ismi olan Bekke'nin Ahd-i Atîk'te yer aldığı bunun çeviriler sırasında tahrif edildiği bilinmektedir.

Sebe ve Habeş dilinde "mukaddes ibadet mahalli, tapınak" gibi anlamlara gelen Macoraba, aynı manada olmak üzere seslilerin belirtilmediği Güney Arabistan yazısıyla "mkrb" şeklinde yazılan mekverab kelimesinden türemiştir ve Arapça kurb kökünden makreb (*kurban yeri, mihrap, mukaddes yer*) kelimesine dayanmaktadır. Diğer bir görüşe göre ise Arapça "mkk" (ev) ile "rbb" (ilâh) masdarlarının bir araya gelmesiyle makreb şeklini almıştır. Her iki durumda da Mekke adı Kâbe ve şehrin dinî merkez olmasıyla ilgilidir.

Ceziret-ül Arap'ta "Ümmül Kura" yani "Şehirlerin Anası" olarak bilinen Mekke-i Mükerrreme, yer yüzünde insanlık için çok müstesna bir yere sahiptir. Şehirlerin anası Mekke'yi özel kılan kalbinde barındırdığı Kabe-i Muazzama'dır. Kabe, dünyadaki tüm Müslümanlar tarafından, en kutsal mekan olarak kabul edilmektedir. Kâbe olmadan Mekke'nin

hiçbir anlamı ve değeri olmaz. Kâbe, medeniyetimizin kalbidir. Kalp atığı ve var olduğu için Mekke bizim için şehirlerin anası olarak varlığını sürdürecektir.

Mekke, güneyde Yemen'e, kuzeyde Akdeniz'e, doğuda Basra körfezine ve batıda Kızıldeniz Limanı Cidde'ye komşu olup Afrika istikâmetine giden yolların kesişme noktasında, iktisadi yönden çok müsait bir mevkide kurulmuş bir şehirdir. Şehrin kurulduğu kısma "Batn-ı Mekke", Mescid-i Harâm'ın bulunduğu yere ise "el-Bathâ" denilmiştir.

Kurulduğu günden bu yana çevre bölgelerden insanların buraya hac ve ticaret yapmak için gelmeleri sebebiyle, Mekke'nin, Resûlullah (SAV)'tan önce de bu adla anıldığı kaynaklarda belirtilir. Mekke, sadece dini değil, ticari ve kültürel öncülüğü, birleştirici ve toparlayıcı bir görevi olan şehir olarak karşımıza çıkar.

Mekke'yi şehirlerin anası yapan önceliklerini burada belirtmek gerekir. Mekke arazisi ziraata elverişli olmadığı için, orada yaşayan ahali maîşetini ticari faaliyetlerden sağlamıştır. Bu sebeple Mekke'nin Arabistan yarımadasında hem dinî hem de ticari açıdan önemli ve merkezî bir yeri olmuştur tarih boyunca.

İnsanoğluna ilk yerleşke yeri olarak seçilen ve ilk imar yeri olan Mekke, iklim ve coğrafi özellikler bakımından da oldukça müstesna hikmetlerle dolu bir şehirdir. Coğrafyası, iklimi, tabiatı ve doğal güzellikleri ile Dünyâ'da o kadar mükemmel ve güzel bölgeler varken, Kabe'nin imarı için Ceziret-ül Arap'ta bir çölün ortasında yer alan; kurak ve çorak olan "Gözyaşı Vadisi"nin seçilmiş olması, hikmeti içinde barındıran düşündürücü ve idrak edilmesi gereken bir durumdur insanlık tarihi için.

Dünya üzerindeki doğal güzellikleri, coğrafi konumu, iklimi ile ön plana çıkan şehirler ile mukayese edildiğinde, insanlık için çekici olmayan bu çorak vadiyi; Cenab-ı Hak, bazı ayetlerini göstermek için emir ve Külli İradesi'yle imar ettirip şen hale getirmiştir. İnsan için yaşanılabilir cazip bir konuma sahip olmayan bu yer, Allah'ın emir ve iradesiyle bir anda öyle bir şenlenmiştir ki adeta bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Tüm Müslümanlar için en çok sevilen ve çok arzu edilen bir mekân haline gelen Beytullah, insanlığa atası olan Hz. Adem'i (a.s) hatırlatmakla kalmaz, insana su ve topraktan yaratıldığını da hatırlatır. Nereye baksanız taş ve toprak görürsünüz; bu kurak yerde, hiç eksilmeyen bütün insanlığın susuzluğunu giderecek olan Zemzem'i şifa olarak buluruz, ikisinin iç içe olması çok ibret ve hikmet barındırır.

Mekke dünyevi olarak insana hoş gelen, duyguları uyandıran güzellikleri barındırmaz. Şehirlerin anası Mekke, bütün şiddetiyle dünyeviliği reddeder. Adeta dünyaya ait olmayan bir şehir gibi, insanlığı dünyadan

---

*Şehirlerin anası Mekke,
diğer dünya şehirlerinden
farklı bir fitrata sahiptir.*

---

ayrı bir yere davet eder. Şehirlerin anası Mekke, diğer dünya şehirlerinden farklı bir fitrata sahiptir. O, her zaman dünyayı terk etmeye davet eder. Kendine davet ederken, aslında dünyayı terk etmeye davet eder biz inananları.

Bütün maddelerden ve dünyevi hislerden sıyrılıp, saf bir şekilde Allah'a yönelmenin adıdır Mekke... Hz. İbrahim'in yaptığı çağrıya icabet yeridir Mekke... Son Peygamber Hz. Muhammed'in (SAV) yolundan gitme yeridir Mekke... İlahi çağrıyı duyanların görebildiği, yüz sürebildiği şehirdir Mekke... Bütün insanlığa, dünyayı bırak Rabbine bak, diyen şehirlerin anasıdır Mekke...

Şehirlerin anası Mekke'yi farklı yapan, cazip kılan, mimari ve şehir planı ile değil inanç sistemi ile kendine ram eden değerlerini burada belirtmek gerekir.

Şehirlerin anası Mekke; Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (SAV) doğduğu şehirdir.

Şehirlerin anası Mekke; rahmet kaynağı, vahyin geldiği şehirdir.

Şehirlerin anası Mekke; yeryüzünde, Allah rızası için ilk inşa edilen mabedin bulunduğu; pek çok Peygambere ev sahipliği ve davet merkezliği yapan ve sığınanlar için güvenli kılınan şehirdir.

Şehirlerin anası Mekke; Zemzem ve toprak ikilisinin şehridir.

Şehirlerin anası Mekke; Kâbe'nin bulunduğu ve hac ile umre ibadetinin ifa edildiği kutsal şehirdir.

Şehirlerin anası Mekke; coğrafi bütün olumsuzluklara rağmen (*kuraklık, sıcaklık, dağ, taş, çöl, toz, kum vb..*) insanları kendine çeken Dünya'nın merkezi bir şehirdir.

Şehirlerin anası Mekke; kibirlilerin kibirini yerin dibine sokan, Allah'ın kullanımının ibadet için yoğunlaştıkları manevi bir merkez şehirdir.

Şehirlerin anası Mekke; beldelerin en emini ve güzeli, Allah için en sevimli olan şehirdir.

Şehirlerin anası Mekke; insanlık tarihi boyunca önemli olayların yaşandığı şehirdir.

Şehirlerin anası Mekke; aynı anda dünyanın her tarafından farklı ırkları, farklı renkleri, farklı dilleri bir araya getiren, ama bu kadar farklılıklara rağmen aynı kibleye yönlendiren TEVHİD şehridir.

Şehirlerin anası Mekke; dünyanın farklı coğrafyalarından insanları kendine çığırın bir şehirdir.

Şehirlerin anası Mekke; dünyanın her tarafından Müslümanların yöneldiği, yüzünü döndüğü kible olan tek şehirdir.

Şehirlerin anası Mekke; insanlığın anavatanı olan şehirdir.

Şehirlerin anası Mekke; hali vakti yerinde tüm Müslümanların muhakkak ziyaret etmeleri gereken kutsal şehirdir.

Şehirlerin anası Mekke; tarih boyunca panayırlarda satış için arz edilen giysiler ve ev aletlerinin topluma arz edilmeyle âdeta "*din, kültür ve geleneksel ticaret fuarı*" misyonunu üstlenmiş ilk uluslararası fuarların yapıldığı şehirdir.

Şehirlerin anası Mekke; tarihte panayırlar vasıtası ile kültürel ve ticarî birlik-telikleri sağlamakta ve bu bölgede geniş birlikteliği sağlamış Dünya'nın uluslararası ilk sosyal şehridir.

Şehirlerin anası Mekke; panayırlar ile ticaretin yanı sıra Kral/Melik/Kabile

başkanlarının ikili görüşmelerine, savaş kararını duyurmaya, öncesine ait borç alacak meselelerini çözmeye vesile olmuş “Yönetim Forumları”nın düzenlendiği ilk şehirdir.

Şehirlerin anası Mekke; Hicaz Bölgesi ile Yemen, Hindistan, İran, Irak, Şam, Habeşistan ve Mısır arasında gerek kara yoluyla gerekse deniz yoluyla uluslararası ticaretin yapıldığı, ilk uluslararası ticari “Serbest Bölgeler” fikrinin doğduğu şehirlerdendir.

Şehirlerin anası Mekke; İslam öncesi panayırlar vasıtası ile ilk uluslararası “Şiir Festivali” organizasyonunun temellerinin atıldığı şehirdir.

Şehirlerin anası Mekke’de İslam öncesi panayırlarda Kureyş kabilesinin kullandığı lehçe hakimdi. Panayır aracılığıyla uluslararası kültürün bu bölgeye taşınmasıyla Kureyş Lehçesi zengin bir lehçe haline gelmiş ve Kur’an-ı Kerim de bu lehçe ile ilk bu şehirde indirilmiştir.

Şehirlerin anası Mekke; büyük panayırlar sayesinde tarihte İran, Hire, Hindistan, Bizans ve hatta Çin tüccarların ilgisini çeken uluslararası “Dünya Ticaret Merkezi” misyonunu yüklenmiş bir şehirdir.

Şehirlerin anası Mekke; cihanın/eryüzünün merkezi ve kible-i enam (*yaratılmışların kiblesi*) olarak da isimlendirilen şehirdir.

Şehirlerin anası Mekke; Kur’an’daki kullanımında ümmü’l-kurâ bir uyarı bağlamındadır. Bu kullanımlardaki uyarma, şehrin kendisine değil halkına olduğundan mana mecaz ve mecaz isnadı suretiyle “ehli ummu’l-kurâ” demektir. Mekke denilmeyip “Ümmü’l-kurâ” denilmesi,

Mekke’yi âlemdeki bütün şehirlerin bir merkezi gibi olarak görmemiz gereken bir şehirdir.

Şehirlerin anası Mekke; Mükerrerem olarak isimlendirilir (*Mekke-i Mükerrerme*). Mükerreremin anlamları ise şunlardır; saygı görmeye değer, muhterem olan, sayılan, hürmet edilen, aziz olan, onurlandıran, yol gösteren. Mekke böyle güzel sıfatları isminde taşıyan şehirdir.

Şehirlerin anası Mekke; panayırların kuruluşunun ve düzenlenişin temel amacı ticaret olmasına karşın çeşitli oyunlar oynanmasına ev sahipliği yapmaya başlamış, deve yarışları ve at yarışları gibi mücadele sporları yapılmasından dolayı ilk uluslararası “Olimpiyat” oyunlarına ev sahipliği yapmış bir şehirdir.

Şehirlerin anası Mekke; yerleşim birimi olarak ortaya çıkmasında belirleyici en önemli unsur merkezinde yer alan Kâbe’dir. Bu bakımdan Mekke’de şehir hayatı Kâbe’nin yapımıyla başlayan yerdir.

Şehirlerin anası Mekke; Kâbe’nin Müslümanların kiblesi olması sebebiyle İslâm coğrafyacıları tarafından hicri III. (*miladi IX.*) yüzyıldan itibaren dünyayı Mekke’nin merkezinde yer alan Kâbe’ye göre bölümlere ayıran tasarımların geliştirildiği şehirdir.

Şehirlerin anası Mekke; merkezinde Kâbe’nin yer aldığı bir daire şeklindedir; yeryüzündeki ülkelerin her biri Kâbe’nin bir cephesine bakar. Bundan dolayı Kâbe’nin etrafında gerçekleşen tavaf dünyanın kendi etrafında dönüşünü sembolize eder.

Üsküb: Bizden Uzakta, Bizden Bir Şehir

MEVLÜT DEDE

KADİM bir Osmanlı şehridir Üsküb. İstanbul'un fethinden yaklaşık yarım asır evvel Osmanlı olmaya başlamış bir şehir. Neden Üsküb diyoruz sorusunun cevabı; İliryalılardan aldığı ismin farklı yönetimlerde farklı şekillerde telaffuzuyla günümüze gelmesinden ibarettir. Tarihte Romalılar, Slavlar, Bizans ve Sırp'lar bu şehrin sahipleri olsa da (*Hoca, 1982:122*) Osmanlı gibi sahiplenilen ve onlar kadar uzun süre şehri yöneten bir devlet olmamış. Günümüz de dâhil olmak üzere şehir en istikrarlı dönemlerini Osmanlı devrinde yaşamış. Söylemesi kolay ancak sayması dahi zor bir hâkimiyet ve hadimiyet süresi; yaklaşık beş asır... Aslında daha fazlası da var ama esas olan bu zaman zarfında yönetenlerin şehri nasıl Osmanlı kıldığı ile Osmanlı'nın burayı nasıl bir şehir kıldığıdır. Balkanların Osmanlı'nın nazarında farklı bir yeri olduğu aşikârdır. Bunun en temel nedenlerinden birisi, hükmettiği topraklarda sadece Balkan coğrafyası Osmanlı'nın eliyle İslamlaşmıştır. Üsküb'de aynı şekilde Osmanlı eliyle İslâmı tanımış ve zamanla İslam şehri halini almıştır.

Elbette şehir Osmanlı öncesinde de vardı. Ancak günümüzde de şehrin hâkim noktasında bulunan kalenin içerisi yani sur içi başta olmak üzere, kalenin hemen dibinde varoş diyebileceğimiz ikinci bir yerleşim ve hemen bitişiğinde Vardar Nehri'nin kıyısında bulunan manastırdan ibaret bir yerleşim alanına sahipti (*Krstikj, 2013:37*). Roma döneminde önemli bir şehir olarak karşımıza çıkan Üsküb, daha sonraki süreçte kendisini yöneten devletlerin istikrarsız yönetimleri tecrübesini yaşamış, Roma dönemindeki konumundan uzaklaşmış ve Osmanlı dönemine bu şekilde girmiştir.

---

*Hükmettiği topraklarda
sadece Balkan coğrafyası
Osmanlı'nın eliyle
İslamlaşmıştır.*

Osmanlı, yukarıda bahsedildiği üzere, kendisinden önce küçük bir yerleşim yeri olan Üsküb'ün günümüzdeki halini almasında çok önemlidir. Çünkü Üsküb, günümüzde Kuzey Makedonya Devleti'nin başkentidir. Osmanlı, fethettikleri diğer Balkan şehirlerinde olduğu gibi burayı da fiziki ve beşeri olarak imar, iskân ve ihya çalışmasına girişmiştir. Bir şehrin yönetiminin Moğollar tecrübesinde olduğu gibi sadece oraya sahip olmak ve hükmetmek olmadığını iyi bilen Osmanlılar hâkim oldukları coğrafyada hem mekâna hem de insana dokunan çalışmalar yapmıştır.

1392'de Yıldırım Bayezid döneminde Paşa Yiğit Bey tarafından fethedilen şehir, 1512 yılında Belgrad'ın fethine kadar, Osmanlı'nın Balkanlardaki en önemli merkezi olmuştur (*İnbaşı, 2012:377*). Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerindeki yönetim tarzı buraya da uygulanmış ve şehrin fatihi oranın uç beyi olarak görevlendirilmiştir. Daha sonra vilayet merkezi olan Üsküb, ilerleyen zamanlarda nahiye ve kaza olmuş ve nihayet 1913 yılında Osmanlı'nın elinden çıktığı döneme kadar da sancak olarak yönetilmiştir. Her ne kadar Yıldırım Bayezid döneminde fethedilse de, bu dönemin sonunun Ankara Savaşı gibi Osmanlı'nın sonunu getirebilecek bir savaşla nihayete ermesi ve ardından yaşanan fetret süreci muhtemeldir ki, bu şehrin de ihmal edilmesine sebep olmuş olabilir.

Ancak, Sultan II. Murad dönemiyle birlikte bir vakıf devleti olma kimliğini, kurulan vakıflar eliyle Üsküb'e de yansıttığı görülür. Öyle ki Üsküb'de bilinen ilk vakıf ve ilk vakıf eseri Sultan II. Murad'ın adını taşır. 1436'da inşa edilen Sultan Murad Camii, Hünkâr Camii ya da Muradiye Camii adıyla da bilinmektedir (*BOA, Ev. D. 18455: 4a*). Bilinen ilk eserin cami olması, Osmanlı Devleti'nin şehir-mekân algısında merkeze neyi koyduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Medine-i Münevver'den başlamak kaydıyla İslam şehirlerinin merkezinde bulunan cami ya da mescitler şehrin kalbini simgelerken, bu mekânsal algı şehir hayatının da burada başladığının sarih bir göstergesidir. Üsküb'de de inşa edilen camilerin ya şehrin merkezi konumunda olduğunu ya da merkezi bir yer halini aldığını görmekteyiz. Zamana direnen ve hala ayakta olan Muradiye, İshak Bey, İsa Bey, Yahya Paşa ve Mustafa Paşa camileri etraflarındaki diğer mimari vakıf eserleriyle birlikte şehri sarıp sarmalayan, adeta günümüzde eski Üsküb denilen Osmanlı Üsküb'ünü haritalandıran önemli eserlerdir.

Kurulan ilk vakıflar şehrin ihtiyacına göre büyük vakıflar olmuş ve dini, eğitim, iktisadi vb. farklı alanlarda şehrin eksiklerini tamamlamıştır. Çünkü şehir küçük bir yerleşim alanında ve birçok ihtiyacı olan

---

İslam şehirlerinin merkezinde bulunan cami ya da mescitler şehrin kalbini simgelerken, bu mekânsal algı şehir hayatının da burada başladığının sarih bir göstergesidir.

---

*Şehrin imarı meselesi,
yönetenler için gücü
elinde olanı keyfiyet
üzere uyguladığı bir
sistem olmaktan ziyade
gereklik üzerinden hayata
geçirilmiş bir proje olarak
değerlendirilmelidir.*

---

bir şehirdir. Bu nedenle farklı alanlarda hizmet edebilecek yapılara ihtiyaç olacaktır. İnşa edilen cami, şadırvan, medrese, tekke gibi yapılar Üsküb'e zamanla İslam şehri damgasını vurmuştur. Bedesten, han, hamam, imaret ile çeşmeler başta sosyal ve iktisadi alanda olmak üzere, farklı ihtiyaçları karşılamışlardır. Şehrin imarı meselesi, yönetenler için gücü elinde olanı keyfiyet üzere uyguladığı bir sistem olmaktan ziyade gereklik üzerinden hayata geçirilmiş bir proje olarak değerlendirilmelidir. Yönetimin Türklerin elinde olması, şehre istenildiği gibi tasarruf edilmesi anlamına gelmemiştir. Örneğin; inşa edildiği dönemde Muradiye Camii, Cuma camisi olarak şehrin bu ihtiyacını karşılamış, Fatih Sultan Mehmed veyahut Kanuni Sultan Süleyman daha azametli padişahlar olduklarını düşünerek buraya bir cami daha inşa etmemişlerdir. Çünkü esas olan bir sultanın o şehre mührünü vurması değil, şehrin adaletli bir şekilde yönetilmesidir.

Osmanlı öncesi dar bir yerleşim yerine sahip olan Üsküb, kurulan vakıflar ve bu vakıfların mimari eserleriyle gelişmiş ve yeni mahalleler oluşmuştur. Oluşan yeni mahallelere de vakıf eserlerinin yahut vakıf kurucularının (*vâkıf*) adları verilmiştir. Mesela Muradiye Cami'nin bulunduğu yer Cami Kebir Mahallesi olarak adlandırılmış, şehrin fatihi Paşa Yiğit Bey'in adı Yiğit Paşa Mahallesi'ne isim babası olur. XIV asrın sonlarında alınan şehir, XV. asrın ortalarına gelindiğinde hızla gelişir ve İslamlaşır. Öyle ki 1455'te toplam otuz bir mahallenin yirmi üçünde Müslümanlar, sekizinde Gayrimüslimler yaşar. Yani kısa sürede coğrafi olarak genişlemiş, bu süreç aynı zamanda İslamlaşma anlamına gelecek Müslümanların çoğunlukta yaşadığı bir şehir meydana getirmiştir. Öncesinde var olan demografik yapının değişimi ilk dönemlerde Anadolu'dan getirilen göçebe Türkmenler eliyle başlar, devamında ikinci, üçüncü nesillerle devam eder. Ancak mahalle sayısı ve bununla beraber nüfusun artması sürekli Anadolu'dan göç olarak tabiki olmaz.

Osmanlı öncesinde burada yaşayan Makedon, Arnavut ve Boşnaklardan İslam'ı tercih edenler zamanla burada Müslüman nüfusu ve Müslümanlara ait mahalle sayısını artırmıştır. Her ne kadar mahalleler Müslüman-Gayrimüslim olarak ayrılrsa da, bu bir ötekileştirmeden ziyade, inanç özgürlüğü anlamına gelir. Çünkü Osmanlı Kafirun Sûresi'nin son ayetini kendine şiar edinerek Gayrimüslimlere; 'Senin dinin sana benim dinim banadır' gerçekliğini Üsküb'de bir yaşam felsefesine dönüştürmüş ve asla dışlamamıştır. Aksine millet sistemi merkezinde Üsküb'de yaşayan Gayrimüslimlerin canı, malı, namusu devletin yanında tebaaya (*halk*) da zimmetlenerek toplumsal bir koruma kalkanı oluşturulmuştur. Sosyal hayatla birlikte ekonominin de içerisinde olan Gayrimüslimler

sadece Müslümanlarla ticaret yapmakla kalmamış Devlet'le de anlaşarak darphane gibi çok hayati bir kurumun özel olarak işletme hakkını almışlardır.

Geçen her zamanla birlikte biraz daha Osmanlı olan Üsküb, tıpkı bir sanat eseri edasıyla önceden tahayyül edilen bir resmin canlandırılması gibi bilinçli dokunuşlarla sıradan bir sanat eseri olmaktan çıkarılmıştır. Tablonun bütünü olarak düşünebileceğimiz şehrin kurulan mahalleler, inşa edilen mimari yapılarla kale ve varoşlardan ibaret diyebileceğimiz alanı istikrarlı olarak genişletmiştir. Görsel olarak daha zengin ve estetik hale gelen şehir, Müslüman Türklerin gelmesi ve evvelden var olan grupların içerisinden yeşeren ihtida hareketleriyle çok dinli, çok kültürlü hale getirilmiştir. Görsel olarak muazzam bir Osmanlı estetiğine sahip olan tablo zengin sosyolojik yapısıyla Osmanlı ruhuna da kavuşmuştur. Yaşanan bu değişim bize bir nevi Yesrib'den Medine'ye geçişi andırır.

Şehre dahil edilen mimari ve beşeri yeniliklerin yanında var olanı korumanın da Osmanlı için önemli bir felsefe olduğunu Üsküb'de görebilmekteyiz. Evliya Çelebi'nin latif ve zarif dediği Üsküb Kalesi bunun en önemli örneklerinden sayılabilir (*Evliya Çelebi, V:554*). Muhkem ve korunaklı bir tepede bulunur. Adeta şehrin gözetleme kulesi gibidir. Geçmişten günümüze şehrin simgesi olan Taş Köprü (*Fatih Sultan Mehmed Köprüsü*) kuvvetle muhtemel (*bu mimari yapısıyla olmasa da*) Roma döneminde ilk kez inşa edildiğine dair iddialar ortaya atılsa da 1444'te inşaatı başlayan köprü 1456'da Fatih, döneminde tamamlanır (*İbrahimgil, 2012-1:47*). Günümüzde çoğunlukla Hristiyanların yaşadığı modern şehirle daha çok Müslümanların yaşadığı Osmanlı Üsküb'ünü ayıran ya da aradaki bağı kuran köprüdür. Bu bağ aynı zamanda gelenekselle modern, Müslümanla Gayrimüslimi birbirine bağlar ya da ayırır. Neden mi? 2002 yılında bir restorasyon sürecinde köprüde bulunan mihrap yıkılır, geçmişle bağı koparılmak istenircesine, ancak bu bağı koparmaya niyeti olmayan Türkiye Cumhuriyeti'nin çabaları ile 2008'de mihrap tekrar yapılır, bu bağ asla kopamaz dercesine!

Üsküb Kalesi ve Fatih Köprüsü (*Taş Köprü*) medeniyet ve beşeriyetin, geçmişten geleceğe aktarılan sürekliliğinin ifadesidir. Osmanlı öncesinde var olan, Osmanlı'da varlığını devam ettiren ve günümüze kadar gelen... Bu iki yapı da günümüze kadar gelen, şehrin en önemli simgeleridir. Var olanın korunması, tarihin sorduğu; Osmanlı'dan önce ne vardı, sualine yine bizzat Osmanlı'nın kendisi tarafından verilen en bariz cevaptır. İnsanı var eden yaratıcının, onu yaratılmışların en şerefli olarak gördüğü düşünülünce, var olanın korunmasının var edenin var ettiği varlığın 'insanın' korunması olarak da okunması gerekecektir.

Üsküb Kalesi ve Fatih Köprüsü (Taş Köprü) medeniyet ve beşeriyetin, geçmişten geleceğe aktarılan sürekliliğinin ifadesidir.

---

*Osmanlı Devleti'nin
yıkmadıkları ile yaptıklarını
görmezden gelecek
olursak şehirde pek bir şey
kalmayacaktır.*

Yani sadece mimari eserler değil, beşeriyet de korunmuştur bu şehirde ki beş asrı aşan zamanda ve sonrasında Makedon Makedon'um, Arnavut Arnavut'um, Boşnak Boşnağım demeye devam etmiştir bu sayede.

Osmanlı döneminde ne vardı, sorusu ise cevabı birkaç cümleye sığmayacak bir soru. Çünkü cevabın içerisinde beş yüz yılı aşan bir tarih, mimarinin, sanat tarihinin, medeniyetin ve beşeriyetin göze, gönle, akla ve estetiğe hitap eden cümleler bulunmakta. İmar, iskân ve ihyanın gerçekliği içerisinde çok sürekli büyüyen, farklı etnik ve dini grupların bir arada ve huzur içerisinde yaşatılmasına dair kurulacak cümlelerdir.

Peki ya Osmanlı sonrası? Bu soruya da cevabı çoğunlukla Osmanlı veriyor galiba. Neden mi? Çünkü günümüzde Üsküb'le ilgili merak edilen, ilgi gösterilen, tarihi olan ve kıymetli olan, aynı zamanda Osmanlı olan anlamına gelmekte. Yani, bir şehrin kıymeti, tarih kokan sokak ve mahallelerinde tarihin kendisi olan mimari eserlerle belirleniyorsa, Üsküb'ün kıymetlileri Osmanlı'nın kıymetlendirdikleridir. Daha açık bir şekilde ifade edelim; tersine okuma yapacak olursak, Osmanlı Devleti'nin yıkmadıkları ile yaptıklarını görmezden gelecek olursak şehirde pek bir şey kalmayacaktır.

Balkan savaşları sonrası 1913'te imzalanan Bükreş Anlaşması'yla (*Erim, 1953:450*) Osmanlı sonrası dönem başlar ve şehir Sırp'ların eline geçer. Bu dönemle birlikte Osmanlı öncesi dönemde olduğu gibi tekrar bir istikrarsızlık süreci yaşanır. Bulgarlar ve Sırp'lar arasında el değiştiren şehir II. Dünya Savaşı'nın ardından kurulan Yugoslavya Devleti hâkimiyetinde yaklaşık yarım asır geçirir. 1991'de bu devletten ayrılarak kurulan Makedonya'nın başkentidir artık Üsküb. Az sayıda Türklerin yaşadığı Üsküb'de nüfusun çoğunluğu Hıristiyan Makedonlardan oluşur, Müslüman Arnavutlar ikinci en kalabalık gruptur. Bunların dışında az sayıda Boşnaklar, Sırp'lar ve Çingeneler yaşar.

Bir şehri daha iyi tanımak ancak o şehri gezmekle olur. Şimdi gezelim Üsküb'ü; uzaktan bizi karşılayan kalesi haber verir tüm şehre, uzaktan gelenleri... Daha da yaklaşalım, şehrin dört bir yanında elif gibi dimdik minareler belirir yavaş yavaş. Sultan Murad Camii (*Evlîya Çelebi Hünkâr Camii diye yazar Seyahatname'de*), İshak Bey (*Alaca*), İsa Bey, Yahya Paşa, Mustafa Paşa, Murad Paşa ve Tütünsüz Camiileri tanıdık simalar gibi belirmeye başlar. Bize yabancı değildir bu şehir. Artık içerideyiz, Kurşunlu Han, Kapan Han ve Sulu Han oturtur bizi yanı başına ve başlar anlatmaya; seyyahlar, tüccarlar ve daha niceleri... Kimler geldi kimler geçti, kimler kaldı, kimler göçtü anlatır hepsini tek tek. Davud Paşa Hamamı ve Üsküb Çarşısı. Arnavut kaldırımlar ve her zaman üzerinde yürüyen insanlar. Çarşı hala çok canlı, Osmanlı dönemini hatırlatır gibi. Hama-

mın yanından geçip çarşıdan çıkalım artık. Fatih köprüsü! Vardar nehrinin üzerine inşa edilmiş eski ile yeniği birleştiren ya da ayıran köprü. Belki aklımıza gelebilir, “neden böyle bir hikayeci üslup” sorusu, ya da “bu nasıl bir anlatım”, sanki şehri gezmiş, havasını solumuş gibi...

Şimdi tam burada bazı sorular sormalı bu şehrin insanlarına... Osmanlı kim? Biz kimiz? İlk soruya bir Hristiyan Makedon (*kendisi ünlü bir iş adamı*) cevap verdi: Osmanlı büyük ve saygıdeğer bir devletti. İkinci soruya ise bir Müslüman Arnavut (*otel sahibi*): Siz bize yardım etmesi gereksiniz.

Ve son soruyu da kendimize soralım: Üsküb neresi?

2012 yılında iki haftalığına gittiğim, bir türlü dönmek istemediğim ama dönmek zorunda olduğum şehir: Üsküb! Birçok şehrimizden daha biz, daha Osmanlı, daha Türk, daha Müslüman bir şehir.

Bizden uzakta ama bizden bir şehir!

Şimdi Yahya Kemal'e kulak verelim bakın ne diyor Kaybolan Şehir'de;

*Üsküb ki Yıldırım Bayazıd Han diyârındır
Evlâd-ı Fâtihân'a onun yâdigândır.
Firûze kubbelerle bizim şehrimizdi o;
Yalnız bizimdi, çehre ve rûhiyle biz'di o.
Üsküb ki Şar-dağ'ında devâmıydı Bursa'nın
Bir lâle bahçesiydi dökülmüş temiz kanın.
Üç şanlı harbin arş'a asılmış silâhları
Parlardı yaşlı gözlere bayram sabahları.
Ben girmeden hayatı şafaklandırın çağa,
Bir sonbaharda annemi gömdük o toprağa.
İsâ Bey'in fetihde açılmış mezarlığı
Hulyâma âhiret gibi nakşetti varlığı.
Vaktiyle öz vatanda bizimken, bugün niçin
Üsküb bizim değil? Bunu duydum için için.
Kalbimde bir hayâli kalıp kaybolan şehir!
Ayrılmının bıraktığı hicran derindedir!
Çok sürse ayrılık, aradan geçse çok sene,
Biz sende olmasak bile, sen bizdesin gene.*

Kaynakça

- Dede, Mevlüt (2015) Üsküb Vakıfları - Bir Sosyal Tarih İncelemesi BOA.
- Erim, Nihat,(1953) Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları, I, Ankara.
- Evliya Çelebi Mehmed Zilli ibn Derviş(1315), Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, Dersaadet Matbaası, V, İstanbul.
- İbrahimgil, M. Zeki(2012-1), “Üsküb Fatih Sultan Mehmed Köprüsü-Taş Köprü/Vardar Köprüsü”, Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi(Balkan Özel Sayısı),İstanbul:46-54.
- İnbaşı, Mehmet (2012), “Üsküb”, DİA, 42, İstanbul:377-381.
- Nazif Hoca, (1997), “Üsküb”, ME-BİA, 13, Eskişehir:122-124.
- Krstikj, Aleksandra(2013), Values of the Historic Urban form of Skopje's Old Bazaar based on Analysis of the Ottoman Urban Strategy, Osaka University, Unpublished Doctoral Dissertation, Osaka.
- Salih Asım, (1932) Üsküb Tarihi ve Civarı, Üsküb.

Şehir ve İnsan

SELİM CERRAH

Bizim medeniyetimizde şehrin sahibi toplumdur. Tevhid hakikatine uygun yaşama iddiasındaki milletler kamu yararını temin etmek için sosyal ve iktisadî imkanları geliştirirler, problemleri ortak akılla çözerler, engelleri birlikte aşarlar. Toplum adına şehri yönetenler, en başta da idarecilerimiz şehre emanet bilinci ile yaklaşmalı. Şehir ve medeniyet demek kanun ve düzen demektir. Medeniyetler düzenli hayat sürülen, kuralların yok sayılmadığı yerlerde büyür ve gelişirler. Medeni şehirlerde teröre, kaosa, kargaşaya yer yoktur; orada yaşamak zor değildir, çünkü orada güvenli ve kaliteli hayata alan açılır.

Bir şehri yaşanmaya değer, yaşanılır kılan şey insanın şehirle kurduğu bağ ile kendisini şehre ait görebilmesidir. İnsanı şehre ait kılan ahenk kaybolursa şehir huzursuzluk kaynağı haline gelir. Birbirine gönülden bağlı olanların birlikte yaşadığı yere şehir denir. İçinde rahat nefes alamadığımız, bizi boğan yerler bizim şehrimiz olamaz. Aidiyetimizi tahrip eden, güveni tüketen, kimliğimizi yok sayan şeyleri kaybedince şehirler huzursuzluk sebebi olur.

İnsan ilişki kuran, ünsiyet sahibi olan varlıktır. Zaman içinde birbirimizin yüküne omuz vererek belli mekanlarda yaşarız. Medine medeniyet ve din kelimelerinin kök anlamı “Deyn” yani borçtur. Aslında birbirimize borçlu yaşarız ama kendimizi şehire borçlu değil ondan alacaklı gibi görüyor, şehri tahrip ediyoruz. Kendimizi şehir-

---

Birbirine gönülden bağlı olanların birlikte yaşadığı yere şehir denir.

---

den ve ahalisinden alacaklı gördüğümüz gibi şehri emanet değil ganimet olarak görüyor, şehrin rantını sadece kendimizin hakkı görerek yaşıyoruz. “Ulan İstanbul” naraları atışımız belki de ondan.

Estetik ve zerafetten yoksun binalar gözü yoruyor, gönlü incitiyor. İmar ile ömür aynı kökten gelir denilir. Soralım o zaman, bu hale nasıl geldik? Şehirlerimiz imar mı ediliyor, inşa mı ediliyor? Bu kötü mekânlar kendi kendine mi ortaya çıktı? Bu şehirleri kim planladı bu planları kimler, nasıl uyguluyor?.. Elbette iyiyi yapan biziz ama şehirdeki kötü şeyler de bizim eserimiz. Metropollerde yaşanan hayatın akışına bakalım: Oturduğumuz mekânlar, işlerimizi yaptığımız, bürolar bize ait olmadığı gibi biz de oraya ait olamıyoruz.

İslâm dîni geldikten sonra ilk plânlı şehir hicretin 17. yılında Kadisiye savaşı sonrası ordugâh olmak üzere Kufe’de kuruldu. Sa’d b. Ebi Vakkas’ın şehrin kurulacağı yeri tespit etmek için tayin ettiği iki uzmanın raporunda olduğu gibi şehri “çölden alçak, sivrisinek yatağından yüksek yer”de kuralım teklifini kabul etti. Önce caminin yeri belirlendi, şehir cami etrafında kuruldu. Şehrin ana caddesi 40 devenin yan yana yürümesi esas alınarak 100 metre genişliğinde yapıldı, sokakları ise 10 deve genişliği esas alınarak 40 metre oldu. Evler mahremiyet gözetilerek, ortak mekanlar ulaşımı kolay olacak şekilde yapıldı... Anlamı “kum tepesi” olan Kufe böyle kuruldu (*Belazuri, Futuh’ul Buldan*).

Zamanla insicamı bozulan her yerde nükseden problemler Kufe’de de görülmeye başlandı. Doğru plân ve uygun tercihler güven ve huzur içinde yaşamaya yetmiyor. Kufeliler idarecilerinden sürekli şikâyet ettiler. Hz Ömer (r.a.) “Kufe halkına karşı bana kim yardım eder? Onlara dirayetli birini vali tayin etsem, onu azgın ve fâcir gösteriyorlar, zayıf birini tayin etsem küçük görüyorlar” diye şikâyet etmişti. Kufe halkı Kurucu valileri olan Sa’d b. Ebi Vakkas’ı haksız yere suçlayınca o da onlara “Allahım hiç bir emiri onlardan, onları da hiç bir emirden memnun etme” diye beddua ettiği söylenir. Kufe’ye giderken Hz. Hüseyin’e (r.a.) söylenen “Ehl-i Kufe bî vefa”, Kufe halkı vefasızdır, ifadesi belki buradan geliyordu...

Şehir, içinde yaşayanlara ait olduğu kadar gelecekte orada yaşayacak olanlara da aittir. Şehri imar etmeye başlamadan önce toprağın değerini idrak eden, onu emanet bilen insanlar olmalıyız. Bu sebeple yerleşim yerleri kurulurken planlar esnek, gelişime açık yapılma-

---

*Şehri imar etmeye
başlamadan önce toprağın
değerini idrak eden, onu
emanet bilen insanlar
olmalıyız.*

---

lı uygulama hayata dokunmalı. Planların odağında toplum ve insan olmalı. Yoksa neler mi olur? Bir yerde suistimaller başladı mı, artık ücra köşelere kadar yayılır, toprak hamurumuz olarak değil rant vasıtası gibi görülmeye başlanır. Öyle de oldu, eller ve gönüller kirlendi, kalpler katılaştı, var olanlar olması gerekenleri geri itti. Bencillik ve sınırsız arzular her geçen gün bizi daha fazla kuşatan teknolojiyle birleşince rotamız şaştı, ruhumuz kirlendi, maneviyatımız azaldı, rüşvet toplumlara çürüttü. Şehirlerimiz insanın kalbini yoruyor. Aliya İzzetbegoviç, “Şehir ne kadar büyürse orada dindarlık o kadar azalır” demişti. Çoğu ahlâkî değerlerimiz yozlaştı, kalplerimiz çorak: Yazık ki kimse hakkı olana razı olmakla yetinmiyor.

Mescid-i Nebevi inşa edilince Peygamberimizin şehre dair üç temel esas ortaya koyduğu nakledilir. 1; şehir merkezinde yoğunlaşmanın olmaması lazım. 2; şehirde güvenliğin, asayişin sağlanması gerekir. 3; merkeze uzak yerlerde oturanlar da merkezle irtibatını kaybetmemeli, ulaşım kolaylaştırılmalı.

Hacı Bayram-ı Veli'den bize kalan “Çalabım bir şâr yaratmış, iki cihan âresinde” şiiri şehirle birlikte insan kalbinin de inşa edildiğini anlatır. “Ben dahi bile yapıldım, taş u toprak arasında” demişti hünkâr. Taş ile kastedilen kalptir. “Şakirtleri taş yonarlar, yonup üstada sunarlar.” Taşı yontmak kalbi cilalamak, terbiye etmek demek. Nasıl ki taşlar temizlenince kıymet bulursa kalpler de temizlenerek kıymet bulur, cevher mücevhere böyle dönüşür. Kalbini kötü ve yanlış işlerden temizleyerek üstadın merhamet ellerine teslim ederek yaşayanlar taşta ruh verir. Eskiler için onlar taş yontmamış, adete taş ile şiir yazmışlar denir. Böyle bir idrak ile şiir yazan bir ecdadın çocuklarıyız. Bu yolda yürüyen ecdadımız eserlerini âdeta ibadet eder gibi inşa etti, camile-

---

Firavunlar da şehirler kurdular, şehirde yaşadılar. Piramitler ölen Firavunlar için mezar yeri olarak yapıldı. Piramitlerin dayanıklı olmalarını temin etmek için bina çökünce ortaya çıkan şekli örnek alarak tasarlandı, böylece farklı bir uygulama yapıldı. Biten hayat yıkılan bir dünya gibidir, mesajı verilmek istenmiş olabilir. Firavun öldükten sonra dünya ayakta kalsa neye yarar, der gibi enkaz şeklinde olan mezarlara girdiler.

---

ri, tekkeleri, köprüleri, kemerleri, sütunları ile varlığa değer katarak yaşadılar.

Şehir, fiziki yapısıyla düzenli ve temiz olmalı, manevi yapısı ile insanlığa huzur vermeli, can, mal, din, düşünce ve teşebbüs emniyetini teminat altına almalı... Eski zamanlarda şehri kurarken üzerine titrediğimiz ilkelerimizi tekrar tekrar hatırlayalım. İnsanoğlu hayatın ve mekânın emanet olduğu bilincine ermeli. *“Doğu da batı da Allah’ındır”* buyruğunu bilmez miyiz? İnsan kalbi kâinatı yaratan Allah’tan günü doğru anlamayı ve gecenin ruhları onarma kudretini öğrenir.

İçinde yaşadığımız tabii ortamı güzelleştirmek için çalışmalıyız, insanî ilişkileri nezaketle, komşuluk hukukunu hakkaniyet, adalet, şefkat ve merhametle sürdürelim. Hepimiz birbirimize bağlıyız, yaşadığımız şehri güzelleştirmek, şehrin huzuruna katkı vermek, onu geleceğe taşımakla mükellefiz.

Aç gözlü, kibirli ve gönülleri kirli insanlarla nereye kadar gidilir olduğunu göreceğiz. Her yerde barış değil çatışma, adalet değil zulüm kol geziyor. Çağdaş dünya Beyaz, Anglosakson, Protestan adamın rahatını temin etmek için ayakta tutuluyor. BM altındaki örgütler eliyle bunu yönetiyorlar. Diğer toplumları idare ediyorlar, onların doğuştan sahip oldukları hakları yok sayarak kıt kanaat yaşamalarına kerhen müsaade ediyorlar. Rahatları bozulmasın diye sorunların bir kısmını çözüyorlar.

Dünya fani dostlar, onu çok abartmamak gerekir. Sâdî Şirâzî’nin Birleşmiş Milletlerin duvarındaki hikmetli sözü çok şey anlatsa da anlayan yok; *“On derviş bir kilimde uyur da iki padişah bir dünyaya (iklime) sığamaz.”*

İdlib Bizim Neyimiz Olur?

DOÇ. DR. EBUBEKİR CEYLAN

Meşhur tarihçi Roderic H. Davison “*Ortadoğu Neresidir*” başlıklı makalesinde uluslararası krizlerin coğrafyayı tanıtan en önemli öğreticilerden birisi olduğunu söyler.¹ Bu önermenin en net tezahürünü herhalde son yıllarda Türkiye’nin sınır bölgelerinde yaşıyoruz. Suriye’deki insanlık krizi nedeniyle Cerablus, El-Azez, Münbiç, Dabık, El-Bab ve İdlib gibi şehirler hepimizin gündemine girdi. Belki de bu şehir isimlerinden bize en tanıdık geleni Yavuz Sultan Selim’in Memlûklerle karşılaştığı yer olan Mercidabık’tır. Bir zamanlar Misâk-ı Millî sınırları içerisinde yer alan bu şehirler, ulus devlet anlayışının empoze ettiği tarih yazımının etkisiyle maalesef unutulmuş durumdadır. İdlib’in hemen yanında yer alan Halep şehri Osmanlı Devleti’nin Arap coğrafyasındaki en önemli şehirlerinden biriydi. Bu bölgenin, güneyindeki Şam’dan ziyade Anadolu ile daha sıkı sosyal ve ekonomik bağlara sahip olduğunu söylemek herhalde yanlış olmaz. Bunun en önemli göstergesi fetihten hemen sonra İdlib’in de içinde yer aldığı bölgede timar sisteminin uygulanmasıdır. Bir bölgede timar sistemi uygulanıyorsa, orası Osmanlı Devleti’nin merkezi idaresinin hâkim olduğu bir coğrafyadır. Bu bakımdan İdlib ve Halep şehirleri, Musul ile birlikte Doğu-Batı eksenli kara ticaretinin önemli bir şehri olmuştur ve Anadolu ekonomi-politiğinin bir parçasıdır.

Aslında bir tarihçi/akademisyen olarak yolumu Suriye’ye düşürmeyi çok arzulamışımdır. Öğrencilerimizle Osmanlı coğrafyasındaki birçok

¹ Roderic H. Davison, “Where is the Middle East?”, *Foreign Affairs*, Cilt 38, No:4, Temmuz 1960, s. 665.

ülkeyi görme imkanına geçmişte sahip olmuştum ama Hama, Humus, Halep ve Şam'ı savaştan önce göremediğim için her zaman çok hayıflanmışımdır. Belki bu yazıyı bir gezi yazısı formatında yazmak daha güzel olabilirdi ama bir dramı anlatmak ve onu bir nebze olsun gündeme taşıyabilmenin de önemli olduğunu düşünüyorum. İdlib'teki insanlık dramını yerinde görmek ve biraz olsun gündemin ön sıralarına alabilmek adına İHH ve TÜRDEB'in güzel bir iş birliği oldu. İlki 4-6 Mart tarihlerinde, ikincisi 9-10 Nisan'da olmak üzere dergi yazarları, editörleri, yayın yönetmenleri ve kültür-sanat insanlarından oluşan yaklaşık 40 kişilik grup İdlib'teki çadır yerleşkelerini ve yetim kamplarını ziyaret etti. Cihannüma Dergi'yi temsilen bizim de katıldığımız bu ziyaret birçok açıdan öğretici oldu. Aslında bu ziyaret, Çanakkale Savaşında, savaşı dünyaya duyurabilmek için cepheyi ziyaret eden edebî heyeti hatırlatıyor bizlere. Birinci Dünya Savaşının en önemli cephesi olan Çanakkale'de yaşananları dönemin entelektüelleri aracılığıyla gündeme taşınmak istenmişti. İHH ve TÜRDEB iş birliğiyle gerçekleşen bu ziyaret sadece İdlib'teki mevcut durumun aynel-yakîn anlaşılması bakımından değil, aynı zamanda İHH'nın yapmış olduğu yardımların boyutunu anlamak adına da oldukça öğretici oldu.

İki günlük ziyaretimiz için öncelikle Hatay Reyhanlı'da bulunan bir eğitim köyüne varıyoruz. Burası Cilvegöz sınır kapısına oldukça yakın bir yer. Başta Katar olmak üzere birçok STK'nın maddi destekleriyle kurulan ve İHH ve MEB'in büyük bir eğitim köyüne dönüştürdüğü bu yer bugün uluslararası İmam Hatip Okulu olarak farklı ülkelerden yetim öğrencilerin okuduğu bir eğitim yuvası. Fiziki şartlarının oldukça iyi olduğu

bu eğitim köyü adeta bir proje okulu. Yaklaşık 100 dönümlük bir arazi üzerine kurulmuş olan bu eğitim köyü, robotik sınıflarından, güzel sanat atölyelerine, hafızlık biriminden zengin kütüphanesine kadar oldukça yetkin birimlere ve 16 kişilik villalardan oluşan çok iyi barınma/yurt imkanlarına sahip. Sadece yetim öğrencilerin kabul edildiği bu okulda 800 kadar yetim eğitim alıyor ve bu sene sonunda 30 kadar mezun vermesi bekleniyor. Din Öğretimi Genel Müdürlüğünün de desteklediği proje-

Cihannüma'nın İdlib Kefer Lusun bölgesinde inşa ettirdiği briket evler.

de yetim öğrenciler üniversite mezuniyetlerine kadar destekleniyorlar. Aslında Reyhanlı'daki bu yetim eğitim köyü İHH'nın eğitim alanındaki tek çalışması değil, Azez'de kurmuş olduğu Uluslararası Şam Üniversitesi'ni de unutmamak gerek. Şüphesiz bu eğitim kurumları yurtlarından edilmiş Suriyelilerin eğitimlerinin kesintiye uğramaması için oldukça büyük önem taşıyor.

Reyhanlı'nın adını belki de çoğumuz 2013 yılındaki patlama ile duymuştuk. Bugün bu kasaba İdlib'e yapılan yardımlar için çok önemli bir lojistik merkezi haline gelmiş durumda. İHH'nın Reyhanlı'da çok büyük bir lojistik merkezi bulunuyor, ancak bunun yanı sıra adeta bir fabrikayı anımsatan terzihanesi ve günde yaklaşık 300.000 ekmek üretme kapasitesine sahip büyük bir fırını da bulunmakta. Bu terzihane üretilen giysilerin dağıtıldığı 15 dükkân bulunuyor İdlib'te. Terzihane çalışan kadınların yetim annelerinden oluşuyor olması da işin başka güzel bir tarafı. Aslında bu ziyaret, Merhum Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın işaretiyle 1990'lı yıllarda kurulan ve insani yardım konusunda en önemli uluslararası sivil örgütlerden biri olan İHH'nın, Türkiye'nin yüz akı

STK'larından birisi olduğunu bir kez daha bizlere göstermiş oldu. Konakladığımız eğitim köyünden sabah hareket ediyor, Cilvegöz sınırını geçiyor ve İdlib'te çadır kentleri ziyaret edip akşam tekrar Reyhanlı'ya geri dönüyoruz.

İdlib'teki vaziyeti iyi anlayabilmek için belki de Astana Mutabakatını hatırlamak gerekir. Astana Mutabakatında İdlib'in de içinde yer aldığı ve Lazkiye, Hama, Humus, Doğu Guta, Der'a, Kuneytra gibi vilayetlerin belirli bölgelerini içeren 4 güvenli çatışmasızlık bölgesi belirlenmişti. Bugün bu bölgelerin 3 tanesi Suriye rejiminin kontrolüne geçmiş durumda, İdlib'in yarısında da rejim unsurlarının hakimiyetinde olduğu söylenebilir. Hal böyle olunca, İdlib'teki mültecilerin Türkiye sınırına yakın bölgelerde 80km x 60km bir alana sıkıştığı görülmektedir. Ziyaretimizde bize mihmandarlık eden arkadaşların ifadelerine göre bugün itibarıyla bu bölgede 4 milyondan fazla insan derme çatma çadırlar içerisinde yaşamaktadır. İdlib merkezindeki binaların önemli bir kısmı savaş ve çatışmalar sebebiyle oturulmayacak durumda. Şehir merkezinde savaşın izleri hala canlı. Bombaların yıktığı evler savaşın acı yüzünü gözler önüne seriyor. Şehir merkezinde evlerinde artık barınma imkânı olmayan milyonlarca insanın çadır kentlerde çok kötü şartlarda soğuk kış koşullarını geçir-

meleri 21. yüzyıldaki insanlığın ayıplarındandır. Su ve tuvalet gibi en temel yaşam ihtiyaçlarının bile çok sınırlı olduğu bu çadır kentlerde çok büyük dram hikayelerini dinlemek mümkün. İdlib tam anlamıyla bir çadır şehre ve bir yetim şehrine dönüşmüş durumda.

İdlib'te birçok çadır yerleşkesini ziyaret etme imkânımız oldu. Bunlardan birisi de İHH'nin işlettiği Şam yetimhanesiydi. Bu yetimhane de anne ve çocuklardan oluşan yaklaşık 200 aile kalıyor. Yetimhanenin içinde çocukların eğitim aldığı bir okul da var. Penceresi olmayan ya da sadece tavandan küçük bir ışık alan odalarda eğitim alıyor çocuklar, eğer buna eğitim diyebilirsek. Kitapları İdlib yönetimi temin ediyor. Esed rejiminin propagandasına maruz kalmamak için bir ara ders kitaplarını Libya'dan temin etmişler.

Bölgedeki en büyük kamplardan birisi yaklaşık yüz bin kişinin barınmaya çalıştığı Kerame çadır kampı. Yüksek bir tepeye çıkıp etrafı izliyoruz. Gözün görebildiği kadar geniş bir alanda çadırlar görünüyor. Türkiye sınırını gözle görmek mümkün. Sınırın hemen yanı başında yüz bin kişilik bir çadır kenti... Suriye'de savaş başlamadan önce boş bir arazi olan ve Türkiye sınırına sıfır noktasında bulunan bu alan şimdi yüz bin kişinin barınmaya çalıştığı, hatta zaman zaman Türkiye sınırına doğru toplu yönelmelerde buldukları bir çadır kentine dönüşmüş durumda. Çadırların önemli bir kısmının duvarları briketten yapılmış ama çatılarında sadece bir branda bulunuyor. Kerame kampında bir de nispeten büyük denebilecek bir okul var. Münavebeli olarak 400 erkek ve 400 kız öğrencinin eğitim aldığı bir okul. Okulun bahçesine arabalarımız girdiği andan itibaren sevinç çığlıkları kopuyor, hemen etrafımızı onlarca öğrenci sarmaya başlıyor. Öğrencilere bazı yardım malzemeleri dağıtmak için sınıflara girdiğimizde sınıfların istiyab haddinin çok üzerinde öğrenci barındırdığını görüyoruz. Okulun yetersiz olduğunu söylemeye gerek yok. İşin sevindirici tarafı şu ki şu anda Sadaka Taşı Derneği ve Cihannüma Dayanışma ve İş Birliği Derneğinin koordinasyonunda İdlib kırsalında Kefer Lusın bölgesinde yeni bir okul inşa ediliyor. Cihannüma daha önce de aynı bölgede 310 briket ev yaparak bir nebze olsun buradaki savaş mağduru ve ihtiyaç sahiplerine destek olmuştu. Plan dahilinde inşa edilecek cami de bittiğinde küçük bir yerleşim yeri inşa edilmiş olacak. Bütün umutlar buradaki okullarda okuyan gençlerin yarın ülkelerini inşa edecek nesiller olması yönünde.

Kerame kampının hemen kuzeyinde ise bir diğer büyük kamp bulunuyor. İsmi çoğunlukla haberlerde duyduğumuz Atme kampı... Yüzbinlerce kişi de Atme kampında kötü şartlar altında hayatta kalmaya çalışıyorlar...

---

*Büyük bir çadır şehre
dönüşen İdlib'teki yetim
muhacirler kendilerine
destek olacak ensar yürekli
insanları arıyor.*

Çadır kentlerindeki dram hikayelerini anlatmaya yürekler dayanmaz. Mart ayının soğuşunda çocuklar yalın ayak/çorapsız terliklerle su ve çamurun içinde dolaşmayı yadırgamıyor. Belki de üşümeği unutmuş bu bedenler. Bu çocukların belki de önemli bir kısmının hiç oyuncakları olmadı. Çocukların bir kısmı *“Artık evlerimize dönmek istiyoruz”* derken, yaşça daha büyük olanları *“Bizi de Türkiye’ye götürür*

müsünüz?” diyordu. Yetim çocukların kimisi belki bir abi ve baba arayışı içerisinde elimizi hiç bırakmıyor, kimisi ise çocuk dünyasının bir parçası olan top ve balon istiyordu. Onlar da biliyor ki Türkiye’den yardım gelmezse buradaki hayat idame ettirilemez. Yanımızda getirdiğimiz bazı yiyecek malzemelerini ve hediyeleri dağıtarak çocukları sevindirmeye, savaşın acılarını unutturmaya çalışıyoruz. Çadır kentlerden ayrılma vakti geldiğinde ise çocukların *“N’olur tekrar gelin”* seslenişleri hepimizi derinden yaralıyor.

İdlib ziyaretimiz Ukrayna ve Rusya arasındaki savaşın ilk haftalarına denk gelmişti. Avrupalı devletlerin sarı saçlı ve mavi gözlü Ukraynalı savaş mağdurlarına kucak açmaya hevesli olup, mağdurların etnisitesine göre ayrımcılık yapıp çifte standart uygulamalarını bir kez daha gözler önüne serdikleri günlerde İdlib’teki sarı saçlı ve mavi gözlü savaş mağduru çocuklar yüreğimizi dağladı.

İdlib’te bazı kurumları da ziyaret etme imkânımız oldu. İdlib şehir merkezine vardığımızda mesai saati bitmek üzereydi. Şehir merkezindeki müzeyi gezmek istediğimizde önce talebimiz kabul görmedi, ancak Türkiye’den geldiğimizi duyunca hızlıca müzeyi gezmemize izin verildi. Küçük bir müze olmasına rağmen bölgenin derin tarihine ışık tutan arkeolojik kalıntılar ve çivi yazıları bulunuyordu. Diğer kurumlar arasında Diyanet Vakfının merkezine de kısa da olsa bir ziyaret gerçekleştirdik. Başta İHH olmak üzere, Diyanet Vakfı ve diğer STK’lar da Suriye’deki savaşın yaralarını sarmak için canla başla çalışıyorlar. Ziyaret ettiğimiz çadır kentlerdeki çocukların önemli bir kısmının tek tip mont ya da

ayakkabı giydiğini görünce, buradan bir Türk STK'si geçmiş diye düşünüyoruz. Allah sa'ylerini meşkur eylesin. İdlib'te çok sayıda STK olmasına rağmen Türk bayrağını nadiren görüyorsunuz. Belki de burayı Afrin ve Azez gibi yerlerden ayıran şeylerden birisidir bu. Bölgedeki savaş mağduru sayısının çok yüksek oluşu, güvenlik tehdidinin hala canlı oluşu bizlerde Türkiye'nin ve Türk STK'ların daha temkinli hareket ettikleri izlenimi doğurdu.

Peki, İdlib bizim neyimiz olur? İdlib, Anadolu hinterlandının bir parçasıdır. Bugün İdlib'te büyük bir insanlık dramı yaşanmaktadır. Büyük bir çadır şehre dönüşen İdlib'teki yetim muhacirler kendilerine destek olacak ensar yürekli insanları arıyor. İdlib'teki yetimler ümmete emanettir. İdlib'in yönü Türkiye'dir. Gönül coğrafyamızın birçok bölgesinde olduğu gibi İdlib'te de Türkiye beklenendir.

Kerame çadır kampından bir görüntü...

Şehrin İnşası Eğitimin İhyası

DR. ÖMER FARUK YELKENÇİ

EĞİTİM, okulun sınırları içine hapsedildiği andan itibaren sürekli tartışılan bir müessese olarak var olagelmiştir. Geçen yıllar, yapılan değişiklikler ve çalışmalar bu tartışmaların dozunu azaltmamış, aksine arttırmıştır. Halbuki sorunun esası bizatihi kendisiyle yapışıktır ve eğitim kurumsallaşmış yapısıyla var olduğu müddetçe devam edecektir. Bu sebeple kanaatimiz odur ki eğitim sorununun çözümü onun özgürleşmesiyle mümkündür. Zira eğitim hayatın her alanıyla ilgilidir, her alanından etkilenmektedir. Eğitimin gerçekleşmesini etkileyen birçok değişkenin olması onun bir kalıba sokulmasına müsaade etmez. Bunda ısrar edildikçe sorun çözülmez, sadece büyür.

Bizim modern şehrimiz de tıpkı eğitim gibi karman çorman sorunları içinde barındıran bir şehir olarak şekillenmiştir. İktidarların en kolay finans üretme yöntemi, ekonomiyi güçlendirmenin en kolay yolu olarak inşaat sektöründen faydalanmak istemesi, şehrimizin tasarımını ve yapısını belirleme yetkisini bu konuda hassasiyetleri olmayan grupların eline bırakması ile sonuçlanmış, onların rant odaklı yaklaşımları da hem her şeye ve hem de hiçbir şeye benzemeyen şehirleri ortaya çıkarmıştır. Halbuki felsefenin çok temel bir ilkesi vardır: Siz eşyaya nasıl şekil verirsiniz eşya da sizi öyle şekillendirir. Dahası şehirlerin merkezine AVM, stadyum ve rezidansları koyarak insanımızın zaten okullara gelmeden menfi bir cihette şekillenmesine yol açılmış oldu. Okulun ise bunu olumlu yönde değiştirme gücü hiçbir zaman olmamıştır. Olması da beklenemez. **Böylece hem her şeye benzeyen ve hem de hiçbir şeye benzemeyen bir topluma doğru evriliverdik.**

Esasında bizim şehrimizin, İslâm şehrinin merkezinde nelerin olduğunu hatırlayacak olursak eğitim açısından bu durumun ne kadar önemli olduğunu daha kolay kavrayabiliriz. Bizim şehrimizin merkezinde insanı koruma, kollama ve yetiştirme görevlerini tabii bir şekilde üstlenmiş olan mahalle vardır. Bu mahallelerden oluşan şehrin merkezinde camisi, şifahanesi, kütüphanesi vs. unsurları ile külliye, sosyal ve ekonomik dayanışmanın vücut bulduğu yer çarşı ve diğer unsurlarla beraber bunların hepsinin oluşturduğu bir iklim vardır. Bu yönüyle bakıldığı zaman şehrin insanı şekillendirme ve eğitime noktalarında ne kadar önemli olduğunu görebiliriz. Bu durumu daha da detaylandırarak anlatmak pek mümkündür. Ancak ben bizzat tecrübe ettiğim üç örnekle daha anlaşılır kılabileceğimi düşünüyorum.

Şehir çocuğun/öğrencinin kendini geliştirmesi için ona imkân sunuyor mu?

Birincisi Finlandiya'dan bir örnek: Bu ülke, eğitimle ilgili ilgisiz kişilere; bilmeden, gitmeden, görmeden “*eğitimde Finlandiya gibi olmalıyız*” cümlelerini kurduran ülke. İşte şimdi ben size anlatacağım örnekle bu ülkenin eğitimde neden gerçekten iyi olduğunun sebeplerinden birini vermiş olacağım. 2010 yılında eğitimde örnek ülke Finlandiya'nın eğitim sistemi hakkında doğrudan fikir sahibi olabilmek için Finlandiya'ya gittik. Helsinki'ye 60 km. uzaklıkta göl kenarında bir şehir olan¹ Lohja'ya² ulaştık. Bu şehirde bir ilköğretim okulunu ziyaret edip görüşmeler yapacaktık. Finlandiya eğitim sisteminin birçok boyutunu gördük, birçok tespitte bulduk elbette. Ancak onları bu kısa yazıya sığdırmak mümkün değil ve bu yazının konusu içiresine de girmiyor. Sadece şehir-eğitim ilişkisini doğrudan anlatan şu hususu paylaşmak istiyorum: Okul müdürüne³ öğrencilerin giriş çıkış saatlerini sorduğumda çıkış saatinin 14.00 olduğunu söylemişti. O zaman için bu benim çok dikkatimi çekmişti.⁴ Ben de ziyaretin son gününde çıkış saatinde öğrencilerle sohbet edebilmek için kendisinden izin istemiştim. Okulun çıkış saatinde bahçede her biri sırtında sırt çantaları çoğunluğu bisikletiyle bir kısmı da yürüyerek okuldan ayrılıyorlardı. Sorabildiğim kadar çok öğrenciyi nereye gittiklerini sordum.

¹ Göller ülkesi diye anılan bir ülkede göl kenarında bir şehir gayet normal olan bir durumdur.

² Nüfusu yaklaşık olarak 50 bin kişiden oluşuyor.

³ Okul müdürüne Hristiyanlıktan gelen kurumsal bir devamlılıkla olsa gerek rektori-rektör diyorlar.

⁴ O günlerde Talim Terbiye Kurulu Başkanını davetiye vermek için ziyaret ettiğimde; hocam siz haftalık ders sayısını kaçta çıkmasını istiyorsunuz diye sormuştu. Önce şaşırılmış sonra benden önce bu hususta özel okulların taleplerinin olduğunu tahmin etmiş ve mümkünse azaltın demiştim. Ama yine tam da o günlerde bir el, sınav merkezli eğitim sistemini konsolide ederek çocuğu mümkün olduğunca okulda tutmak ve daha çok zihnini ele geçirmenin imkânlarını oluşturmak için MEB politikalarını yönlendiriyor hatta belirliyordu.

Okulun sahip olduğu değerlerin referans noktaları ile eğitim yapılarının mimarî bir dile sahip olması, bu yapılara özgün bir kimlik kazandırılabilir.

Aldığım cevaplar şöyleydi:

- Piyano dersine gidiyorum
- Futbol okuluna gidiyorum
- Gitar dersine gidiyorum
- Keman dersine gidiyorum
- Kitap kulübüne gidiyorum vs.

Aklıma ilk gelen şey şu oldu: Şehir bizdekinin tam aksine o yaştaki öğrencilerin bile gidecekleri yerlere, yukarıda sayılan ve sayılmayan aslında eğitimin bizatihi kendisi olan eğitim fırsatlarına kolaylıkla ulaşmasına imkân veriyordu. Şehir bu yönüyle güçlü olursa eğitimi de güçlendirirdi.

Şimdi bizde böyle bir şehir, eğitim şehir ilişkisi olup-olmadığı, üzerine düşünelim. Diyelim ki şehirde ulaşım imkânları var ama meselâ kanun, bağlama, ud, basketbol, yüzme, ebru, hat, resim vs. aklınıza ne geliyorsa kurslar yeterince var mı ve ulaşılabilir mi? Hadi diyelim bu imkân da var. Çocuklar okuldan kaçta çıkıyor? Bu imkânlardan faydalanmak için zamanları var mı? Vs. vs. vs.

Okul, öğrencisi olmayan şehrin diğer çocuklarını eğitiyor mu?

İkinci örneğimiz Türkiye'den. 1981 yılında Türkiye basketbolda Balkan Şampiyonu olmuştu. Ülkemizde çok sevilen futbolda uluslararası arenada bir türlü başarılı olamayışımız ve millî hislerle, hasretle ve sabırsızlıkla beklenen başarının basketbolda gelişi o yılların gençlerinin önemli bir kısmının ilgisinin basketbola yönelmesine sebep oldu. Ayrıca hemen hemen aynı zamanlarda Türkiye'nin tek kanalı TRT'de *Beyaz Gölge* isimli bir dizi filmin başlamasının da bu yönelimde etkisi büyük olmuştu. Dizinin konusu NBA'de oynayan fakat sakatlanarak basketbolu bırakmak zorunda olan eski bir basketbolcunun, siyahilerin ve göçmenlerin yaşadığı bir mahallenin lisesinin, Carver Lisesi'nin basketbol takımına koç olmasıyla başlayan olaylar dizisi etrafında şekilleniyordu. Bu dizi, hem basketbolda taze bir başarı yakalamış bir ülke olmamızdan ötürü konusunun basketbol ve hem de koçun okulun çevresinin sorunlu sosyolojisiyle mücadelesi ile ABD'de yaşanan ve millet olarak her zaman antipatimize sebep olan ırkçılığa karşı savaşını da içermesi sebebi ile dönemin Türkiye gençlerini tabiri caizse damardan yakalamıştı. Ancak o zamanlar kelimenin tam anlamıyla İstanbul'da bile "*tesis yoktu*". Ortaokul yıllarımdı ve basketbol oynayabilmek için uzak yerlere gitmek zorunda kalıyorduk. İlerleyen günlerde kendi imkânlarımızla marangozda bir pota, demircide de bir çember yaptırmış ve sokağımızdaki odun telefon direğine takarak oynamaya başlamıştık ama gerçek

pota hissi için özellikle hafta sonları erken kalkıp yürüyerek uzak da olsa bazı yerlere gitmeyi göze alıyorduk. Bu yerlerden bir tanesi de Moda'da bulunan Saint Joseph Lisesi idi. Daha sonra bu frankofon okulla farklı vesilelerle yollarımız kesişecekti ama o gün için bize basketbol oynama imkânı sunduğu için değerli ve çok sevimliydi.

Bu okul da diğer Yabancı Okullar gibi Hristiyan bir tarikatın misyonuna bağlı okuldu ve binası tarihi binaydı. Bizim okullarımızdan farklıydı kısaca. Bu da etkileyici bir durumdu. Okula cümle kapısı gibi bir kapıdan giriyor idik. Girişte sınıflar vardı ve sınıfların kapısı hafta sonu da açık olurdu. Biz girer sınıflara bakar, onlara has belki seksen belki yüz senelik öğrenci sıralarıyla sınıfları incelerdik. Şüphesiz bu okul her yönüyle bizi çok etkiliyordu. Daha sonra Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürü⁵ olarak bu okulu ziyaret ettiğimde o sıraların hala farklı bir yerde de olsa kullanılıyor olduğunu görmek tasarrufun ve doğru kullanımın ne demek olduğunu sarsıcı bir şekilde bana hatırlatmıştı. Bu sınıfların olduğu bölümde ikinci bir kapı vardı. Oradan orta bahçeye geçebilirsiniz. Okulun orta bahçesinin bir kısmında onlarca basket potası ve birkaç tane basket sahası -sayısını unuttum, iki ya da üç olabilir- vardı ve biz burada kendi aramızda basketbol oynar, diğer mahallelerden gelen takımlarla basketbol maçları yapardık. Okul bahçesinin kalan kısmı ise gayet özenle düzenlenmiş yeşil alan, yollar ve heykellerden mürekkepti. Heykellerden özellikle aklımda kalan tahmin edebileceğiniz gibi Hz. Meryem ve Hz. İsa heykelleriydi. Bizler Müslüman çocuklar olarak Hz. Meryem de Hz. İsa da inancımızın bir parçası oldukları için zamanla heykelleri de sevimli ve kabul edilebilir bulmaya başlıyorduk. O zamanlar düşünürdüm yabancı bir okul bize nasıl oluyor da izin veriyor okulun içinde basketbol oynamamıza diye. Aslında sadece basketbol oynamamıza izin vermiyorlardı. Okullarını her yönüyle hiçbir şey saklamadan bize gösteriyorlardı. Bu da eğitimin bir parçasıydı. Yani şehirde kendi öğrencileri olmayan çocukları/gençleri de eğitmeyi başarıyorlardı.

Şehircilik anlayışı öğrencinin eğitimini etkiliyor mu?

Son örneği ise kendi okulum, litem üzerinden Haydarpaşa Lisesi üzerinden vermek istiyorum. 1981 yılında lise birinci sınıfa başladığımda Haydarpaşa Lisesi hala tarihi binasında⁶ idi. Lise hayatımın iki yılını şimdilerde Sağlık Bilimleri Üniversitesi olan o muhteşem binada geçirdim. Acıbadem Köprüsü durağından otobüse binmiş ve okulun önünde inmiştim. Okulun tarihi görüntüsü ile ihtişamlı kapısından geçerken o

⁵ Yabancı Okullar tıpkı Azınlık Okulları gibi MEB Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü'ne bağlıdır.

⁶ Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne.

İnsan kendine özgü kimliğiyle kendini çevresinden ve çevresindeki herkesten ve her şeyden ayırırken eğitim yapıları da bulunduğu çevre ve hizmet verdiği topluluk ve sosyal çevresiyle beraber kendi mimarî dilini kurarlar, kurmalıdırlar.

---

an farklı bir dünyaya giriş yaptığımı anlamıştım. İlk derse girmiş tenefüse çıkarken düz ayak girdiğimiz okula, bahçesine çıkarken iki kat kocaman çelik merdivenlerden inişimiz aklımı bir hayli karıştırmıştı. Okul bittiğinde Tıbbiye Caddesi'nden yürüyerek Kadıköy'e inmiş o güzergâhta daha sonra detaylarıyla öğreneceğim Harem'e giden yol üzerinden geçen köprü ve oradan kesintili görüntüsü ile Selimiye Kışlası, Numune Hastanesi, GATA (*Gülhane Askerî Tıp Akademisi Hastanesi*), Haydarpaşa Tren Garı, Ayrılış Çeşmesi ve oradaki tarihi çınar ağacı ile tanışmıştım.

Şehircilik anlayışının bir yansıması olarak okul mimarîsi öğrenciyi eğitiyor mu?

Genel olarak yapılara bakıldığında orada özgün bir mimarî dil aranır. Okul yapılarında ise bu dil eğitimin bir parçası olarak da ele alınır. Dahası okulun sahip olduğu değerlerin referans noktaları ile eğitim yapılarının mimarî bir dile sahip olması, bu yapılara özgün bir kimlik kazandırabilir. Aynı zamanda eğitim yapıları, gününü orada geçiren öğretmen ve öğrencilerin öz kimliklerini bulmaya yardımcı olan bir yaşam alanı olarak önemli bir unsurdur. İnsan kendine özgü kimliğiyle kendini çevresinden ve çevresindeki herkesten ve her şeyden ayırırken eğitim yapıları da bulunduğu çevre ve hizmet verdiği topluluk ve sosyal çevresiyle beraber kendi mimarî dilini kurarlar, kurmaladırlar. İşte okulun ilk günü beni etkileyen şey bu dilin yansımaları olmalıydı diye düşünmüştüm, o gün aklıma geldikçe.

Kimlik mimarî dili, mimarî dil de kimliği oluştururken bu durum eğitim yapısından faydalananlar ve bu yapının sosyal çevresi üzerinde güçlü bir aidiyet hissi oluştururlar. Dolayısıyla eğitim yapılarında değerler ve bu değerlerin oluşturduğu hisler yapının kimliği ve mimarî dilinden bağımsız değildir. Bu anlamda ben Haydarpaşa Liseliyim dediğimde aklıma hep tarihi binamız gelir, sonradan taşındığımız kimliksiz okul binası ise hiç gelmez.

Halbuki bir eğitim yapısı, yakın ve uzak çevresiyle sağlam ilişkiler kurabilir. Çünkü eğitim; yapısı, öğrenci, öğretmen, yönetici ve diğer unsurlarıyla aynı zamanda sosyal bir çevre anlamına gelmektedir (*Katırcı, 2016*).⁷

Birinci yani mimarî boyutu ile ele alındığında 1934-1984 arası Haydarpaşa Lisesi binası⁸, avlusu, cümle kapısı ve her iki yanında çifte minareli Türk-İslâm mimarisi yapılarını andıran kuleleri, yüksek tavanla-

⁷ Katırcı, R. H. (2016). Eğitim Yapılarında Mimarî Tasarım ve Kullanıcı İlişkisinin Değerlendirilmesi: Santral İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.

⁸ Tiryaki, G. (1988). 1839-1970 Arası Dönem İçinde Orta Dereceli Eğitim Yapılarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

nyla öğrencileri üzerinde kültür kodlarını, büyük bir özgüveni ve aidiyet hissini oluştururken böylece güçlü bir kimlik inşa ediyordu. Bu kimlikten etkilenmemek mümkün değildi. Pek tabii olarak ben de çok etkilenmiş ve bunu izlerini sonraki hikâyelerimde de yaşamıştım.

Şehir öğrenciyi eğitiyor mu?

Diğer boyutu ile yani okulun çevresi üzerinden baktığımızda Tıbbiye Caddesi üzerinden, Zeynep Kâmil tarafından gelirken sağ tarafta Selimiye Kışlası ve Selimiye Camii, dönemin Veterinerlik Fakültesi, okulun tam karşısında Numune Hastanesi ile Kadıköy Rıhtım tarafından gelirken öncelikle Osmanlı Devleti zamanlarında hacca gidenlerin uğurlandığı Ayrılış Çeşmesi, sol tarafta kalan Haydarpaşa Garı ve Haydarpaşa Camii, Gülhane Askeri Tıp Akademisi binaları ve diğer unsurları ile okulun çevresi, hiç tahmin edilemeyen bir yerleşkede güçlü bir tarihi çevre ve sosyal doku sunmaktaydı. Ayrıca okula çok yakın olan, karadan kesintisiz bağlantısı sebebiyle Harem-i Şerif toprağı kabul edilen Harem Sempti'nin, Anadolu Yakası'nın otogarını, Haydarpaşa Gar'ının yine Anadolu Yakası'nın tren garını barındırması okulun uzun bir dönem yatılı olmasını ve öğrencilerin memleketlerine giderken bu imkândan kolaylıkla faydalanmaları -yürüme mesafesi- ayrı bir sosyal boyutu ifade etmektedir. Sıralamaya çalıştığım tarihi yapıların ihtişamı; Osmanlı Devleti'nin gücünü anlamama, Harem Sempti'nin isminin ve Ayrılış Çeşmesi mevkiinin derin anlamlarını o günden öğrenmeme ve böylece belki de üniversitede Tarih bölümünü okumama etki etmişti.

1934-1984 yılları arasında kullanılan eski Tıbbiye-i Şahane binası⁹ özel mimarî yapısı ve çevresinde yer alan tarihi ve sosyal dokusu ile de öğrencilerini eğitmeyi başarmış, onların hayatında olduğu gibi benim hayatımda da derin izler bırakmıştır.

Şimdi hep beraber düşünelim; eğitimi mi yeniden inşa etmemiz gerekir, şehri mi yeniden ihya etmemiz gerekir, yoksa iş işten geçti de kuratıcı mı beklememiz gerekir?

⁹ Yıldırım, N. (1989). II. Abdülhamid Dönemi Mimarisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.

Harem Sempti'nin isminin ve Ayrılış Çeşmesi mevkiinin derin anlamlarını o günden öğrenmem belki de üniversitede Tarih bölümünü okumama etki etmişti.

Prof. Dr. Sadettin Ökten

Şehir ve Medeniyet

Şehir olgusuna medeniyet açısından baktığımızda hayat tarzı ile mekân tasarımı arasında nasıl bir ilişki vardır?

” Şehir mekânı ve şehirde yaşanan hayat tarzı; mensup olunan medeniyet değerlerini hatırlatmalı, benimsetmeli ve sevdirmelidir.

Medeniyet kavramı bireysel ve toplumsal kimliği inşa eden ve yeryüzünde varoluşumuzu anlamlandıran temel kavramdır. Düşüncemize bir gözlemlerle başlayalım. Şehir olgusu fiziksel şehir mekânı ile toplumun bu mekanda yaşadığı hayat tarzından oluşuyor. Şehir mekânı ile şehirdeki hayat tarzı bir bütündür. Ve kimlikli şehirlerde hayat tarzı mekânı tanımlayan başkının unsurudur. Toplum, mensup olduğu medeniyete göre kendi hayat tarzını yaptığı tercihler doğrultusunda bir kompozisyon

olarak kurgular. Ve bu hayat tarzını yaşamak için bir irade beyanında bulunur. Toplumsal ölçekte tanımlanmış hayat tarzını ki bu hayat tarzı aynı zamanda toplumsal kimliğin dışı vurumudur, yaşamak için uygun bir mekân yoksa o takdirde bir şehir kurar, onu inşa ve imar eder. Buradaki inşa sözcüğü fiziksel bir yapıyı işaret etmektedir. İmar ise o yapıya giydirilen ve aksettirilen ruhtur. Toplumsal hayat tarzını yaşamak üzere bir şehir mekânı var ise, fakat bu mekân toplumsal hayat tarzının yaşanmasına tam anlamıyla izin vermiyorsa, bu takdirde mevcut olan şehir dönüştürülür. Fiziksel şehir mekânı toplumun

arzu ettiği hayat tarzı ile uyumlu hale getirilir. Diğer bir husus ise şudur. Söz konusu şehir mekânı toplumun tercih ettiği hayat tarzı ile uyumlu ise, bu durumda o mekân titizlikle korunur, geliştirilir ve zenginleştirilir.

Toplumun arzu ettiği hayat tarzını ne belirlemektedir ve içinde barındırdığı toplumların yaşantılarında şehir kendisini nasıl inşa eder?

Toplumun tercih ettiği hayat tarzı, bildiği, benimsediği ve inandığı değerler sisteminin uygulamaya geçirilip görünür hale gelmesinden ibarettir. Böylece toplumsal kimlik toplumun hem kendisi tarafından hem de öteki tarafından görünür, algılanır ve idrak edilir hale getirilir. Bu oluşun gerçekleşmesi için değerler sisteminin toplumsal bir kabul görmesi, bunun neticesi toplumda bir talep iradesinin oluşması ve bu iradenin de bir iktidar tarafından gerçekleştirilmesi gerekiyor. Toplumun inandığı ve kimliğini kendisinde bulduğu değerler sistemi ilkeleri de üretir. Bunlar medeniyetin temel yasalarıdır. Soyuturlar, zamandan ve mekândan bağımsızdırlar. Sadece değerlere bağlıdırlar. İlkelerden çıkarılan kurallar ise zamana ve mekâna bağlı olarak değişebilen somut kaidelerdir. Şehir mekânı ve şehirdeki hayat tarzı bu somut kaideler üzerine inşa edilir. Ancak geriye doğru

düşünsel ve duygusal boyutu olan bir çözümleme yapıldığında buradan ilkelere ve değerlere ve değerler sistemine erişilebilir. Böylelikle şehir olgusunda yani şehrin fiziksel mekân kurgusunda ve oradaki hayat tarzında toplumun değerler sistemiyle olan ilişki ortaya çıkarılmış olur.

Değerler sisteminin toplumda kabul görmesi, talep edilmesi ve bir iktidar tarafından gerçekleştirilmesi şehrin kuruluş ve dönüşümünü, inşa sürecini nasıl belirlemektedir?

Az önce ifade ettiğimiz gibi değerler üzerinde oluşan toplumsal mutabakat, bir temeldir. Bu mutabakata bağlı olarak toplumsal bir irade beyanı ortaya çıkar. Şehir olgusu da bu içinde yaşamak istenilen mekân ve bu mekandaki hayat tarzıdır. Bu iradeyi icra edecek bir iktidar o şehri kurarak, dönüştürerek ya da muhafaza ederek kimliğin temelini teşkil eden değerleri görünür hale getirir. Böylece inanan değerler ile o değerlere bağlı yaşanan hayat tarzı ve o hayat tarzının tamamlayıcı cüzü olan şehir mekânı dengeli ve ahenkli bir kompozisyon oluştururlar. Böyle bir şehre bir medeniyetin özgün şehri diyoruz.

“

Şehir mekânı ile şehirdeki hayat tarzı bir bütündür.

”
Bir medeniyetin
özgün şehri
dengeli bir
şekilde oluşmuş,
etik ve estetik
boyutlarıyla
inanılan değerler
sistemine bağlı
olarak ortaya
çıkıyor.

Bir mekân tasarımı bir yaşam biçimi olarak ahlak ve estetik açıdan şehir bize ne söylüyor?

Genel olarak hayata baktığımızda oradaki nesnel olay ve olgularda iki temel boyut görürüz. Bunların biri işlevsel, diğeri simgesel boyutlardır. İşlevsel boyut bedene ve akla hitap eder, onların ihtiyacına cevap verir. Simgesel boyut ise duyguya ve kalbe sesleniyor, onların ihtiyaçlarına cevap arıyor. Toplumsal yaşam için gerekli olan şehir de mekân ve hayat tarzı itibarıyla bu iki boyutu içermektedir. Şehrin fiziksel mekânı öyle inşa edilmelidir ki bu mekânda istenilen hayat tarzı kolayca yaşanılabilir, rahat ve güvenli olsun. Böylelikle toplumsal ölçekte inanılan değerler sistemi yaşanan hayat tarzında açık bir şekilde görülebilir. Bu hayat tarzını ihlal etmek isteyen bir eylemi gerçekleştirmek ise yine bu şehir mekânında imkansız olmasa bile oldukça güç olmalıdır. Burada şehrin işlevsel boyutu ortaya çıkıyor. Bu şehre etik şehir adını veriyoruz. Bir şehir mekânının sadece az önce sözünü ettiğimiz niteliğe haiz olması insanı tatmin etmek açısından yeterli değildir. Şehir mekânı ve şehirde yaşanan hayat tarzı, mensup olunan medeniyet değerlerini hatırlatmalı, benimsetmeli ve sevdirmelidir de. Bu nitelikler ise şehir mekânının ve şehirde yaşanan hayat tarzının duyguya ve kalbe hi-

tap eden simgesel özellikleridir. Böyle bir şehre de estetik şehir adını veriyoruz. Bir medeniyetin özgün şehri dengeli bir şekilde oluşmuş, etik ve estetik boyutlarıyla yani işlevsel ve simgesel cihetleriyle ve bunların hepsi toplumsal ölçekte inanılan değerler sistemine bağlı olarak ortaya çıkıyor.

Türklerin, Orta Asya'da daha ziyade göçebe bir hayat tarzı benimsemiş olması sebebiyle şehircilik konusunda geri kaldıkları yönünde bir kanaat var. Oysa Türklerin kurduğu şehirler de var. Bu konuda neler söyleyebilirsiniz?

Orta Asya'da, Maverâünnehir'de ve Horasan'da yer alan şehirlerin tarihine baktığımız zaman, doğudakilerin Çin, batıdakilerin İran tarafından kurulduğunu görüyoruz. Türkler şehir sahnesine ortaçağların sonunda modern zamanların başında aktif rol alarak çıkıyorlar. Ondan daha önceki zamanlarda ise şehir hayatına katılarak adeta bir deneyim ve eğitim sürecinden geçiyorlar. Söz konusu süreç, gayet başarılı geçmiştir ki bugün yukarıdaki sözü edilen şehirlerin fiziksel yapısında görülen özgün ve anıtsal kompozisyonlar Türkler'in eseridir.

Bazı Batılı yazar ve oryantalistlerin, İslam'ın şehirli bir din olduğu yönünde ifadeleri var. Bununla ne kastedilmektedir? Bu kanaate siz de katılıyor musunuz?

İslam dini bütün insanlara hitap ediyor. Orada kırsal ile şehir ayrımı söz konusu değil. Bununla beraber şehir hayatı, insan varoluşunun fevkalade karmaşık bütün veçhelerini ihata ettiği için ve İslam Medeniyeti'nde de bütün bu veçhelere cevap veren düşünce ve duygular bulunduğundan dolayı Batılılar İslam bir şehir dini diyebilirler. Kırsaldaki hayat beşeri işlevler itibariyle çok sade ve basittir. Bu durum kırsalda yaşayan bireyin içsel yolculuğunu ruhi ve manevi zenginliğini derinleştirmesine yardımcıdır. Şehirde ise hayat çok boyutlu ve girifttir. İslam medeniyeti bu girift hayatı da çözümlüyor. Aynı zamanda şehirde yaşayan insanın manevi yolculuğuna da rehberlik ediyor.

İslâm şehirlerini diğerlerinden, örneğin Batı şehirlerinden, ayırt eden ne gibi nitelikler vardır?

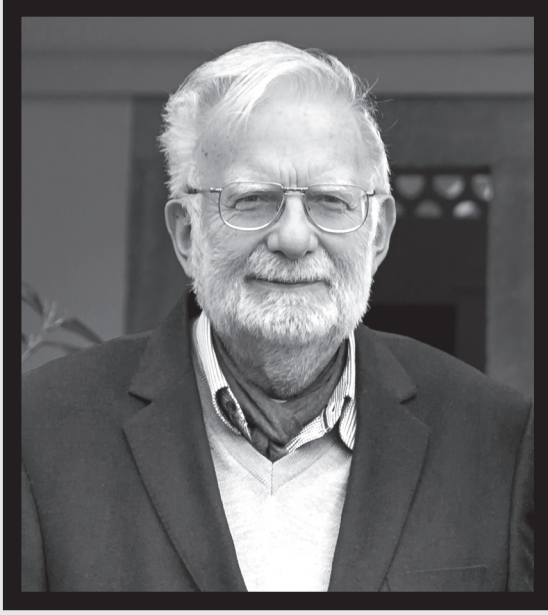
İslam şehirlerini Batı şehirlerinden ayıran temel nitelik, o şehirlerde gerek şehir mekânında gerekse şehirdeki hayat tarzında İslam Medeniyeti'ne ait değerlerin görünür, algılanır ve idrak edilir olması gerekliliğidir.

Osmanlı Devleti, medeniyetlere başkentlik yapmış şehirlere ayrı bir önem verirdi. Bağdat, Şam, Konstantinopolis, Budin, Viyana vb. Sizce, Osmanlı, İslam şehri formlarını Anadolu'ya ve Balkanlara taşımakla mı kaldı? Yoksa Osmanlının kendine özgü şehirler ürettiğini düşünüyor musunuz

Osmanlı vakıası İslam Medeniyeti'nin modern zamanların başlarında hem şehir mekânında hem de şehirdeki hayat tarzında ortaya koymuş olduğu özgün bir yorumudur. Osmanlılar Anadolu coğrafyasında Balkanlar'da ve daha kuzey ülkelerde hâkim oldukları şehirleri İslam Medeniyet Tasavvuru'nun kendi dönemlerindeki kurallarına göre dönüştürmüşler ve buralarda özgün şehir olguları gerçekleştirmişlerdir. Söz konusu kuralların İslam Medeniyeti'nin temel ilkelerine ve bu ilkeleri oluşturan değerlerine sadakatle bağlı olduğunu tekrar vurgulamalıyız. Genelde insanın özelde de Osmanlı insanının iki boyutu söz konusu idi. Osmanlı insanının simgesel boyutunu yani duygu ve gönül alemini tasavvufi hayatı tanımlamaktadır. Bu insan eylemleriyle kendi hayatını kurgularken ve bu hayatı yaşayacağı bir mekân inşa ederken şüphesiz duygusal boyutu yani tasavvufi ilgisini de o mekâna yansıtmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, Osmanlı insanının tam bir ter-

“

Modernitenin servete tamahkar yüzünü gösteren kapitalizmi, bireyi yalnız ve savunmasız bırakarak istismar etmek ister.

Prof. Dr. Sadettin ÖKTEN

1942 yılında İstanbul'da doğdu. 1959'da Vefa Lisesini bitirdi. 1964'te İTÜ İnşaat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl İTÜ Mimarlık Fakültesi'ne asistan olarak kabul edildi. 1971 - 1973 yıllarında ABD'de misafir doktora öğrencisi olarak bulundu. 1977'de doktor unvanını aldı. 1979 - 1980 akademik yılında Belçika'da bilimsel araştırmalar yaptı. 1982 yılında doçentliğe yükseltildi. 1985'te Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'ne geçti. 1989'da profesörlüğe yükseltildi. 2004 yılında kendi isteği ile emekliye ayrıldı. 2009'da üç ay süre ile Viyana'da VONDER bünyesinde dersler verdi. 2010 - 2014 yılları arasında Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi mütevelli heyetinde görev yaptı. 2015'ten itibaren ise Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde ders vermeye devam etmektedir.

Sadettin Ökten, yapı mühendisliği alanındaki eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerinin yanında proje düzeyinde mesleki uygulamalar da yapmış ve yapmaktadır. Ayrıca bilim tarihi ve felsefesi, kültür, medeniyet ve sanat alanlarında özel ilgi sahibidir. Bu konudaki çalışmalarını farklı üniversitelerde verdiği Bilim Tarihi, Yapı Teknolojisi Tarihi, Kent Kültürü ve Kent Estetiği dersleri ile değerlendirmiştir. Halen mesleki faaliyetinin yanı sıra kültür ve sanat alanındaki ilgilerini de sürdürmektedir.

kip olduğudur. Çağdaş insanın bir boyutuyla modernist yani modernitenin değerlerine teslim olmuş, bir boyutuyla da hala İslami değerleri benimsemiş olduğu düşünülürse bu terkinin değeri ve özgünlüğü daha iyi anlaşılıyor.

Osmanlı şehrinde evler tek, en fazla iki katlı bir yapıydı. Mahalle kültürü ve İslâmî yaşam bu yapı tarzıyla iç içe geçmiş bir tarzda varlığını yüzyıllar boyu sürdürdü. Tanzimatla birlikte "apartman" kültürü şehirleri esir aldı. Apartmanlar mahalle/İslâm ortak yaşamı kültürünü tedrici bir şekilde yok etti. Modern Çağ olarak adlandırılan dönemde mahalle/İslâm kültürünü mimarî anlamda nasıl ihyâ edebiliriz?

Modernite Osmanlı'ya Sanayi Devrimi'yle birlikte girmiştir. Bu olgu Osmanlı şehrinde apartman tipi yerleşmelerle kendini gösteriyor. Modernitenin servete tamahkar yüzünü gösteren kapitalizmi, bireyi yalnız ve savunmasız bırakarak istismar etmek ister. Buna karşılık birey Osmanlı mahallesinde İslam Medeniyeti'nin temel rüknü olan cemaat vakıfası içinde mutlu ve mahfuzdur. İnsanımız kapitalist tutkularından arınabilirse, eski mahallenin tekrarı olmayan fakat o mahalleyi değer ve ilkelerin yeni bir yorumuyla ortaya çıkaracak olan kurallara göre inşa edilen yeni mahallesini de kuracaktır.

Geleneksel Osmanlı veya İslam kentleri ile modern kentlerde yoksulluk ile mücadele hakkında nasıl bir değerlendirme yapabiliriz?

Modernitenin kapitalist versiyonu hayatı servet üzerinden değerlendiriyor. İslam Medeniyeti ise hayatı takva üzerinden değerlendirir. Kapitalizmin sosyal kademe-

lenmede yoksula ihtiyacı vardır. Yoksul olmazsa varıl varoluşunu kanıtlayamaz. İslam Medeniyeti'ne mensup insan ise servetin bir emanet olduğunu biliyor ve o servette, kendisine emanet edilmiştir, birçok kimsenin hissesi olduğunun da şuurundadır. Sadaka, zekât ve karz-ı hasen müesseselerinin çalıştığı bir toplumda modernist manada bir yoksul bulunmamaktadır. Kapitalizmin temel dinamiği olan faiz, bir realite olarak uygulamada kaldığı sürece kitlelerin yoksulluğu da derinleşerek devam eder.

Kapitalizm, şehirleri tek tipleştiriyor mu? Farklı kültürlerle sahip olmalarına rağmen New York ile Tokyo'nun birbirine benzemesi nasıl yorumlanabilir? Birçok kadim medeniyette şehirlerin tipolojisinde görülen insan-kâinat-tanrı ilişkisinin yerini başka unsurlar mı aldı/alıyor?

Kadim şehirlerde doğal mekânın özellikleri şehir kurgusu için çok önemliydi. Bu özellikler topoğrafik olduğu kadar iklim ve bitki örtüsünü de içeriyor. Bu şehirleri kuran insanlar bu özellikleri ilahi bir iradenin eseri ya da lütfu olarak görüyorlar ve onlara dikkat, riayet ve hürmetle yaklaşıyorlardı. Burada insanın tabiata daha doğrusu tabiatı yaratana simgesel bir itaati ve bu itaatin görünerek ortaya çıkardığı ede-

bi vardı. Modern zamanlarda ise insan tabiata hükmediyor vehmine kapıldı. Modern insan kendini tanımladığı bağlam içinde işlevlerini sıraladı ve buna göre tek tip bir mekân kurgusu üretti. Şehirler onun için birbirine benziyor. Bu benzeyişin ardında ilahi boyutu haiz olan çevreye hükmetme ihtirası yatmaktadır.

Teknolojik gelişmelerin yaşadığımız mekanlara ve şehirleşmeye olan etkilerine, insan fıtratına ve tabiata uyum perspektifinden, yön vermeye çalışırken temel alınacak ilkeler neler olmalıdır?

Modern insanın da seküler bağlamda teknoloji mi fıtrat mı ikilemine kesin bir cevap vermesi lazım. Modern insan kendinden üstün bir irade tanımayarak madde dünyasına yani teknolojiye hâkim oldu. Ve bu hakimiyetiyle bu imkana sahip olmayan toplumlar üzerinde dehşetli bir tahakküm mekanizması oluşturdu. Bu olgu ona büyük bir refah, servet ve hakimiyet getirdi. Ancak fıtratının yansımalarını içeren iç dünyası bir türlü tatmin olmuyor. Buradan zuhur eden sıkıntılarını yine modern şehirde sahte avuntularla gidermek istiyor. Sahip olduğu maddi imkanlardan vazgeçmesi şu sıralar düşünülemez. Bizim insanımıza gelince İslam Medeniyeti'nin temel değerleriyle yetişen insanımız son dönemlerde

“

Şehirlerin birbirine benzeyişin ardında ilahi boyutu haiz olan çevreye hükmetme ihtirası yatmaktadır.

kapitalizmin kendisine sunduğu imkanlarla şaşırmış vaziyettedir. İslam Medeniyeti ona simgesel bir boyut sunarken modernite işlevsel bir hayat yolu açıyor. Mesele işlevselliği reddetmeden onu belli bir düzeyde tutarak simgeselliğin yapıcı gücünü köreltmektir. Modernite insanımızın zihnini ve duyguyu dünyasını kuşatarak benim dışımda bir hayat tarzı mümkün değildir dayatmasını yapmaktadır. İslam Medeniyeti ise hayatın ve ölümün sadece Allah'ın elinde olduğunu beyan etmektedir.

Yeni kentleri imar ve inşa eden zihinsel paradigma hakkında neler söyleyebilirsiniz? Onun entelektüel altyapısı ve kurucu büyük teorileri hakkında neler denebilir?

Şu anda ülkemizde inşa edilen yeni kentler modernitenin bir ürünü olan modern mimari Bauhaus felsefesine göre yapılmaktadır. Çünkü ülkemizde bu işin eğitimini veren kurumlarda başka bir mimari felsefenin cari olmadığını görüyoruz. İnşa faaliyeti de bireyin bütün eylemleri gibi medeniyetin kurucu ögesi olan ahlakın denetimine tabi olmalıdır. İnsan bireysel davranışlarında İslam Medeniyeti'nin ahlakı ilkelerine uyup inşa tercihlerinde modernitenin ahlakı prensiplerine tabi olursa, bu çelişki onda ciddi bir kişilik parçalanmasına sebep olur. Çok kez bunun farkına varmıyoruz.

Peki, modern kentler hangi açılardan Müslüman topluluğu gerçekleştirmeye engel teşkil ediyor? Modern kentlerde Müslüman bir topluluk olarak varlık göstermek mümkün olabilir mi ya da nasıl olabilir?

Modern kentlerde müslüman olarak var olmayız. Buradaki modern kent sözcüğü felsefi manada modernitenin ürettiği kent demektir. Daha önce ifade ettiğimiz üzere moder-

nite de kendi değerleri, ilkeleri ve kuralları uyarınca kent inşa ediyor. İnşa ettiği kentin fiziksel yapısında ve o yapının içinde gerçekleşen hayat tarzında modernitenin kendine özgü değerleri, ilkeleri ve kuralları görülür, algılanır ve idrak edilir. İslam Medeniyeti'ne mensup bir bireyin bu yapı içinde var olması mümkün değildir. Çünkü işin özünde moderniteyle İslam Medeniyeti arasında değerler sistemi bakımından tam bir zıtlık vardır.

Şehir ve edep arasında nasıl bir ilişki vardır? Şehirde yaşamının bir âdâb-ı muâşeretini var mıdır?

İslam Medeniyeti'ne mensup bir insan yaşamak için gerekli olan teknolojiyi önce kendine, sonra yakın çevresine ve sonra bütün insanlığa hizmet amacıyla kullanıyor. Çünkü mensup olduğu İslam Medeniyeti'nin temel öğretisi budur. Modernitenin mensubu olan insan ise sahip olduğu teknolojiyi kendisine aşırı bir fayda sağlamak için ötekine tahakküm etmek maksadıyla kullanır. Çünkü onun da mensup olduğu medeniyet tasavvuru temel ilke itibarıyla bu yolu işaret etmektedir. İslam Medeniyeti haya duygusunu imanın temel bir rüknü olarak sayıyor. Bu medeniyete mensup insan Allah'ın hoşuna gitmeyen bir eylemi hatta bir düşünceyi varlığında barındırmak istemez. Böyle bir eylem ve düşünce gündemine geldiğinde önce Allah'tan haya eder. Şahsi ahlak ve bu ahlakın görünür hale geldiği eylemler bu kural etrafında şekilleniyor. Bir şehir kurmak veya var olan bir şehri dönüştürmek ya da bir şehirde yaşamak da bir eylemler kompozisyonu olduğu için, bütün bunlar İslam insanının haya ve bu hayanın görünür hale gelmiş olan edep ilkesinden bağımsız olamaz. Ayrıca şehir tabii bir veriler bütünü olan bir arazi üzerinde kuruluyor. İslam Medeniyeti'ne göre bu arazi ilahi

bir emrin sonucunda vücuda geldi. İnsanın tasarrufuna tahsis edildi ve insana emanet edildi. Bu tabiat parçasının topoğrafyası, bitki örtüsü ve iklimi, ilahi iradenin tecellisinden ibarettir. İnsan kendisine emanet edilen bu arazi üzerine şehri inşa ediyor. Buradaki her türlü nispetin İlahi iradenin bir tecellisi neticesi olarak ortaya çıktığını düşünürsek, bu nispetlere riayet etmesinin bir edep ilkesinin icabı olduğunu idrak eder. Dolayısıyla yeryüzünden çok fazla yükselmeden diğer bir deyişle silüeti ihlal etmekten kaçınarak yatay bir mimari inşa etmenin zaruretini anlar. Böylelikle hem toprak ile hem de sema ile olan ilişkisini kesmemiş olur.

Hocam, şehirlerimiz gittikçe daha da kalabalıklaşıyor. Bu rağmen modern insan bir yalnızlık içerisinde. Kalabalıklaştıkça yalnızlaşmanın şehir mimarisine ilişkisi nedir?

Şehir mimarisi fiziksel olarak üretilmiş bir mekanlar örgütlenmesidir. Birkaç yerde de belirttiğim gibi bu örgütlenme insan eliyle bilinçli bir tercihin ürünü olan eylemler sonucu ortaya çıkmıştır. Bu bilinçli tercihin arka planında ise bu mimariyi üreten iktidarın inandığı medeniyet tasavvurunun değerler sistemi yer alıyor. Şu hâlde şehirdeki mekân örgütlenmesi, o mekânı inşa eden ve ona ruh verip imar eden iradenin ve iktidarın sahip olduğu değerler sisteminin görünür, algılanır ve idrak edilir hale gelmesidir. Böyle bir mekânsal örgütlenmede yaşayan insan, bu mekân içinde farkında olmayarak yahut olarak bu mekâna biçim ve ruh veren değerlerin etkisine maruz kalır. Ve zamanla bu değerler onun iç dünyasındaki yapılanmayı değiştirir. Başlangıçta kendi iç dünyasına giren bu yabancı değerler bu dünyada bir ikilem yaratır. Zamanla bu yabancı de-

ğerler etki alanını genişleterek kendilerini o bireyin duygularına kabul ettirirler. Birey artık o değerleri benimser ve sever hale gelir. Kendi şahsiyetindeki bu kırılmayı da çoğu kez fark etmiyor. Zaman zaman duyduğu iç huzursuzluk ise modernitenin ona sunduğu avuntularla örtülmeye çalışılmakta-

dır. Yalnızlık sadece fiziksel boyutuyla değil esas itibarıyla duygusal boyutuyla ortaya çıkan bir ruh halidir. Esas yalnızlık insanın kendisine dost hiçbir varoluşun bulunmaması hissidir. İslam Medeniyeti insanın asla yalnız olmadığını, her zaman her yerde Allah'la beraber olması lazım geldiğini beyan etmektedir. Modernite insanı bu kutsal beraberlikten mahrum eder. Özellikle kapitalist anlayış, insanın yalnız ve çaresiz kalmasını istiyor. Çünkü bu durumda insan savunmasızdır ve kapitalizmin sınır tanımayan hırslarının kurbanı olmaktan başka bir seçeneği yoktur. Bu çaresiz insan kendisi gibi çaresizlerin arasında kalabalığın içinde kalmış tek ve zavallıdır. Kapitalist iştahın hırsla boğduğu bu birey yalnızlığını ve çaresizliğini bu kurtlar sofrasında tüketim çılgınlığı ile gidermek bahtsızlığına mahkûm edilmiştir. Modern şehir sadece nefse hitap eder. Bu hitap özellikle böyledir. Ruhun açıklığına karşı hiçbir şey söylemiyor.

Hocam, vakit ayırıp, sorularımıza cevap verdiğiniz için teşekkür ederiz.

“

Şehirdeki mekân örgütlenmesi, o mekânı inşa eden ve ona ruh verip imar eden iradenin ve iktidarın sahip olduğu değerler sisteminin görünür, algılanır ve idrak edilir hale gelmesidir.

Geleceğin Akıllı Şehirleri: Neden Ve Nasıl?

DR. MÜCELLA ATEŞ

AKILLI şehirleri anlamak için, öncelikle şehirlerin bu noktaya nasıl geldiği ve neden şehirlerin akıllanmasına ihtiyaç olduğuna değinmek gerekiyor. Şehirleşme süreçlerini kısaca incelersek, 1950 yılında dünya nüfusunun %30'luk kısmının şehirlerde yaşarken, 2050 yılında bu oranın %70'e çıkacağı öngörülüyor. Bu durum ise kaynaklarımızın da hızla tükenmekte olduğunun bir işareti olarak kabul ediliyor. Süreç içinde bir başka önemli nokta karşımıza çıkıyor: Büyük bir hızla gelişen teknoloji. Şehirlerimizin karşı karşıya kaldığı bu durumda, her boyutta sürdürülebilir şehirlerin oluşturulması, akıllı yaklaşımların geliştirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu denklem bize ileri teknolojilerin kullanılarak kentsel sorunlara zaman ve maliyet etkin çözümler ortaya koyma imkânı verirken, asıl hedef olarak da yaşam kalitesinin yükseltilmesini işaret etmektedir. 'Akıllı Şehir' yaklaşımı ile kentleşme süreçlerindeki sorunlara çözüm aranırken, bir yandan da 'kentsel akıl' tartışmaları yapılmaktadır.

Akıllı şehir olgusu dünya genelinde 2000'li yılların başından itibaren konuşulmaya başlanan bir kavram. Öncelikle kavramsal tartışmalar yapılmış, daha sonra kentsel uygulamalara geçilmiştir. Kentlerin akıllı şehirlere evrilme süreçlerine ilişkin, 'Akıllı Şehir Olgusunu Değerlendirme Yaklaşımında Yerel Boyut'¹ adlı çalışma, akıllı şehirleşme sürecinin en başında atılması gereken adımın ve bu bağlamdaki kilit noktanın,

¹ Ates, M. (2018). Akıllı Şehir Olgusunu Değerlendirme Yaklaşımında Yerel Boyut, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.

akıllı şehir kavramının yerel dinamikler ve ihtiyaçlar ekseninde, yere, şehre ve ülkeye göre tanımlanması gerektiğini ortaya koymakta. Bu noktada kavramı yüzeysel bir biçimde ele almaktan öte, derinlemesine bir uygulama vizyonu olarak değerlendiren şehirler, kendi özelliklerini yansıtan tanımlamalar yapma çabasına girmişlerdir. Örneğin: Avrupa nüfusunun %70 oranında şehirlerde yaşadığı ve bu nüfusun Avrupa'daki karbon salımının %80'inden sorumlu olduğu verisinden yola çıkılarak, Viyana şehri için ortaya konulan kavramsal tanımlamanın, iklim ve kaynak yönetimi odaklı olması planlanmıştır.

Daha sonraki aşamada atılacak adım ise yerel dinamiklere dayanan strateji planlarının, yerel yönetimlerce oluşturulması olmalıdır. Burada önemli sorular ortaya çıkıyor. Neye göre ve hangi çerçevede bu strateji planları oluşturulmalı? Akıllı şehir kavramı ile ilk sayılabilecek teorik ve uygulama çalışmaları olan, Viyana Teknik Üniversitesi Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Merkezi Başkanı Prof. Dr. Rudolf Giffinger, kavramı 'akıllı insan, akıllı yaşam, akıllı ulaşım, akıllı yönetim, akıllı çevre ve akıllı ekonomi' olarak 6 ana başlıkta toplamıştır. Akıllı şehir sıralamalarında en üst sıralarda yer alan şehirler, uygulamalarını bu kavramlar ekseninde dengeli olarak dağıtmaktadırlar. Dolayısıyla, akıllı şehirleşme sürecinde, bütüncül uygulamaların ortaya konulması gerekmektedir. Bu noktada akıllı şehir yaklaşımını, 1990 sonrası ortaya çıkan 'Sürdürülebilir Şehirler, Ekolojik Şehirler, Yavaş Şehirler, Yaşanabilir Şehirler, Dijital Şehirler' gibi kavramlardan ayırmak mümkün.

Ancak burada da altını çizmemiz gereken çok önemli bir husus da, akıllı şehirlerin odak noktasının maalesef değiştiği gerçeğidir. Kavramın, teknoloji-mekân-çevre ve insan bağlamında akıllı çözümler ve sürdürülebilir şehirler amacıyla ortaya çıkmasına rağmen; şehirlerin teknoloji laboratuvarları olarak görülmeye başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Şehirlerin yerel ve ilişkisel süreçlerinin, akıllılık tartışmalarında ve uygulamalarda göz ardı edildiği de ifade etmek mümkün. Akıllı şehirlerin temelinde elbette teknoloji ve veri yatmaktadır. Ancak verilerin iyi analiz edildiği şehirler orada yaşayanlar için akıllı stratejiler ortaya koyarak başarılı olur. Fakat veri ve bilgi teknolojisi altyapıları, şehirlerin akıllanma süreçlerinde araç olarak kullanılmalı ve şehirlerin sürdürülebilirliği amacına hizmet etmelidir. Hatta bazı araştırmalar akıllı şehirleri 'öğrenmeyi öğrenen şehirler' olarak tanımlayarak, dijital katmanın vasıta olarak kullanıldığı, esas amacın şehirlerin öğrenerek yaşam kalitelerinin arttırması olduğunu vurgulamıştır.

Akıllı şehircilik sürecine ülkemiz özelinde baktığımızda, meselenin tarihçesinin çok gerilere gitmediğini görmek mümkün. Kavram 2014-

---

Veri ve bilgi teknolojisi altyapıları, şehirlerin akıllanma süreçlerinde araç olarak kullanılmalı ve şehirlerin sürdürülebilirliği amacına hizmet etmelidir.

Ulaşımında çevreye zarar verecek kaynakları ne kadar az kullanırsak, ulaşımı da o derece akıllandırmış oluyoruz aslında.

2018 yıllarını kapsayan Onuncu Kalkınma Planı ile kamu literatüründe yerini alıyor. Başlangıçta tekil uygulamalar ve tartışmalar ağırlıklı olarak kendini gösteriyor. Bununla birlikte, Çevre ve Şehircilik Bakanlığımızın hazırladığı '2020-2023 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı'nı bütüncül uygulamaları teşvik etmesi ve yerel yönetimlerce yürütülen uygulamalarına çeşitli standartlar getirmesi bakımından önem arz ediyor. Çünkü şehirlerimizin bir stratejik plan olmaksızın ortaya koyduğu tekil uygulamalar; zamanla akıllı şehir kavramının yoğun olarak kentsel rekabet ve markalaşma çabaları için bir araç olması, kente özgü yapı ve ihtiyaçların geri planda kalması, buna karşın süreci teknoloji şirketlerinin yönetmesi ve akıllılık algısının "yüksek teknoloji içerme" ile eş anlamlı hale gelerek kentsel potansiyelin değerlendirilmemesi gibi tehlikeleri de beraberinde getiriyor.

İstatistikler, akıllı şehir yaklaşımı eksenindeki uygulamaların en çok akıllı ulaşım alanında olduğunu ortaya koyuyor. Akıllı ulaşım, akıllı şehir kavramının ana bileşeninden biri ve akıllı çevre ile organik bir ilişkisi var. Ulaşımında çevreye zarar verecek kaynakları ne kadar az kullanırsak, ulaşımı da o derece akıllandırmış oluyoruz aslında. Bu konuda önemli çalışmaları olan bir diğer ülke de Kore'de çalışmalar oldukça eskiye dayanıyor. Örneğin 2004 yılında yapılan detaylı bir çalışmada, ciddi bir nüfus artışı öngörülerek, daha fazla metro ihtiyacı olacağı, metro trenlerinin daha fazla hareket etmesi gerekeceği, bu artışın daha fazla ısıtma ve soğutma enerjisi gerektirecek ve aynı zamanda genel enerji tüketiminde keskin bir artış sağlayacağı ortaya konulmuş. Bir projeyi hayata geçirirken, enerji tüketiminin analiz edilmesinin çevre açısından öneme vurgu yapılmış. Buna yönelik olarak da, metro durak yapılarının güneş ve rüzgarı en iyi değerlendirecek şekilde tasarlanması, yapının güneş panelleri ile kaplanması, tüketilen ısıtma ve soğutma enerjisinin katı atıklardan karşılanması gibi öneriler sunarak uygulama aşamalarını projelendirmişler. 2010 yılından bu yana Kore özellikle toplu taşımada tüketilen enerjiyi, güneş ve rüzgar enerjisini kullanmanın ötesine geçerek, metrolarda, metro vagonlarının durağa yanaşırken ortaya çıkardığı fren enerjisini de kullanmak için sistem çalışmalarına başlamıştır. Böylece trenin kinetik enerjisi tekrar elektrik enerjisine dönüştürülüyor. Bu kinetik enerjiyi 'atık enerji' olarak değerlendirip, enerji verimliliği kapsamında şebekeye aktarma ve depolama yapılması da sürecin bir parçası. Günümüzde birçok ülke de bu gibi projelerle, tüketilen enerjiyi geri dönüşümden kazanma ve kaynakların kullanımını en aza indirme çalışmaları yapıyor.

Ülkemizde de akıllı ulaşım ekseninde yapılan çalışmalar, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığının hazırladığı 'Ulusal Akıllı Ulaşım Sistemleri Strateji Belgesi ve 2020-2023 Eylem Planı' ile gelişmeye devam ediyor. Ancak öncelikle akıllı ulaşımın, akıllı çevreden ve temiz enerjiden geçtiğini unutmamamız gerekiyor. Burada özellikle raylı sistem projeleri kurgulanırken, daha en başta burada tüketilen enerjiyi bu yapının kendisi nasıl üretir diye stratejiler geliştirilmesi büyük önem taşıyor. Bu süreçte yine tüm akıllı şehir süreçlerinin çok disiplinli kurgulanması zarureti öne çıkıyor.

Öte yandan, akıllı ulaşım ile direkt bağlantılı bir diğer akıllı şehir bileşenin 'akıllı çevre' olduğunu belirtmek gerek. Bu kapsamda öncelikle yaşamın her alanında, fosil yakıtlardan uzak durulması ve yenilenebilir temiz enerji kaynaklarının kullanılması öngörülüyor. Atık geri dönüşümü de akıllı şehirler için en önemli hususlardan biri. Geri dönüşü olmayan iklimsel değişimler ile karşı karşıya olduğumuz günümüzde, geç kalınmadan bu yaklaşımlara göre uygulamalar geliştirilmesi gerekiyor. Bu kapsamda alınacak önlemlerin iklim değişikliklerine karşı büyük faydası olacağı verilerle ortaya konuluyor.

Bir diğer önemli aşama ise akıllı şehirler kapsamında iklimsel değişiklikleri analiz edilmesi ve yeni şehirlerin bu veriler ekseninde kurgulanması. Bu konuda Hollanda çok önemli çalışmalar yapıyor. Yüzde 26'sı deniz seviyesinin altında olan şehir, gelecek yüzyılda küresel ısınma ile iklim değişikçe su seviyesinin dünyadaki denizlerde 26-82 santimetre arasında artacağı gerçeği ile yüzleşiyor ve sular altında kalacak yerleşim alanları için çözümlere kafa yoruyor. Amsterdam özelinde çalışmalar yaptığım uzmanlar, yüzen mahalleler, yüzen tarım ve hayvancılık alanları oluşturuyor ve yavaş yavaş hayata geçiriyor.

Özellikle raylı sistem projeleri kurgulanırken, burada tüketilen enerjiyi bu yapının kendisi nasıl üretir diye stratejiler geliştirilmesi büyük önem taşıyor.

Dönüşen Şehirler ve İnsan

DR. GÜLTEKİN GÜLLÜ

ŞEHİR, insanın hayatını düzenlemek üzere meydana getirilen, maddi ve manevi değerleri ile en önemli, en kıymetli eser ve insan hayatını şekillendiren, çevreleyen büyük bir yapıdır. Medeniyetler büyüklüğünü özgün şehirleriyle dünyaya ilan ederler. Şehir, bunu sadece fiziki olarak gösteren değil, kültürel ve sosyal yaşantı ile de ifade eden bir bütünlük oluşturur. Toplumlar, inanç, kültür ve değerlerinden hareket ederek bu yapıya biçim verirler. Şehir, toplumsal hayata, insanlar arasındaki ilişkilere biçim veren, sosyal mesafelerin en aza indiği ve ilişkilerin en büyük yoğunluk kazandığı yerdir. Şehir, içerisinde çok çeşitli faaliyetlerin yer aldığı, bütün yapılar, yapı grupları ve bunları birbirine bağlayan ulaşım, altyapı, donanım sistemleri ile bunları düzenleyen, işleten kuruluşların bütünü ve bütün bunlardan öte orada yaşayan toplumun kendisidir.

Şehrin merkezinde insan vardır. Şehri, şehir yapan, dönüştüren insandır. İnsan, şehir ve toplumun çekirdeğini oluşturur. Bir şehri aziz kılan içinde yaşayan insanlardır. Şehirde yaşayan halk ne ise şehir odur. Medeniyetler de şehirler de toplumun sahip olduğu her türlü kültürel birikimle kurulur. Şehirlerin ruhu, dili, tadı, kokusu, güzelliği ve canlılığı denildiği zaman, o şehirlerin sahip olduğu kültürel birikimini, sosyal yaşantısını ve var olan medeniyetin tezahürünü ifade etmiş oluruz. İbn-i Haldun, “Coğrafya insanın kaderidir” der. Aslında, coğrafya şehirlerin de kaderidir. Her şehrin kendine has ekolojisi, fiziki yapısı

ve kültürel birikimi vardır. Şehirlerdeki dönüşüm, bütün bu birikim ve potansiyel dikkate alınarak yapılmalıdır. Her şehir sahip olduğu bu birikim ile kendini ifade eder. Şehirler, kurulduğu coğrafyanın ekoloji ve morfolojisine uygun olarak inanç ve yaşayış değerlerini ortaya koyarak kendini anlatır.

Şehircilik açısından ülkede geldiğimiz noktada, maalesef bir buhran yaşanıyor ve problemler hiç bitmiyor. Yakın geçmişte şehirlerde göç, gecekondulaşma ve çarpık yapılaşma problemleri ile uğraşırken, bu süreçte ülkenin en önemli sorunlarından birisi olan kentsel dönüşüm problemleri, apartmanlaşma, dikey yapılaşma ve şehir planlarının iyi yapılamaması ile uğraşılıyor. Şehir planlama, çok boyutlu bir süreçtir. Bu sürecin sosyal, kültürel, psikolojik, ekonomik, mimari birçok katmanı vardır. Bu katmanların her birinin inanç, değer ve kadim kültürümüz temelinde iyi çalışılması ve kendi mefkûremize göre şehircilikle ilgili politikalar belirlememiz gerekir. Üretim ve tüketimin sınır tanımadığı kapitalist sistemde, şehirler çok büyük meta olarak görülüyor. Ekonomik hesaplar ön plana alınarak, kültür, inanç ve değerlerin yok edildiği, büyük bir tahribat ve israf ile karşı karşıya kalıyoruz. Hâlbuki bizler mekânın ve zamanın bize emanet edildiğini bilen, israfın haram sayıldığı, başkalarına zararı dokunmasın diye yoldaki bir taş parçasını, bir engeli, bir kirliliği gidermenin imanının bir mertebesi olduğuna inandığımız bir medeniyetten besleniyoruz.

Medeniyetimizde, şehirlerin ve mahallelerin kendine has bir kültürü varken mahalle, zengini ve fakiriyle, velisi ve delisiyle, genç, çocuk ve yaşlısı birbiriyle bütünleşerek, herkes herkese sahip çıkıyordu. Şehirde çarşı ve pazarın, mahallenin, evlerin kendi içerisinde bir mahremiyeti, inanç ve değerler açısından hassasiyetler vardı. Şehir, cami merkeze alınarak, cami etrafında çarşı, pazar, medrese ve devletin diğer hizmet binalarının etrafında genişliyordu. Mahalleler, kendi merkezlerini oluşturarak, şehir merkezine yakın ve merkezle daha mahrem bir ilişki kuruyordu. Yapılar, bir binanın gölgesi en yakın binaya düşmeyecek şekilde inşa ediliyor ve yapılara komşuyu rahatsız edecek şekilde bir pencere bile açılmıyordu.

Batı medeniyeti kilisenin tahakkümü ile oluşan skolastik düşünceden kurtulmak için aydınlanma çağı, reform ve Rönesans hareketleri ile birlikte sanayi devrimini gerçekleştirdi. Ancak yaşanan bu sanayi devrimi üretim ve tüketimde sınır tanımayarak, sömürüye ve güce dayalı olarak insana hizmet eden değil, tam tersine insana zulmederek tahakkümü altına aldı. Sanayi devrimi etkisiyle batıyı taklide başlayan

---

Şehirler, kurulduğu coğrafyanın ekoloji ve morfolojisine uygun olarak inanç ve yaşayış değerlerini ortaya koyarak kendini anlatır.

Şehirlere şekil veren, canlılık kazandıran, orada kültür oluşturan ve medeniyet kuran insandır.

---

medeniyetimizin şehirleri zamanla batıdan olumsuz bir şekilde etkilenerek bozuldu. Kültürümüzdeki bahçeli, avlulu evlerin yerini, bizim kültürümüze ait olmayan apartmanlar ve daha sonrasında yüksek katlı rezidanslar, küçücük odalı apartlar aldı. Çarşı ve bedestenlerin yerini AVM'ler, mahalle kültürünün yerini kapalı ve havuzlu siteler aldı. Batı ürettiği her objeye kendi inanç ve değerlerini yüklediği için batıdan taklit edilen her obje ve yapı insanımızı derinden etkileyerek, şehirlerimize, inanç, değer ve kültürümüze bir hançer gibi saplandı. Değişik sebeplerle yaşanan iç ve dış göçler şehirlerin sosyolojik yapısını olumsuz etkilerken, küreselleşmenin olumsuz etkileri şehirlerin bozulmasını daha da hızlandırdı. Bu süreç fiziki olarak şehirlerimizi, düşünce olarak insanımızı olabildiğince bozdu. Fiziki olarak şehirlerin, düşünce ve değerler olarak insanın bozulmasıyla birlikte sosyolojik ve kültürel olarak toplumsal yapı da bozuldu. Mahremiyet korunamazken, inanç ve değerlerimiz büyük yara aldı. Gelineen noktada kalabalıklar içerisinde insan gittikçe yalnızlaştı, mutsuzlaştı, psikolojik sorunlarla yüz yüze kaldı ve bir buhranla karşılaştı. Bu buhrandan kurtulmanın zamanı çoktan geldi de geçiyor bile.

İnsanın şehri, şehrin insanı dönüştürdüğü ve inşa ettiği muhakkak. Bu dönüşümün döngüsel olarak sağlıklı olması için öncesinde insanın inanç, değer ve idealleri, sosyolojik ve kültürel olarak bir medeniyet tasavvurunun olması gerekir. Medeniyetini de insanın, nesilden nesillere aktararak, zamanın ruhuyla bir ahenk içinde taşıması, yaşaması ve yaşatması gerekir. Geçmişe özlemle, geçmişini taklit ve tekrar ederek bugünün problemlerini çözemeyiz. Çözümleri; zamanın şartları içerisinde bilim ve teknolojinin geldiği en son noktayı kendi inanç ve değerlerimiz ile mecz ederek ve sürekli geliştirerek bulabiliriz. Örneğin, geçmişte Osmanlı Orduları Mehter Marşı ile coşarak zaferden zafere koşuyordu. Türk ordusu bugün mehterin aynısını taklit etse ve tekrarlasa komik olur ve bu bir nostalji olmaktan öteye geçemez. Ancak mehter marşının o zamanki heybetini ve varlık sebebini, yine kendi inanç ve değerlerimiz ile günümüz şartlarına uyarlayarak, bilim ve teknolojiye göre yorumlayarak çalışma yapılırsa, özü itibarıyla yine orduyu coşturmak için yeni bir ruh yeni bir mehter marşı ortaya çıkacaktır. Şehirlerimiz için de bu böyledir. Geçmişini olduğu gibi tekrar ve taklit ederek değil de gelişmişlik, bilim ve teknoloji ile kendi kültürümüz, inanç ve değerlerimizi esas alarak, zamanın ruhuna uygun olarak, insanı huzurlu ve mutlu edecek şehirleri bizler yeniden kurabiliriz.

En temelde problemlerin kaynağı insandır. Ancak bunu düzeltecek, problemleri çözecek olan da yine insandır. Geçmişten iyi dersler çıkararak, çıkar odaklı değil insan odaklı çalışmalar yaparsak, şehirlerin hem fiziki bozulmanın hem de sosyal bozulmanın önüne geçebiliriz. Şehirler sürekli kabuk değiştirmektedir. Ülke olarak bu değişimin farkında olmalı ve doğru politikalar belirlemeliyiz. Kentsel dönüşüm çalışmaları bu bakımdan büyük fırsatlar sunmaktadır. Dönüşüm sürecinde şehirleri, kendi inanç, kültür ve değerlerimize göre kurarsak, bu doğrultuda şehrin nasıl olması gerektiği üzerine plan ve projeler yaparsak, bu vizyonla şehirlerde ortaya çıkacak az katlı mimari üsluba bağlı yapılar, sosyal yapıyı da olumlu yönde geliştirecektir. Değilse, insanın iç dünyasının ihmal edildiği, çok fazla atığın üretildiği, çevrenin tahrip edildiği, kaynakların hor kullanıldığı, daha fazla rant sağlamak amacıyla karşımıza çıkan yüksek katlı binalar, gelecekte daha büyük problemleri karşımıza çıkaracaktır. Bunun için fiziki ve sosyal yönden şehirlerin dönüşüm sürecinde bütün bu tasavvur, bilgi, birikim, bilinç ve vizyon ile hareket etmeliyiz.

Şehirlerin dönüşümü, pek çok sebebe bağlı olarak her alanda gerçekleşen, sürekli değişim özelliğine sahip bir süreçtir. Mekânsal açıdan şehirde yaşayanlar belirli sebeplere bağlı olarak, belirli zamanlarda ve süreçlerde yer değiştirirler. Bu yer değiştirmelerin pek çok sebebi olmakla birlikte, sonucu itibarıyla de şehirleri etkileyen fiziksel, kültürel ve sosyolojik etkileri vardır. Şehirlerin dönüşümü en büyük ölçekten, en küçük ölçeğe kadar mimari, sosyal, psikolojik, kültürel, politik, ekonomik ve felsefi birçok faktörü bir arada barındırmaktadır. Bu dönüşüm, genel olarak, kente farklı fonksiyonlar yükler ve şehri değiştirir. Dolayısıyla bu dönüşüm süreçlerinde çok dikkatli olunmalı, mimari boyuttan sosyal ve kültürel boyuta kadar, şehirdeki dönüşümün bütün süreçleri çok iyi yönetilmelidir.

İnsan ve şehir birbiriyle doğrudan ilişkilidir. Ne kadar güzel, sağlıklı ve erdemli şehirleriniz olursa olsun, insan bozulur ise şehir de bozulur. İnsan düzelse, şehir de düzeler. Çünkü şehirlere şekil veren, canlılık kazandıran, orada kültür oluşturan ve medeniyet kuran insandır. Şehirde yaşayan insanlar, ne kadar erdemli, ahlaklı ve iyi olursa, şehirde o kadar erdemli, ahlaklı ve sağlıklı olur. Bundan dolayı bu döngüsel hayat içerisinde asıl olan, erdemli ve ahlaklı şehirlerin hep var olması için insanın sürekli olarak emanet edilen zamana ve mekâna sahip çıkması, erdemli, adil, emin ve ahlaklı kalabilmesidir.

Kaynaklar

- Cansever, Turgut, Kubbeyi Yere Koymak, Hazırlayan: Mustafa Armağan, Timaş Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, Mart 2010
- Farabi, El-Medinetül Fazıla, Şark İslam Klasikleri, Çeviren: Nafiz Danışman, MEB Yayınları, İstanbul, 1990
- Geleceğin Şehri, Sempozyum Bildirileri, 24-25 Aralık 2014 İstanbul, Editörler: Hasan Taşçı, Hüseyin Yeşil, Esenler Belediyesi Şehir ve Düşünce Merkezi Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2017
- Güllü, Gültekin, Kentsel Dönüşüm Atıklarının Yönetimi: Esenler Belediyesi Örneği, Doktora Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Haziran 2020
- İstanbul, Kent ve Medeniyet, Editörler: Recep Bozlağan, Nail Yılmaz, Aynur Can, Marmara Belediyeler Birliği Yayını: 2009/01, İstanbul, Ağustos 2009

Bağdat ve Kyiv (Kiev) Arasında Bir Yer...

AHMET KIRGIN

ASLINDA Bağdat ve Kyiv'e dair şöyle bir yazı yazmak isterdim: "Umut, ruh, savaş, neden? O eski minare, hiç mi düşünülmedi? Ya taşların tepkisi, o eski pazarın yanındaki minare mi? Pecersk, Sofievka... neden böyle peki? Çocuk ve annesi..." Karışık bir yazı. Çok şey anlatsındı... Ama gerçekten anlatmak istediğim "şey" düzgün ve anlaşılır cümlelerle ifade edilemeyecek kadar zor, anlamlı ve derin olmalıydı. Kelimelerin kifayetsiz olduğu bir an gibi olmalıydı bu anlatım. Gramer kurallarına uyulmamalıydı. Derin bir üzüntüyü, bir sorgulamayı, sessiz bir protesto-yu, duyulmayan bir sesi, kaybolup gitmeyi... anlamalıydı.

Bağdat'a hiç gitmedim. Kyiv'de yaşadım.

Bağdat vurulduğunda haber gelmedi. CNN kameraları televizyonculuk tarihine "büyük başarı" olarak geçecek tarihi anlara tanık olmamızı sağladı. İnsanoğlunun vicdanını, erdemini, ahlakını ve hassasiyetlerini çok hızlı ve ürkütücü bir şekilde kaybetmesi gibi bir süreçten geçtiğimizi aradan geçen 23 yıla rağmen hala tam olarak anlayamadık. Savaşta "akıllı bombalar" kullanılmış ve insanların akli melekelerini kaybetmelerine yol açmıştı, ancak insanlar ve özellikle Müslümanlar "Akletmez misiniz" ayetlerini unutmışlardı.

Bağdat çok direndi. Direnen ordu değil, geçmişti, kültürdü, birikim-di, Bağdat'ın ruhu-ydu. Yüzyıllarca oluşan kimlik direniyordu, ama aynı zamanda yok da oluyordu. Oluşması için çok uzun zaman gereken şehir kimliği, yavaş yavaş ölecekti. Ve öyle oldu.

---

*Bağdat ve Kyiv gibi tarihsel
anlamda büyük şehirler
kimliksel olarak barışçıl
şehirlerdir.*

Bağdat'ın bu şekilde vuruluyor olmasının çok değişik anlamları vardı elbette. Ama asıl anlam, asla dünyaya servis edildiği gibi, Saddam rejiminin vurulması değildi. İslam dünyasının çöküş aşamalarından çok önemli bir aşama gerçekleşiyordu. Yüzyıllar boyunca İslam dünyasının bilim, kültür ve ticaret merkezi olan şehir, diğer bir ifadeyle İslam Dünyasının hafızası yok ediliyordu. Bir zamanlar "Medinetü's-Selam" olarak bilinen bir şehir bombalanıyor, yağmalanıyor ve harap ediliyordu. Moğollar bu sefer başka bir isimle gelmişlerdi. 1326 yılında İbn-i Battûta ziyaret ettiği Bağdat için Seyahatname'sinde şöyle der: "Bu çok eski şehir, Abbasi hilafetinin baş şehri ve Kureyş kökenli imamların davet merkeziydi. Lakin onların inşa ettiği her şey mahvolmuş, yalnız ismi kalmıştır. Zamanın vahşilerinin oraya kanlı kılıçlarını uzatmadan önceki hâline nispetle şimdi hiçbir eser kalmamış denilebilir. Dicle'den başka dikkat çekici bir güzelliği yok". Oysa Bağdat tekrar dirilmiş ve nice badirelere rağmen ayakta kalmıştı. Ancak Bağdat'a yine ihanet edilmişti.

Kürtler, kendilerine zulm etmiş ve kimyasal silah kullanmış bir diktatörden; Müslümanlar, İslam yerine Baas rejimi ikame eden bir zalimden; liberaller, bir özgürlük düşmanından kurtuluyor olmayı kutluyorlardı. Peki Bağdat? İnsanların Bağdat'ı düşünecek zamanları, algılayacak bilinç seviyeleri, acısını hissedecek hassasiyetleri kalmamıştı.

Bağdat'ın vuruluyor olmasının çok değişik anlamları vardı elbette. Ama asıl anlam, dünyaya servis edildiği gibi asla Saddam rejiminin vurulması değildi. İslam dünyasının çöküş aşamalarından çok önemli bir aşama gerçekleşiyordu. Bu şehrin vurulup harap edilmesi, tek nüshası olan bir kitabın sayfalarının birer birer koparılıp yakılması demektir.

Kyiv vurulduğunda durum temel mantık olarak farklı değildi. Ancak çok ciddi farklılıklar da vardı. Mesela, ABD için Bağdat bir düşman şehriydi, oysa Ruslar Kyiv'i kendi uluslarının ve kültürlerinin başkenti olarak görmektedirler. Zbigniew Brzezinski'nin bundan yaklaşık 25 yıl önce söylediği "Ukrayna olmadan Rusya büyük bir güç olamaz" sözünün ne anlama geldiğini Ruslar da elbette biliyorlar. Ve kastedilen şeyin temelde Ukrayna olmakla birlikte Kyiv olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kyiv Ruslar için Moskova veya Sankt Petersburg'tan daha az anlamlı değildir. Bugün

---

Bağdat'ta şehirle özdeşleşmiş bir medreseyi, bir camiyi, bir pazar yerini vurmak, Kyiv'de tarihi bir köprüyü yıkmak sadece savaşla veya saldırganlıkla açıklanacak bir durum değildir.

(Foto: Ahmet KIRGIN)

Kyiv'in en merkezi yeri denilebilecek Sofiyevska Kilisesinin hemen yanında bu durumu ispatlayan tarihi taşlar bu söylediğimizin bir ifadesidir.

Bugün Kyiv'in savaşta yıkılmamış olmasının temel sebebi de bence budur. Kyiv'i harap etmiş bir Rusya kendi argümanlarını çürütmüş olacak ve kendi iddialarıyla çelişecektir. Tabii, bu ileriki zamanlarda böyle bir girişimin olmayacağına garanti olamaz.

Bağdat ve Kyiv gibi tarihsel anlamda büyük şehirler kimlikli olarak barışçıl şehirlerdir. Ancak saldırıya maruz kalırlar. Yalan ve propaganda yoluyla değişik güçler bu saldırıları insanlara olduğundan farklı bir şekilde gösterirler ve başarılı olurlar. Bağdat'a saldırı için kullanılan argümanları hatırlıyor musunuz? Peki (*Ukrayna*) Kyiv'i bugünkü savaş durumuna getiren sürecin başlangıç aşamasını? Şehirler ve onunla birlikte insani değerler, kültür ve tarih yok olurken medyanın olayın magazinsel veya ideolojik yönüne odaklanmamasını istemesi de kayda değer ilginç bir durumdur.

Bir şehri işgale kalkanların, bombalayanların tavırlarını sadece saldırganlık ve vahşetle açıklamak bence çok eksik ve yanıltıcı bir fikir yürütme biçimidir. Onlar değişik bilinç seviyelerinde de olsa ne yaptıklarını biliyorlar. Bir şehrin harap edilmesinin geçmişe, şimdiye ve geleceğe bir mesaj gönderme şekli olduğunu bilmektedirler. Bağdat'ta şehirle özdeşleşmiş bir medreseyi, bir camiye, bir pazar yerini vurmak, Kyiv'de tarihi bir köprüyü yıkmak sadece savaşla veya saldırganlıkla açıklanacak bir durum değildir.

Bir şehrin harap edilmesi gelecek nesillere de verilmiş önemli bir mesajdır. Onların kendilerini geçmişe nispet ederek tanımlama olanağını ortadan kaldırmaya yönelik barbarca bir davranıştır. İnsanların, kendilerine geçmişleri ve kültürel mirası/değerleri üzerinden bir kimlik oluşturma imkanının yok edilmesi demektir. İnsanların kendilerini "*aidiyet*" bağıyla bağlı hissedecekleri dayanak noktalarının ortadan kaldırılmasıdır. Zaman ve mekân algısının tahrip edilip zihinsel travmalara davetiye çıkarmaktır.

Bağdat ve Kyiv'in vurulması, barındırdığı malzeme itibarıyla bir "*dünyayı okuma biçimi*" olarak görülebilir. Mesela; bu iki şehrin vurulması aynı zamanda göç etmeyi beraberinde getirmiştir. Bugün dünyada her zamankinden daha fazla sayıda insanın yaşadığı şehri terk etmek zorunda kalması, bu şehirlerin tahrip edilmesiyle alakalıdır. Bağdat ve Kyiv özelinde baktığımızda ise, bu şehirlerin sakinlerinin ciddi oranda göç etmek zorunda kaldıklarını görmekteyiz. Bu göç hareketi aynı zamanda AB ülkelerinin ve ABD'nin göç politikalarını belirleyen dinamiklerin neler olduğunu ortaya çıkarması açısından da önemlidir. Doğru ve insani bir yaklaşım sergileyerek Ukrayna'dan gelen göçmenlere -bildiğim kadarıyla- Avrupa tarihinin en misafirperver, cömert, bürokrasisiz politikalarını uygulayan ülkelerin aynı zamanda Akdeniz'de sadece başka bir kökenden/dinden/ırktan oldukları için göçmenlerin gemilerini, botlarını batırması ve

ölüme terk etmesi anlaşılır/anlaşılmaz bir durumdur. Tarihi boyunca aslında “yabancı”ların istenmediği bir yer olan Avrupa’nın mülteci politikası ileriki zamanlarda da üzerinde düşünülme hak eden bir konu olacaktır. Daha İnsan Hakları Evrensel Beyanname, Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi, Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü vb. hukuki belgeler yokken, 1604 yılında Shakespeare’nin yazdığı “Yabancılar” isimli eserinde Batı Avrupa’nın yabancılara bakışını anlatmıştır. İngiltere’ye sığınan Fransızların durumunu ve toplumun onlara bakışını anlatan bu eser günümüzde de güncelliğini korumaktadır. O dönemde de yabancılardan şiddet yoluyla kurtulunabileceği şeklinde bir anlayış vardı. Bugün bu yöntemleri gerçekleştirmek için Frontex gibi oluşumlar devrededir.

İnsan Onuruna Saygı, Özgürlük, Demokrasi, Eşitlik, Hukuk Devleti ve İnsan Haklarının Korunması gibi ilkeleri temel değerleri olarak lanse eden AB gibi bir yapının, benzer/aynı nedenlerden dolayı ülkelerini terk etmek zorunda kalmış insanları birbirinden çok farklı uygulamalara tabii tutmaları, akla AB değerleri “helvadan put yapıp acıkınca yiyenlerden” ne kadar farklı sorusunu akla getiriyor. Bir toplumun ve bireyin değerlerine sahip çıkmasının ölçüsünün “pragmatist” bir bakış açısı olamayacağını ifade etmek yerinde olacaktır.

Bağdat ve Kyiv’in vurulması siyasi bir konudur. Genelde tüm insanlığın özelde ise “Batı” ve “Doğu” olarak adlandırdığımız toplulukların ve hükümetlerinin tepkileri bize dünyanın temel bir sorununu göstermiştir: Çıkar temelli ve duruma göre esneyebilen bir kurallar dünyasında yaşıyoruz. Bu durum birey olarak bizi bir tercihe zorlamaktadır: İster Bağdat, isterse Kyiv vurulsun; adaletin, erdemin ve haklının yanında olmakla karşısında olmak arasında bir tercihte bulunmak durumundayız.

Zaman akıp giderken, beraberinde şehirleri de değiştirir. Bugün içinde yaşadığımız şehir aslında tam olarak dünkü şehir değildir. Asıl kimliği korunmakla birlikte, binlerce yeni yaşanmışlık, tarihe yeni eklemeler olmuştur. Kısacası, şehir her an değişmektedir. Şehirler ve savaş arasındaki ilişkileri doğru anlamak için ise zihnimizdeki kavramların değişmesi veya yeniden anlamlandırılması gerekmektedir. Bu bağlamda ben “zafer” kavramının yeniden tanımlanması gerektiğini düşünüyorum. Araya, anlamlı olacak bir cümle yazmak buraya uygun düşecektir: Amerika Bağdat’ta savaşı kazanmıştır! Bağdat gibi bir şehrin harap edilmesi, tarihinin, altyapısının, kimliğinin... neredeyse yok edilmesi çok çok büyük bir zaferdir! “Zafer” kavramının hala Ortadoğu’da ve birçok Müslümanın zihninde bir yere gidip bayrağını dikmek şeklinde algılanıyor olması ise, zihinsel bir inşaaya ne kadar ihtiyaç olduğunun göstergesidir.

Bağdat ve Kyiv asla savaş öncesi gibi olmayacaklardır. Bu iki şehrin derinliklerine birçok acı ve ıstırap sinecektir. Eski Moğolların at izleri, yenilerinin ise tank izleri kalacaktır...

“Şehrin Ahşap Zamanı”ndan Bir Adam ve Üç Kitap

TEKİN ŞENER

ŞEHİRLERİMİZİN yerlileri nereye çekildi? Tavrıyla, duruşuyla, yürüyüşüyle, konuşmasıyla ve hafızasıyla bir şehri temsil eden; kıyafetinde ve yaşayışında, ait olduğu şehrin medeni birikiminden süzölmüş incelikleri taşıyan o insanlar hangi beldede yaşıyor şimdi? Köklerinin bulunduğu kentlerin yeni sâkinlerinin enerjik ve gamsız işgalleri karşısında kendi âlemlerine mi çekildiler? Yoksa âşinası ve sürdürücüsü oldukları kadim şehir kültürünü taşımanın giderek ağırlaşan maliyetine katlanamayıp yeni cevval sınıflara mı dâhil oldular? İster bir köşede olanı biteni seyrededursunlar, ister vârisi oldukları şehirli değerlere sırt çevirsinler, onların sırta kadem basmaları şehirlerimizi sahipsiz ve kimliksiz bıraktı.

İşte kendi âlemine çekilip şehrinin başına gelenleri oradan hüznüyle seyreden, geçmiş zamana ait renkleri, sesleri, hatıraları hafızasında yaşatarak teselli bulan yerlilerden birisiyle tanışmak bana nasip oldu. Yetmişini aşmıştı tanıştığımızda. Bilgisi, konuşması, kıyafeti ve nezaketiyle; görende, “*işte gerçek bir beyefendi*” izlenimi uyandırıyor. Tanışıklığımız ilerledikçe bu beyefendi karakterin, derinlere uzanan sağlam bir şehirli kimliğin tezahürü olduğunu anladım. Ömrü çalışmayla geçmiş; Sivas’ın son dölgerlerinden olan babasının yanında pek çok ahşap evin yapımında ve tamirinde keser sallamış. Sanat Okulu’nu bitirir bitirmez TCDD Sivas Cer Atölyesi’ne işçi yazılmış. Otuz küsur yıl çalıştıktan sonra ellili yaşlarında emekli olmuş. O kadar mütevazı ve çekingen duruşunun altında, bir şehrin yarım asırlık geçmişine ve muhtelif hallerine şahitliğinin ağırlığı duruyordu. Şaşırtan bir hafıza, imrendiren bir dik-

kat, utandıran bir nezaket ve hayran bırakan üslûp... Tüm bunları şahsiyetinde birleştiren emekli bir işçiydi Kadir Üredi.

Sivas onun için hasbelkader yaşadığı bir yer değil, var oluşunun yoğrulduğu bir hayat sahasıydı. Kendisiyle tanıştığım ilk zamanlarda, bir kişinin bir şehirle bu kadar özdeşleşmesine hayret ettiğimi hatırlıyorum. Karış karış bildiği sokakları tekrar tekrar arşınlamak, onun ciddi rutinlerinden biriydi. Arada bir ona eşlik ettiğim bu yürüyüşlerde birkaç adımda bir durup o yerin eski sâkinlerini, o mekânın kısa hikâyesini anlatır ve ayaküstü bir brifing verirdi. Sivas'ın evleri, insanları, sokakları, mahalleleri, adetleri onun varlığının devamıydı sanki. Sevgiyle, rikkatle ve ihtimamla bağlandığı bu şehrin, avuçlarının içinden kayan gençliği gibi usulca kaybolmasını, yerini kişiliksiz bir bina ve insan yığınının almasını kederle izlerdi.

Onun dikkatinden kaçmayan ve hafızasına nakşolunan izlenimleri, bilgileri kayda geçirme düşüncesi, tanışıklığımızın ilk günlerinden itibaren bende yer etmişti. Sivas'ın şehir kültürünü yansıtacak bir dergi planlıyorduk ve Kadir Amca hem yazılarıyla hem de görgüsü ve bilgisiyle bu derginin aslî bir unsuru olmalıydı. *Hayat Ağacı* adını alan dergi yayın hayatına 2005 yılında başladı ve Kadir Üredi, birikimiyle dergiye büyük güç kattı. O, bir neslin bizdeki temsilcisiydi; 2000'li yılların ortalarında yaşı 60'ı aşmış, Sivas'ın yerlileri diyebileceğimiz bir neslin olanca malûmatı, hatırası, görsel malzemesi Kadir Amca kanalıyla dergiye taşındı. Bize anlattıklarını yazması konusunda onu teşvik edelim derken gördük ki o zaten yazıyormuş. Emekli olduktan sonra vaktinin mühimce bir kısmını, artık hatıralarda kalan eski şehri anlatan metinler kaleme alarak geçiriyormuş. Bir yerde neşrolunsunlar diye değil, yazarını bir nebze olsun rahatlattığı için kaleme alınmış yazılardı bunlar. Yazma eylemi merhum için başlı başına bir vecd ve terapiydi. Kalemindeki üslûp yaşayışındaki üslûbun bir yansımasıydı. Bunu fark edecek kadar onu yakından tanıdım. Bu eski metinlerle *Hayat Ağacı* için yazılan metinleri bir araya getirerek, "*Bir Şehrin Beş Hali*" adlı kitabını, dostum M. Ali Erdoğan'la birlikte yayına hazırladık. 2006 yılının Kasım ayında, Ötüken Neşriyat tarafından yayımlanan *Bir Şehrin Beş Hali*, aynı yıl TYB'nin, yılın şehir kitabı ödülüne lâyık görüldü. 73 yaşına kadar emekli bir işçiydi. Bir anda ödüllü bir yazar oldu. Fakat onun değer dünyasında, ün ve nam sahibi olmanın yeri yoktu. Kitaptan dolayı gördüğü itibarın, onu memnun etmektense tedirgin ettiğinin şahidiyim. "*Bunlar bizimle birlikte yok olup gitmesin*"ın derdindeydi sadece. Sıradan bir emekli iken, yetmişinden sonra belli bir çevrede de olsa tanınan bir yazar olmak ne kadar az rastlanan bir durumsa, Kadir Üredi'nin bu vaziyet karşısındaki mahcubiyetle karışık çekingen tutumu da o derece istisnaiydi.

Sevgiyle, rikkatle ve ihtimamla bağlandığı bu şehrin, avuçlarının içinden kayan gençliği gibi usulca kaybolmasını, yerini kişiliksiz bir bina ve insan yığınının almasını kederle izlerdi.

Bize bir şehrin kapılarını açtı. Yalnızca geçmiş zamandan bugüne taşıdıklarıyla değil, hâlen yaşayan fakat bizim asla farkına varamayacağımız şahsiyetleri, zevkleri, ücrâda bir yerlerde sürdürülen gelenekleri bize tanıttı. Mâzi ile hâlin karıştığı mekânları gösterdi. Şehrin, zamanın tamamen sildiği yüzüne bir tül çekti de sanki biz ona bakarak eski şehre dair; solmuş renkler, belli belirsiz çehreler ve heba edilmiş kıymetler gördük. *Bir Şehrin Beş Halî*'ne de bunlar aksetti. O kitapta anlatılan bir eski zaman şehri idi; umulmadık zamanlarda, umulmadık yerlerde kendini, bakabilen gözlere gösteren kadim Sivas.

Şehrin kapılarından sonra "ev" in de kapıları açıldı. Ahşap, taş, çamur, kireç ve sair malzemenin, nesilden nesile aktarılan bir medenî tecrübeyle yoğrulmasından oluşan Sivas evine, Kadir Amca'nın rehberliğinde girdik. O evlerde şekillenen hayat tarzı, evlerle birlikte çoktan mâziye gömüldü. Artık geçmiş zaman kipiyle anlatılan bir hatıralar yığını haline geldi. Bir mimari teknikle birlikte bir yaşama anlayışı ve yaşama biçimi de, 40 - 50 yıl içerisinde yok oldu gitti. Kadir Üredi o evlerde doğan ve yetişen bir yerlidir ve o evlerin son ustalarından birisi olan Kara Şükrü'nün oğludur. Uzun sohbetlerimizde, geleneksel ev mimarisine dair, görgüyü çok aşan teknik ve tecrübi bilgiye sahip olduğunu gördük. Eski Sivas evlerini anlatan bir kitap yazması konusunda kendisini teşvik ettik. Sivas'ta, sayıları iki elin parmaklarını geçmeyen ahşap konaklardan bazıları o yıllarda restore ediliyordu. Kadir Amca bu restorasyonlardaki hataları bir bir gösterip; "Göreceksiniz, iki seneye kalmaz bunların duvarlarında çatlaklar oluşur" nev'inden cümlelerle kanaatlerini belirtiyordu. Ne yazık ki haklı çıktı. Ahşap mimari dokuya sahip çıkma iradesi nihayet belirmişti ama ahşap mimarinin geleneksel teknikleri ve bilgisi unutulmuştu. Kadir Amca'nın bu alandaki bilgisi ve tecrübesi bu yüzden büyük önem taşıyordu ve muhakkak kayda geçirilmeliydi, şükürler olsun geçti. Kadir Amca'nın ahşap mimariye dair tuttuğu notları, oluşturduğu metinleri toparlayarak, "*Şehrin Ahşap Zamanı*" adlı kitabı da M. Ali Erdoğan'la birlikte yayına hazırladık.

"Sivas dedim... Sivas konakları dedim... Bir zamanların zevklerinin, mutluluklarının, gülümseyişlerinin, çizgilerini taşıyan konaklar dedim... Görünmez bir buyruğun tevekkülü ile bir şiir âhenginde; ağacı, taşı, toprağı, demiri işleyip, devrinin sanat zevkini çözümler bir muammaya dönüştürürken, yaptığı işi ibadet sayan ustalar dedim... Konakların yapılış tarzını, malzeme taşıyan elleri, evlerin içini ve dışını bir gelin gibi süsleyip sanatını konuşuran mütevacı ustaların ibadet huşûu ile çalıştıkları zamanı yeniden yaşamak, geçmişin sesini dinlemek için mâzi kapısından geçip o günlere son bir yolculuk yapalım dedim..."

Yukarıdaki paragrafla başlayan "*Şehrin Ahşap Zamanı*", 5 bölümden oluşuyor. 2009'da Ötüken Neşriyat'tan çıkan kitap 120 sayfa. İlk bölümde, zamanının müteahhidi diyebileceğimiz dülgerle evi yaptıracak kişinin anlaşmasından başlayarak tüm inşaat safhaları hikâye ediliyor. Bu bölümü okurken, diyelim ki 60

Bir Kavram, Bir Alem

MUSTAFA KARAHANCI

YAKIN zamanlarda öğrendim, Arapça bir ifade olan süluk kelimesinin; bir yola girmek, katılmak, intikal etmek anlamına geldiğini. Salik ve meslek kelimesi de aynı kökten türemiş. Salik; yola giren, seyr-i süluk; manevi yolculuk, meslek ise; hayatta tutulan yol anlamında kullanılmış...

Benim mesleğe ilk adımım, bu bilgilerin uzağında başladı. Yol neydi, yolculuk nereyeydi bilmediğim 17-18 yaşlarındaydım. Rehberim olmadan, bilinçsiz üniversite tercihleri yapmıştım. Sudaki çöp gibi, akıntıda sürüklenmiş 11. tercihim Mimarlık Bölümünü kazanmıştım. Mimar neydi? Neyle iştiğal ederdi? Anlat deseler, tamamlanamamış birkaç cümle kadar olurdu.

Uzun okul yıllarım, meslekten/yolculuktan bihaber geldi geçti. Heybemde mimarlığın M'si belki yüklü, mezun olmuşum. Sonra, iş hayatı, öyle böyle gelip geçen 4 yıl...

2010 yılı ortalarıydı. Mardin'e yol almakta olan iki kıymetli dost, Halil İbrahim Düzenli ile Asım Divleli, kısa bir vakit, selam verip devam edeceklerini söyleyince, onları bir kitap muhibbi olan Aksaray Valisi Orhan Alimoğlu ile tanıştırmak istediğimi söylemiştim. Vali bey tatlı tatlı muhabbetine devam ederken, bana aniden hangi tür kitapları okuduğumu sormuştu. Cevabımdan tatmin olmamış: -Boş şeylerle vaktini öldürme, al şu iki kitabı oku, demişti: Saadettin Ök-

---

*Yeryüzünü imar etmeyen/
güzelleştirmeyen insan,
ömrünü yaşamış değil,
bilakis tüketmiştir.*

---

ten/Yahya Kemalın Rüzgarıyla ve Turgut Cansever/Kubbeyi Yere Koy-mamak.

Mimarlık yolculuğumun (*mesleğimin*) makas değiştirdiği günlerdi. Satır satır çizdiğim o kitapları okurken,

“*Tam otuz yıl saatim işlemiş ben durmuşum
Gökyüzünden habersiz, uçurtma uçurmuşum*” (*Necip Fazıl Kısakürek*)
diye feveran ediyordum.

Eğitim aldığımız mimarlık okullarında, bilinç yoktu. Batı özentili sadece biçim öğretilmekte idi. Öğreten ve haliyle öğrenenler, arkasındaki felsefeden bihaber diler. Öz kurcalanamadığı için, yaşanan çağın kopyaları ve gibi'leriyle meşgul idiler. Literatürü tamamen Batı ekolüne yaslanan Sosyoloji eğitimimde de durum bundan farksızdı. Kökünü beğenmeyen dal, dalını beğenmeyen meyve gibiydik. Çürüme mukadderdi.

Üç sahada (*mimari, musiki ve Divan Edebiyatı*) dünyaya nam salan bir geçmişin çocuklarıydık. “*Medeniyetimiz Süleymaniye’de kubbe, It-ri’de nağme, Baki’de şiir*” (*Cemil Meriç*) idi. Mimar Sinan’ın yanında çı-
rak olan Baki, Sinan’ın taşta yaptığını kelimedede yapmaya çalışmıştı.

Kelime ve kavramların önemli olduğunu çok sonraları öğrendim. Bir kavramın, bazen bir Alem kadar genişleyebileceğini de. Mimar-i-mar-ömür-umran kelimeleri, hepsi aynı kökten, ama ayrı ayrı dün-yalara açılan birer kapıydı.

Mimar; İmar eden kişi demektir, yani yeryüzünü güzelleştiren kişi. “*O, sizi yeryüzünden (topraktan) yarattı ve sizi oranın imarında görevli (ve buna donanımlı) kıldı*” (*Hud Suresi 61. ayet*) emr-i ilahisi, insanın dün-ya ödevini önümüze koymuştu: Yeryüzünü güzelleştirmek.

İbn Haldun, Umran tasavvuru’nda şöyle diyor: İnsanın yeryüzün-de halife olması (*Bakara 30. ayet*), onun yeryüzünü imar etmesi ama-cına yöneliktir. İnsan yeryüzünü mâmur hale getirince, Allah’ın onu yaratmasındaki amacın, yeryüzüyle ilgili kısmı tahakkuk etmiş olur.

Şairler, gönül insanları hep aynı nokta-i nazardan hareket etmiş-ler:

“*Bu dünyayı kuran Mi’mar / Ne hoş, sağlam temel atmış. / İnsanlığa ibret için / Kısım kısım kul yaratmış.*” diyen Aşık Veysel, ibret alabil-me yetisi verilen insanın, vazifelerine dikkatleri çekiyor. Her insan, aslında bir mimar. Yeryüzünü imar etmeyen/güzelleştirmeyen insan, ömrünü yaşamış değil, bilakis tüketmiş oluyor.

---

*Mimar-memur- mamur-
imar-ömür-umran kelimeleri,
hepsi aynı kökten, ama ayrı
ayrı dünyalara açılan birer
kapıydı.*

İmar; şenlendirme ve ihya demek. Önce gönüller şenlensin, beldeler kendiliğinden ihya olur.

En büyük israf, ömrün israfı. XVI. yüzyıl şairi Zati, “gördüm” redifli gazeline “*Bu ne güzel bir vakıadır ki can gözünü açıp / gaflet uykusunda geçen ömrümü rüya gördüm*” diyerek, bizleri gaflet uykusundan uyanmaya, can gözünü açmaya davet ediyor.

“*Çalabım bir şâr yaratmış iki cihân âresinde / bakıcak dîdâr görünür ol şârın kenâresinde*” diyen Hacı Bayram-ı Veli’nin işaret ettiği noktada aynı: Şârdan yani şehirden maksad insanın kalbi, kalbin “*iki cihan arasında*” olması ise, insanın maddi ve manevi yönlerine, ulvi ve süfli taraflarına işaret etmekte.

Nasıl ki tek kanatlı bir kuş uçamıyorsa manasız madde de işe yaramıyor. Kalp gözünde ışık olmayan, etrafı aydınlatamıyor. Gönlü mamur olmayan, yeryüzünü imar edemiyor. Kınalızade’nin “*Hikmet eşyâyı lâyük ne ise eyle bilmek ve / Ef’ali lâyük nice ise eyle kılmaktır*” sözlerinden mülhem, Halil İbrahim Düzenli ‘nin deyimiyle, idrak edemeyen inşa da edemiyor...

Bu ülkede, mevzusu öğretilmeyenler, mevzi kazmaya gönderilmiş. Gül devrini görmeyenlerden, bülbül olmaları istenmiş. Yaşadığımız şehirler gösteriyor ki, testide ne varsa, dışına o sızmış. Eğri cetvelden doğru çizgi çıkmamış.

“*Yeryüzünde en yüksek imar ise, insanın imarı. Ham elmas bir kömür, onu değerli yapan usta eller ve işlenmesi. Nesil ihya edilmeden, şehir imar edilemiyor. İhmal edilen nesil, imar edilen şehri tahrip ediyor.*” (Turgut Cansever)

Yunus’ça konuşalım, lafi uzatmayalım: “Az söz erin yüküdür, çok söz hayvan yüküdür.”

Merhum Fethi Gemuhluoğlu’nun ümidini taşıyoruz...

“*Kişi düştüğü yerden kalkar ayağa*” derdi, “*Sanatla başladı yurdumuzda yabancılaşma; gene sanatla atılacak yurt dışına*” eklerdi, “*Sanatla kalkacağız ayağa.*”

“*İçinden incisi düşmüş istiridye kabuğu*” (*Necip Fazıl) haline gelmiş medeniyetimiz, yeter ki niyetler tazelensin, yeniden neşv-ü nema bulur. Yeryüzü imar edildikçe, ömrümüz de bereketlenir. İmar; şenlendirme ve ihya demek. Önce gönüller şenlensin, beldeler kendiliğinden ihya olur.

Mekanların, Kimliklerin ve Fillerin Replikası: Metaverse

DOÇ. DR. AHMET DAĞ

“Metaverse” terimi, her ne kadar dijital teknolojinin bir alanı olarak görülsede kelime yapısı veya menşei bakımından çok eskidir. Eski Yunanca olan “Meta” ön eki; “ardında veya ötesinde, daha yoğun” hatta “dönüştürücülüğe (metamorposis)” atıfta bulunan bir kelimedir. Latince olan “Verse” kelimesi ise “universe” kelimesinden gelen özel bir çevre veya alana atıf yapan kelimedir. Twitverse veya hayali dünya (omegaverse gibi) spekülasyonlu gerçeklik literatüründe dahi kullanılır.

METVERSE terimini ilk olarak 1992 yılında “Snow Crash” adlı romanında kullanan Neal Stephenson, sokakları yürünebilen, siber insanlarla (avatarlarla) konuşulabilen ve sanal da olsa ağaçların altında oturulabilen sanal-siber bir âlem anlatımında bulunmuştur. Hızlı teknolojik süreçlerin gelişmesiyle bilgisayar ve internetin kullanılması, sanal gerçeklik araçlarının ve ortamların kullanımını çok sofistik ve güçlü biçimde büyümesini sağlamıştır.

İlk internetin kullanılması 1980’lerin sonunda olurken internetin yaygınlaşması ise 1990’ların ortasında olmuştur. İçerik üretiminin merkezileştiği Web 1.0, hayatı değiştiren önemli bir enformasyon teknolojisi olmuştur. Web 1.0, bilgilenmenin/enformasyonun demokratikleştirilmesinin kutsanmasıdır. İnternetin demokratikleşmesi ve merkezsizleşmesi; Wikipedia, Youtube, Wordpress ve Blogger gibi içerik üreticilerin olduğu Web 2.0’a yol açmıştır. Web 2.0’ın sonucu olarak internet; binlerce online dükkanların, içerik yaratma platformlarının ve influencerların varlık gösterdiği çağı meydana getirmiştir. İçerik üretiminin merkezsizleşmesi, Bitcoin

---

Metaverse, tamamlanmış bir süreç değil oluş sürecinde hatta başlangıç sürecinde olan yeni bir dijital teknolojik süreçtir.

---

veya Blok Zincir gibi yeni teknolojilerin yükselmesine ve bu teknolojinin üzerine oturan Metaverse platformu çalışmalarını doğurmuştur. Web 3.0 veya Metaverse neslinde amaç, kullanıcıların ilgi ve ihtiyaçlarını üzerine temellenmiş kişisel deneyim sağlamaktır. Örneğin Amazon'un Alexa'sı, Web'den bilgileri toplar ve kişilerin ihtiyaçlarına göre biçimlendirerek yarar ve ikincil hayat biçimlerine malzeme sağlar.

Yaratmak ve geliştirmek için yeni kullanıcıların platformu olan sanal dünya teknolojilerinin kullanılmasıyla Metaverse ortaya çıkmıştır. Web 3.0 veya Metaverse için adeta sezgisel teknoloji türü de diyebiliriz. Web 1.0 bilgilenme, Web 2.0 bilgilenme-etkileşim, Web 3.0 ise ikisine ilaveten sanal veya avatariyle olsa da kişiye var olma imkanı veren bir düzlemdir. Sanal gerçeklik (VR), hayati bir şey olmanın niteliklerinden biri olan Web 3.0'ı/Metaverse Web 2.0'dan ayıran önemli bir unsurdur. VR; yaratılmış veya simüle edilmiş çevrede kullanılan bilgisayar teknolojisidir. 21. yüzyılın başında VR teknolojisinin gelişimi hızlanmıştır ve bilgisayar grafikleri, Metaverse'ün gelişimi için teknik temel yaratmıştır. İlk aşamada bilgisayar oyunları Metaverse araştırmaları için yeni araç olmuştur. İlk dalgayı Roblox-2006 ve İsviçre'deki Mojanf Studios tarafından geliştirilen Minecraft-2009 oyunları meydana getirmiştir. Var olmanın daha derinlikli hale getirileceği Artırılmış Gerçeklik (AR) ise nesnelere dokunabilir ve yaşıyor "muş" gibi hissini daha çok verecek bir teknoloji türüdür.

Metaverse, tamamlanmış bir süreç değil oluş sürecinde hatta başlangıç sürecinde olan yeni bir dijital teknolojik süreçtir. Şirketler, bu alanda yatırımlarını daha yeni yapmaya başladılar. Metaverse platformunu "Sosyal etkileşimlerin Kutsal Kâsesi" olarak tanımlayan M. Zuckerberg, "birlikte çalışabilirlik" ve "sorumluluk" unsurlarının ihmal edilmemesi için kar amacı gütmeyen gruplara fon sağlamak amacıyla şimdiden 50 milyon dolarlık yatırım yapmıştır. 2040 yılında en etkili teknolojik araç ve iş; farklı yaşlar ve demografiler arasında evrensel bir popülerliğe ulaşacak olan Metaverse sürecine katkıda bulunmak olacak. Metaverse ve donanım bileşenleri, ortalama insanın kullandığı internet ve akıllı telefonlarıyla bağlantılı hale gelecek. Metaverse çağında bu senaryo ortaya çıkarsa uzun dönemde yatırımcılar, teknoloji genişledikçe daha çok kazanacaktır.

Web 2.0, e-ticareti günlük hayatımızın parçası yaptı. Sayısız iş sahipleri dijitalge geçti ve online tedarikçiler ve dağıtımçılar bir esas haline geldi. Covid-19 salgınıyla söz konusu bu süreç daha da tetiklendi. Bu süreçte insanlar, online ticarete daha çok yöneldi. Metaverse platformunun daha da gelişmesiyle alışveriş alışkanlıklarımız daha çok çevrim içine evrilecektir. Metaverse zemininde dükkanlar, kendi Metaverse'lerini yaratabilir veya sanal alışveriş merkezlerini yaratabilir ya da sanal alışveriş merkezlerini

yaratmak için bir araya gelebilir. Metaverse'ün sermayesi ise bitcoin, altcoinler veya tamamen orijinal jetonlar olabilir.

Metaverse, yalnızca araştırmacıların deneyimi olan alanlarda değil endüstriyel alanlarda daha çok güçlenmektedir. Daha da önemlisi toplum, devasa etkilere ve dönüşümlere maruz kalmaktadır. VR, Yapay Zeka (YZ) ve Blok Zincir gelmekte olan Metaverse'ün örnek parçalarıdır. AR, gerçek dünyadaki yapay nesnelerin illüzyonunu verirken sanal gerçeklik yapay çevrede yaşayan illüzyonunu verir. Sanal alışverişte kripto para kullanıldığı için kripto paranın daha çok yaygınlaşması söz konusu olabilir. Bu süreçte, VR gözlüklerle siber-mekâna girişi sağlar ve kullanıcılar tamamen etrafındakilerle interaktif olur. M. Zuckerberg'ün "bedenleşmiş internet" olarak tanımladığı Metaverse, interneti aşamalı olarak artırmayı vurgular ve gittikçe internetin yerini alacağı da iddia edilmektedir.

Anlam oluşturma ve göstergelerin sembolik dünyası olan Metaverse, avatarlarımızın eşliğinde diğer sakinlerle birlikte deneyimlenecek zorlayıcı, gerçeküstü ve rüya gibi bir dünyada "gerçek hayatta mümkün olmayan" şekiller ve işaretler yaratmamıza izin veren sembolik bir dünyadır. İmkân ve tehlikelerle dolu devrimci proje olan ve kısmen internetin yerini alacak olan Metaverse'ün hatta ölümden sonra ebedi hayat sunan bazı dinlerin yerini alacağı da iddia edilir. Metaverse süreci, ufukta yeni dinlerin var olmasına imkan tanıyan veya en azından dijital veya sanal ölümsüzlük karşısında kadim dinlere dönüşümü yaşatabilir. Sanal kimlik ve online topluluk gibi kavramlarla internetin dinî boyutu üzerinden din sosyolojisi ve din araştırmaları yapılmalıdır. Yalnızca bireylerin ve mekanların değil hayatın da ikinci düzlemi var edilmektedir. Bu düzlem Second Life denilmektedir ve bu düzlem dinî hayatı da içermektedir. Second Life'in aktüel kavramı altında yatan dinî boyut; imgeleme, yaratım ve gerçekliğin geliştirilmesi arzusunda dinî bir unsur olabilir. First Life'da dinî mekânlarda fenomenoloji bir şekilde olurken Second Life'in Dijital Katolik Kiliseleri'nde koku hissi, sanal İslami ziyaretlerde ise gül kokusu yoktur. Second Life'in en önemli fırsatlarından biri, dinî tecrübenin araştırma fırsatını sunması ve fenomenolojik içeriklerle tam ilişkili olmasıdır. Second Life'da dijital kutsal mekanlar olsa da bu mekanlar, seküler mekanlar ve tavırlar tarafından kuşatılarak maneviyatsız mekanlar olarak kalacaktır.

Bu yeni (*sanal*) gerçeklik düzlemi, belki de fiili olarak olmasa da avatarlarıyla yaşanan farklı bir hayat düzlemi olacak. Neyi gördüğün, işittiğin, hissettiğin ve ne yaptığın ve söylediğin, tüm dijitalleşmiş varlık düzleminin açıklayıcısıdır. Kendi tercihimizle Metaverse'e girdiğimizde sanal ve artırılmış gerçekliğimiz meydana gelecek. Bir avatarla dâhil ola-

---

Eğer internet platonik bir mağaraysa Metaverse ise bu mağaranın daha büyük bir aşamasıdır.

Devrimci eğitim için önemli bir potansiyele sahip olan ve neye ihtiyaç duyuluyorsa ona kavuşulabileceği iddia edilen Metaverse'ün en heyecanlı özelliklerinden biri, zamanda seyahat olacak.

---

bileceğimiz söz konusu siber âlemde istenilen tarzda avatar kostümleriyle var olabiliriz. Söz konusu bu avatar, sanal dünyayla etkileşmek için bireyin giriş kapısı ve sanal da olsa varlığıdır. Sanal dünyada sınıf ortamlarına girmekten Ay seyahatine kadar her şey yapılabilir. Platon'un bu tehlikeli mağarasında yaşananlar veya yapılanlar, gerçeklik değil gerçekliğin projelendirilmiş gölgeleridir. Eğer internet platonik bir mağaraysa Metaverse ise bu mağaranın daha büyük bir aşamasıdır. Bu büyük mağarada, manipülasyon ve dezenformasyon kapasitesinin daha da artması söz konusu olacak. Sosyal Medya'nın veya Web 2.0'in şu an ki hâli olan "kişinin kendini benzer düşüncelere kilitleyip başkalarını reddettiği yankı odaları" olma durumu bireyler için daha çok söz konusu olacaktır..

Metaverse düzleminde sanal dünyanın kurallarını kendilerinin oluşturabileceğini iddia edilmektedir. Hatta bu düzlemde internetin eski alışkanlıklarının terk edilip "mülkiyet, güvenlik ve etik" gibi yeni perspektiflerin bile hedeflenebileceği iddia edilmektedir. Kullanıcıların, avaturlarıyla her şeyi yapabilecekleri hatta gerçeklikte olandan daha çok şey yapabilecekleri iddia edilmektedir. Yeme-içmeye, uyuma ve eğlenmeye ilaveten seyahat, çalışma, toplumsallaşma ve romantik ilişki formlarının dahi geliştirilebileceği söylenen Metaverse platformunda; spor salonlarına gitmeksizin sanal dünyada arkadaşlarla oynanabileceği gibi sanal ofiste iş arkadaşlarıyla çalışabilme ve toplantılar yapılabilme hatta alışverişe gidebilme gibi diğer aktiviteleri kapsayacak hayat alanını içermektedir.

Metaverse geliştiricileri bütün olarak 3D sanal mekanlar inşa etmektedir. Fiziksel dünyanın yansıması olan ve gerçek dünyadan farklı ikinci bir dünya olan Metaverse, gerçek dünyanın bir replikasıdır adeta. Devrimci eğitim için önemli bir potansiyele sahip olan ve neye ihtiyaç duyuluyorsa ona kavuşulabileceği iddia edilen Metaverse'ün en heyecanlı özelliklerinden biri, zamanda seyahat olacak. Bireyler sanal da olsa toplayıcılık zamanına kadar geri gidilebilecek, kendisini Ankara'daki evinde veya Kocatepe Cami'nin önünde favori öğretmeniyile hatta İmam-ı Azam'la yani avaturlarıyla ders yaptığını düşünebilir. Mars'ta veya diğer gezegenlerde bir koloni inşa edebilirsin. Metaverse zemininde; avatar tasarımcılar, Metaverse nasihatçileri, sanal gerçeklik alanı geliştiriciler, otomobil ve mülkiyet kiralama işleri diğer sanal binlerce iş mümkündür. Eşsiz yaratıcılık düzlemi olan Metaverse çağında 3D sanal düzlemler, başı bozukluğa yol açabileceği gibi tüccar ve müteşebbislere yeni alanlar ve düzlemler açılacak bir imkanlara sahip olabilir.

Ağırlıklı olarak YZ ve makine öğrenimi üzerine odaklı olan Metaverse'ün, çağı ve ortamı merkezlessiz akışların üzerine temellenmiştir. Gelişmeye devam eden teknolojiler, YZ'nın çeşitli formlarına ulaşarak üstel biçimde büyüyecektir. Bu süreçte teknoloji devleri tarafından ilginç kararlar verilecek

ve bu dev şirketlerin faaliyetleri karşısında hükümetlerin düzenlemelerinin ne olacağı ileride görülecek. Sanalın ekosistemi; avatar, içerik üretim, sanal ekonomi, sosyal kabul edilebilirlik, güvenlik ve mahremiyet, dürüstlük ve sorumluluk içeren kullanıcıların ihtiyaçlarını göz önünde bulundurur. 15-25 yaş arası olan kullanıcı demografisi genç insanların, Metaverse düzlemine girmesi diğer yaş gruplarına oranla daha yüksek. Zira açık fikirli gençler, yeni teknolojilere daha eğilimlidir.

Milyarlarca insanın, sosyal medyada işlerinde ve eğlence sektöründe kullanılacağı AR teknolojisinin insanı, gerçek hayattan koparması korkutucudur. Ayrıca AR ve VR'ın birleştirildiği karma gerçeklik (MR) gibi tüm süreçler, uzatılmış gerçekliğe (XR) atfedilir. Uzatılmış gerçeklik düzleminin keskin görünümü Metaverse'dür. Zuckerberg gibi akla sahip müteşebbisler, Metaverse'ün insanı gerçeklikten koparacağını ve insanın yeni bir gerçekliğe doğru gideceğini savunurlar. R. Kurzweil, 2030'ların ortasında insan neo-korteksinin buluta bağlanacağını söyler. Sanal gerçeklik düzlemine kafa setlerinin/VR kasklarıyla eklenmesiyle insan, sanal deneyimler yaşayabilir.

Yakın gelecekte tıbbi uygulamalarının gelişmesi sonucunda beyin-arayüzleri tamamen implant edilebilir. Tekilliğin gerçekleşmesi ile AR ve VR teknolojilerinin birleşimi, orada olup bitenin gerçekten daha gerçekmiş izlenimini meydana getirebilir. Bilişsel bilimler ve enformasyon teknolojileri alanlarında yapılan çalışmalar; siyasi, ticari, hukuki, içtimai, sağlık ve askerî alanlarda ciddi dönüşümler meydana getirecektir. Türkiye'de akademik çalışmalar ve yayınlar; bırakın bilişsel bilim ve enformasyon teknoloji alanında gelişmeleri takip etmesini YZ, AR ve VR gibi uygulamaların, sanal gerçeklik ve sanal yaşam gibi alanlara ilham olan bilgisayar oyunlarının geldiği düzlemi bile anlayamamıştır ve yakalayamamıştır. Yeni bir insan tipinin, hayat tipinin ve doğa düzleminin içerisine girmektediriz. Bu yeni süreçlerin akademik olarak yorumlanması sürecin nesnesi değil belirleyicisi olunması gerekiyor.

Kaynaklar:

- Gonzales, D. Metaverse Investing: How NFTs, Web 3.0, Virtual Land, and Virtual Reality Are Going to Change the World as We Know It, Independently Published.
- Flower, J. (1995). How to build a metaverse, <https://www.newscientist.com/article/mg14819994-000-how-to-build-a-metaverse/>
- Ning, H. vd. (2021). A Survey on Metaverse: the State-of-the-art, Technologies, Applications, and Challenges. arXiv preprint arXiv:2111.09673.
- Stock. B. (2022). Metaverse The 1 Guide to Conquer the Blockchain World and Invest in Virtual Lands, NFT, Altcoins and , Cryptocurrency + Best DeFi Projects, USA: Blockchain NFT Academy.

Ülkemizin Yeşil Dönüşümünde TOGG Faktörü

DR. ABDULLAH DEMİR

2015 yılında düzenlenen Paris İklim Anlaşması¹ ve Aralık 2019'da Avrupa Yeşil Mutabakatı'nı kamuoyuna tanıtan Avrupa Birliği (AB), hem AB'ye üye hem de AB ile iş birliği ve ticaret yapan ülkeler için çok ciddi ve kapsamlı bir dönüşümü de başlatmıştır. Türkiye, toplam ihracatının yarısını gerçekleştirdiği AB'deki bu dönüşüme bir anlamda taraf olmaya zorlanmıştır. Bu bağlamda Paris İklim Anlaşması gereğince AB, 2030 yılına gelindiğinde Avrupa'nın karbon salınımını 1990 düzeyine göre en az %55 düşürmeyi planlamaktadır (Nuroğlu, 2021). Yine bu hedefe uygun olarak 2021 yılı Temmuz ayında hazırlanan 55'e Uyum Paketini (Fit for 55 Package) açıklamış ve 2050 yılında dünyanın ilk karbon-nötr kıtası olacağını duyurmuştur. Ülkemizin Paris İklim Anlaşmasını imzalamasıyla birlikte, hem Paris İklim Anlaşması hem de Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın getirdiği yükümlülükleri yerine getirebilmek amacıyla tüm sektörlerde sera gazı salınımını radikal bir şekilde azaltarak, 2053 yılında karbon-nötr bir ülke olma hedefi koymuştur. Bu amaçla birçok alanda eşzamanlı olarak üretim, tüketim ve geri dönüşüm üçlü saçağında akılcı politika ve uygulamaların devreye alınması gerekmektedir.

Küresel Karbon Atlası'na göre Türkiye, emisyon salımı açısından dünyada 16. sırada yer almaktadır.

---

¹ Paris İklim Anlaşması'na taraf olan ülkeler, küresel ısınmanın sanayileşme öncesi döneme göre 2 derece ile sınırlandırılması ve mümkünse 1,5 dereceye kadar düşürülmesi için kendi hedeflerini belirlemekte ve her 5 yılda bir hedeflerini güncellemektedirler (Nuroğlu, 2021). Paris İklim Anlaşması'nın BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi içinde imzalanan Kyoto Protokolü'nden en önemli farkı, bütün ülkeleri kapsıyor olmasıdır (Elver, 2021).

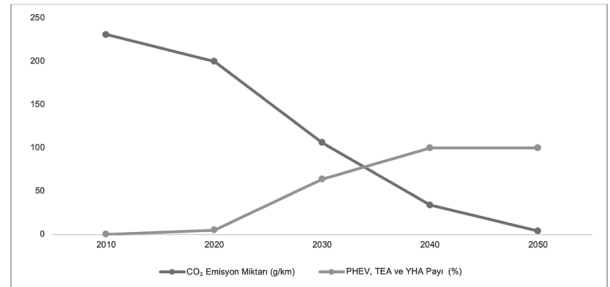
Bu çalışmada kısaca küresel ve yerel sera gazı salınımına değinilerek; ülkemizin toplam kurulu gücü, otomobil pazarındaki mevcut durum ve gelişim eğilimi ile ulaşım sektöründeki yeşil dönüşümde TOGG faktörü ve şarj üniteleri kurulum süreci değerlendirilmiştir.

Küresel Sera Gazı Emisyonları Görünümü: 2021 yılında ABD’de sera gazı emisyonları bir önceki yıla göre %6,2 artış göstermiştir. Bu artışı tetikleyen temel unsurlardan biri kömürden elektrik üretimindeki %17’lik artıştır. ABD’de elektriğin 1/5’i yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilmektedir (TSKB, 2022). 55’e Uyum Paketi, yenilenebilir enerji direktifinin gözden geçirilmesi için bir teklif içermektedir. Teklif, 2030 yılına kadar toplam enerji içerisinde yenilenebilir enerji kaynaklarının en az %32’sini içeren mevcut AB düzeyindeki hedefi en az %40’a çıkarmaktadır (EU Consilium, 2022). Ayrıca 55’e Uyum Paketi kapsamında AB Komisyonu, otomobiller ve kamyonetler için CO₂ emisyonlarına ilişkin kuralların gözden geçirilmesini de önermektedir. Teklif, 2030 için AB ülkeleri bağlamında artırılmış azaltma hedefleri getirmekte ve 2035 için %100’lük yeni bir hedef belirlemektedir. Bu, pratikte 2035 yılından sonra konvansiyonel araçlar veya kamyonetleri pazara sürmenin artık mümkün olmayacağına dikkat çekilmektedir (EU Consilium, 2022). 2050 net sıfır emisyon senaryosunda otomobillerin CO₂ emisyonları ile harici kaynaktan şarj edilebilen hibrid araçlar (PHEV/EREV), tam elektrikli araçlar (TEA) ve yakıt hücreli araç (YHA)’ların toplam otomobil satışları içindeki % payı ile ilgili hedefler Şekil 1’de verilmiştir.

Ülkemizin Toplam Kurulu Gücü ve Sera Gazı Görünümü: Küresel Karbon Atlası’na (Global Carbon Atlas) göre Türkiye, emisyon salımı açısından dünyada 16. sırada yer almaktadır. Ayrıca küresel sera gazlarının yaklaşık %1’inden de sorumludur (Elver, 2021). TÜİK verilerine göre 2020 yılı toplam CO₂ emisyonu bir önceki yıla göre %3,1 artarak 523,9 milyon ton CO₂ eşdeğeri (Mt CO₂ eşd.) olarak hesaplanmıştır. Kişi başı toplam sera gazı emisyonu 1990 yılında 4 ton CO₂ eşdeğeri iken, 2020 yılında 6,3 ton CO₂ eşdeğeri olarak tespit edilmiştir (Şekil 2). 2020 yılı CO₂ emisyon yükünde en büyük payı %70,2 ile enerji kaynaklı emisyonlar oluştururken, bunu sırasıyla %14 ile tarım, %12,7 ile endüstriyel işlemler ve ürün kullanımı ve %3,1 ile atık sektörü takip etmiştir² (Şekil 3).

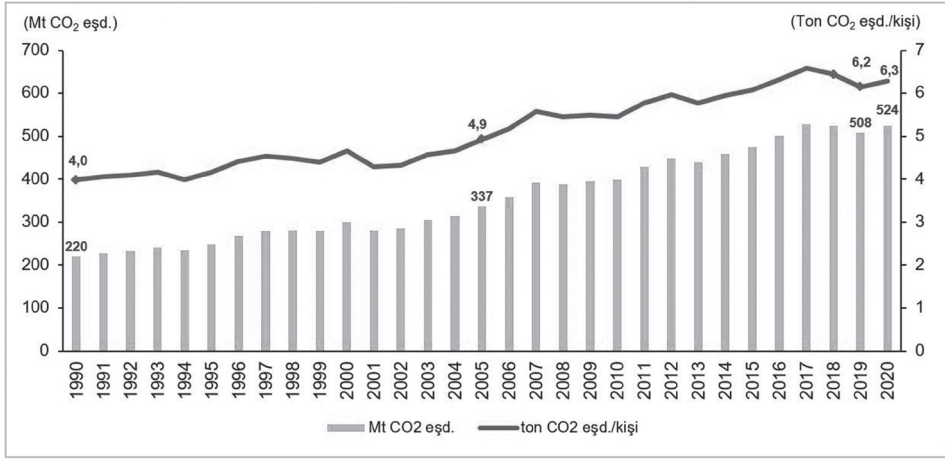
² Enerji, endüstriyel işlemler ve ürün kullanımı, tarım ve atık sektörlerinden kaynaklanan sera gazı emisyonu, doğrudan sera gazları olan karbondioksit (CO₂), metan (CH₄), diazotmonoksit (N₂O) ve florlu gazlar (F-gazlar) ile azotoksitler (NOx), metan olmayan uçucu organik bileşikler (NMVOC), amonyak (NH₃), karbonmonoksit (CO) ve kükürtdioksit (SO₂) gibi dolaylı emisyonlardan oluşmaktadır (TÜİK, 2022).

Ülkemizin Paris İklim Anlaşmasını imzalamasıyla birlikte, hem Paris İklim Anlaşması hem de Avrupa Yeşil Mutabakatı’nın getirdiği yükümlülükleri yerine getirebilmek amacıyla tüm sektörlerde sera gazı salınımını radikal bir şekilde azaltarak, 2053 yılında karbon-nötr bir ülke olma hedefi koymuştur.

Kaynak: World Energy Outlook, 2021.

Şekil 1. 2050 Net Sıfır Emisyon Senaryosu Ulaşım Sektöründeki Hedefler.

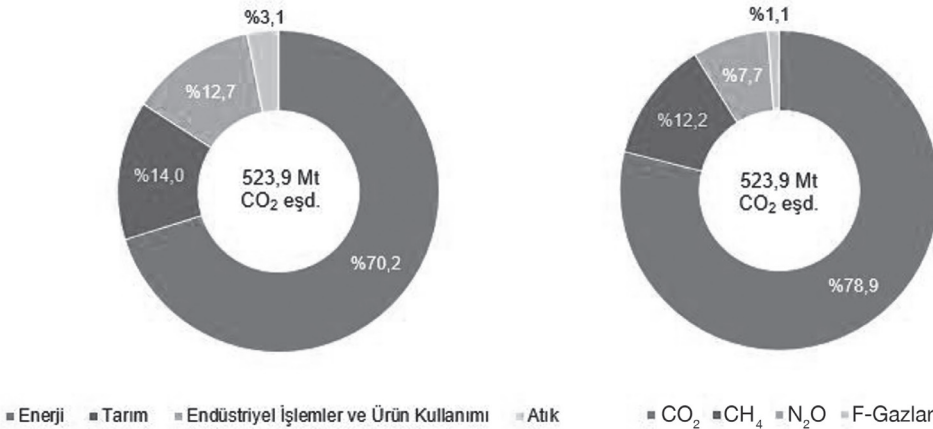

Kaynak: TÜİK Sera Gazı Emisyon İstatistikleri, 1990-2020, 30 Mart 2022
Şekil 2. 1990-2020 yılları Arasındaki Toplam ve Kişi başı Sera Gazı Emisyonu İstatistikleri.

%23,6'sı ticarethane ve %22,3'ü ise mesken aboneleri tarafından gerçekleştirilmiştir (TSKB, 2022). Bu değerlerden ülkemizdeki enerji üretiminin yaklaşık %36,2'si ithal ve yerli kömürden sağlanmaktadır. Türkiye toplam kurulu gücü ise 2022 yılı Ocak ayı sonu itibarıyla 99.734 MW'a ulaşmıştır. Şekil 4'den görüldüğü üzere kurulu gücün %18,6'sını rüzgâr ve güneş enerjisi oluşturmaktadır.

Bu değerler dikkate alındığında ülkemizin 2053 yılına kadar net sıfır emisyon taahhüdünü gerçekleştirebilmesi için acilen bir eylem planını en kısa sürede devreye alması gerekmektedir. Bu amaçla çok yönlü ekonomi felsefesini iyice içselleştirmeli ve atıkların geri dönüştürülmesindeki

verimliliği maksimize etmelidir (Nuroğlu, 2021). 30 yıllık bir süreç yönetimi için kısa, orta ve uzun vadeli tüm hedefler ayrıntılı bir şekilde çıkarılmalı ve uygulanması için azami özen gösterilmelidir. Süreçle birlikte mevcut üretim sistemlerinde hiçbir değişiklik yapılmazsa; hesaplamalara göre Türkiye,

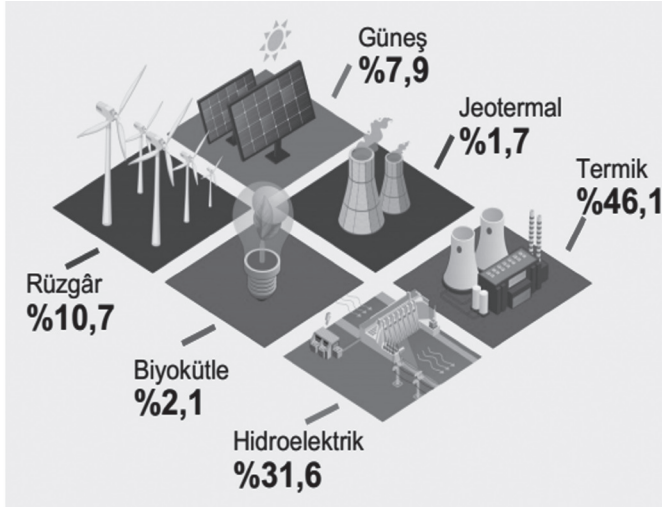
Kaynak: TÜİK Sera Gazı Emisyon İstatistikleri, 1990-2020, 30 Mart 2022

Şekil 3. (a) 2020 Yılı Sektörel Sera Gazı Emisyonları, (b) Gazlara Göre Sera Gazı Emisyonları.

karbon salınımı için 50 Euro/ton ödeme yapmak zorunda kalacak. Çelik sektöründe bu vergi/ceza yaklaşık %5 düzeyinde bir ek maliyet anlamına gelmektedir (Nuroğlu, 2021).

İklim Haber ile Konda Araştırma ve Danışmanlık Şirketinin birlikte yaptığı "Türkiye'de İklim Değişikliği ve Çevre Sorunları Algısı 2021" araştırmasına göre; "Toplumun %66'sının iklim değişikliği nedeniyle endişeli oldu-

Kaynak:
Aylık Enerji Bülteni - Türkiye Sınai
Kalkınma Bankası, 16 Şubat 2022

Şekil 4. Ocak 2022 Kurulu Güç Dağılımı.

ğu”, “Toplumun %75’inin iklim krizinin insan faaliyetlerinin bir sonucu olduğunu düşünüyor olması” ve “İklim krizinin koronavirüsten daha büyük bir tehdit olduğu” tespit edilmiştir (Konda, 2021).

Ulaşım Sektöründeki Yeşil Dönüşümde TOGG Faktörü ve Şarj Altyapısı:

“Mobilite Sektöründe Gündem” raporuna göre, 2020 yılı otomotiv ihracatı 25,5 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. Yine Türkiye’nin ürettiği her 10 araçtan yaklaşık 8’i Avrupa ülkelerine ihraç edilmektedir. Yaşanan Kovid-19 salgını ve çip tedarik krizine rağmen 2020 yılında Avrupa Birliği’nin otomotiv ithalatının yaklaşık %17,6’sı ülkemizden karşılanmıştır (EY, 2022). TÜİK 2022 yılı Ocak ayı verilerine göre toplam pazardaki 25,321 milyon adet taşıtın, %54,3’ü yani 13,748 milyon adeti otomobillerden oluşmaktadır. Otomobillerinde yaklaşık %37,6’sı dizel, %25,6’sı benzinli, %35,8’i LPG’li, %0,7’si HEA ve TEA’lardan oluşmaktadır (TÜİK, 2022/b). Ülkemizdeki her 1000 kişi başına otomobil sahipliği ise 161 adettir.

2020 yılı TÜİK “CO₂ Emisyonları, 1990 - 2020” tablosuna göre oranlama yapıldığında enerji kaynaklı 353.037,9 ton CO₂ emisyonlarının yaklaşık %22’si yani 79.032,5 tonu ulaşım sektöründen kaynaklanmaktadır. Yine TÜİK’in 2017 yılı sera gazı emisyon envanteri verilerine göre³ ulaşırmadan kaynaklanan CO₂ emisyonlarının yaklaşık %93’ü karayollarından, %4,5’i havayollarından, %1,1’i denizyollarından, %0,5’i demiryollarından ve %0,9’u ise diğer ulaşırm türlerinden kaynaklanmaktadır (CSB, 2017). Güçlü bir milli oyuncu olan TOGG’un 2032 yılına kadar 1 milyon adetlik satış yapabileceği ve yine ülkemizdeki 2030 yılına kadar önem-

³ Ulaşırmadan kaynaklanan sera gazı emisyonları, CO₂, CH₄ ve N₂O’yu ifade etmektedir (CSB, 2017).

li bir bölümünü TOGG'un oluşturacağı toplam 2 milyon düzeyinde elektrikli aracın yolda olacağı öngörülürü yapılmaktadır. Bu süreci destekleyici olarak 200.000'den fazla kamuya açık şarj noktasına ihtiyaç duyulacağı da belirtilmektedir (*Sanayi Bakanlığı, 2021*). Bu bağlamda Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Türkiye'de PHEV/EREV ve TEA'ların şarj altyapısını oluşturmak amacıyla girişimcilerin hızlı şarj istasyonu yatırımı yapmasını teşvik etmek için "Elektrikli Araçlar İçin Hızlı Şarj İstasyonları Hibe Programı"nı devreye almıştır. 300 milyon lira bütçeli hibe programı kapsamında Türkiye genelinde 1560 farklı noktaya yüksek hızlı şarj istasyonları kurulması hedeflenmiştir (*Yıldırım, 2022*). Bu değerler birlikte düşünüldüğünde ulaşım sektöründeki yeşil dönüşümde, elektrik üretiminde yenilenebilir enerjinin kullanılmasının payının arttırılmasıyla⁴ birlikte elektrikli araçların ciddi bir emisyon yükünü ortadan kaldıracığı söylenebilir. İlave olarak ülkemizde gelişmeye açık bir otomotiv yan sanayi vardır. Bu süreç ile birlikte otomotiv yan sanayisi de; karbon ayak izi⁵, enerji yönetimi ve geri dönüştürülebilirlik düzeyi gibi sürdürülebilirliği destekleyen tüm alanlarda nitelikli bir dönüşüm sürecine girmiş olacaktır.

Bir diğer önemli husus da yeşil dönüşümü desteklemek adına TOGG araç seçenekleri arasına mutlaka iki kişilik araç seçeneğinin de eklenmesidir. Hatta her geçen gün yaşanan trafik sıkışıklığındaki artış ve salgın süreci de düşünüldüğünde ciddi satış değerleri ile önemli bir pazara sahip olan motosikletler için de hibrid ve tam elektrikli seçeneklerin düşünülmesi yerinde olacaktır.

Sonuç

Ulaştırma sektöründen kaynaklanan sera gazları salınımı toplam emisyon oranının %22'si düzeyindedir. Bu oranın %93'ü de karayolu araçlarından kaynaklanmaktadır. Bu değerler bağlamında uzun menzilli tam elektrikli TOGG'un 2032 yılına kadar 1 milyon adetlik satış yapabileceği ve 2030 yılına kadar toplam 2 milyonun üzerinde elektrikli aracın yolda olacağı öngörülerinden hareketle TOGG'un ulaşım sektöründeki yeşil dönüşümde önemli bir oyuncu olacağı ifade edilebilir. Bu süreçle birlikte ülkemiz otomotiv yan sanayinin de karbon ayak izi, enerji yönetimi, geri dönüştürülebilirlik düzeyi gibi sürdürülebilirliği destekleyen tüm alanlarda nitelikli bir dönüşüm sürecine girmiş olacaktır. Konunun daha isabetli değerlendirilebilmesi için santralden tekerleğe sıfır emisyonlu araç yaklaşımını benimsemek gerekir. Bunun için de elektrik üretiminde yenilenebilir enerjinin kullanılması gerekmektedir.

Son 6-7 aydır enflasyondaki orantısız yükselme ile yakıt fiyatlarındaki artışların hızla tırmanması beraberinde hayatın pahalılaşması, ilave olarak Rusya ile Ukrayna arasındaki savaşın getirdiği belirsizlikler, yeşil dönüşüm bağlamında konvansiyonel araçlardan çevreci araçlara dönüşümdeki vergi ve teşviklerdeki belirsizlikler birlikte düşüldüğünde 2053 projeksiyonunda kısa vadeli diyebileceğimiz 2022 ile 2030 arasında otomotiv pazarının nasıl bir seyir izleyeceği belirsizliklere sahiptir. Bir diğer husus da 2053 yılında karbon-nötr bir ülke olma hedefi; tüm sektörler için üretim, tüketim ve geri dönüşüm üçlü saçı ayağı bağlamında akılcı politika ve uygulamalarla desteklenmelidir.

⁴ Tam elektrikli araçlar temelde bataryadan tekerleğe sıfır emisyonlu araçlardır. Ancak kapsamlı olarak (yani santralden tekerleğe) sıfır emisyonlu olabilmesi için elektrik üretiminde yenilenebilir enerjinin kullanılması gerekmektedir.

⁵ Karbon Ayak İzi: Bir bireyin, bir ülkenin veya bir kuruluşun sürdürdüğü faaliyetler sonucu atmosfere saldığı sera gazlarının karbondioksit cinsinden karşılığı karbon ayak izi olarak adlandırılır. Karbon ayak izi hesabı daha ne kadarlık bir biyokapasiteye ihtiyacımız olduğunun cevabını vermektedir. Normal şartlarda, kişi başına düşen biyokapasitenin kişi başına düşen ekolojik ayak izinden fazla olması beklenir. Kişi başına düşen karbon ayak izi yaklaşık 4 tondur. Çin, Amerika ve Hindistan gibi ülkeler en büyük karbon ayak izine sahip ülkeler arasında yer almaktadır (Boun, 2022).

Yeşil dönüşüm, ekonomik ve teknolojik açıdan bakıldığında gelişmiş ülkelere göre gelişmekte olan ülkeler için dezavantajlı bir süreçtir. Ancak kadim geleneğimizde evrendeki cansız, bitki, hayvan ve insanlar yani özetle her şey, tüm insanlara emanettir. Bu bağlamda yeşil dönüşümü şartların bir neticesi olarak değil; emanet şuuru üzerinden kurgulamak ve yönetmek daha isabetli olacaktır. Bu yaklaşımla varlık ve varolan arasındaki ilişkinin şuuruna da imkan aralayacak bir zemin oluşacaktır.

Kaynaklar

- BOUN, (2022). Karbon ayakizi, <http://climatechange.boun.edu.tr/karbon-ayakizi/>
- CSB, (2017). 10.3 Ulaştırma Türüne Göre Seragazi Emisyonu, <http://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/ulas-tirma-turune-gore-seragazi-emisyonu-i-85790>
- Durdak, A. (2021, *Haziran*). TOGG kuruluşunun 3. yılında üretim çalışmalarına hız kesmeden devam ediyor, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/togg-kurulusunun-3-yilinda-uretim-calismalarina-hiz-kesmeden-devam-ediyor/2283994>
- Elver, H. (2021, *Ekim*). Paris İklim Anlaşması her şeyi değiştirecek: Türkiye'nin yeşil dönüşümüne kararlı adım, <https://fikirturu.com/toplum/paris-iklim-anlasmasi-her-seyi-degistirecek-turkiyenin-yesil-donusu-mune-kararli-adim/>
- EU Consilium, (2022, *March*). Fit for 55 - The EU's plan for a green transition, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/green-deal/fit-for-55-the-eu-plan-for-a-green-transition/>
- EY, (2022, *Mart*). Mobilite sektöründe gündem (*Mobility industry agenda*), https://www.ey.com/tr_tr/ey-turkiye-yayinlar-raporlar/mobilite-sektorunde-gundem-mobility-industry-agenda
- Hakyemez, C. (2022, *Şubat*). Aylık enerji bülteni, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, <https://www.tskb.com.tr/i/assets/document/pdf/enerji-bulteni-ocak-2022.pdf>
- IEA, (2021). World energy outlook 2021, p: 18, 112, 144, www.iea.org/weo
- Konda, (2021). Türkiye'de iklim değişikliği ve çevre sorunları algısı 2021, <https://www.iklimhaber.org/wp-content/uploads/2022/02/konda-arastirma-rapor-2021-y-1.pdf>
- Nuroğlu, E. (2021, *Kasım*). Paris Anlaşması, iklim değişikliği ve Yeşil Mutabakat üçgeni, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/paris-anlasmasi-iklim-degisikligi-ve-ye-sil-mutabakat-ucgeni/2430304#:~:text=Paris%20İklim%20Anlaşması%27nının%20onaylanması,için%20akredite%20olması%20anlamına%20geliyor.>
- PD, (2022, *April*). How many cars are there in the world?, <https://www.pd.com.au/blogs/how-many-cars-in-the-world/>
- Sanayi Bak. (2021, *Mayıs*). Elektrikli araç ve şarj sistemlerine standart, <https://www.sanayi.gov.tr/medya/haber/tse->
- TOBB, (2021, *Mart*). Yeşil mutabakat süreci, Türkiye'nin yeni bir kalkınma ve zenginleşme gündemi olarak kabul görmeli, <https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Detay.php?rid=27391&lst=MansetListesi>
- TÜİK, (2022/a, *Mart*). Sera gazı emisyon istatistikleri, 1990-2020, Sayı: 45862, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Greenhouse-Gas-Emissions-Statistics-1990-2020-45862>
- TÜİK, (2022/b, *Ocak*). Motorlu kara taşıtları, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Motorlu-Kara-Tasitlari-Ocak-2022-45704>.
- Yıldırım, G. (2022, *Nisan*). Elektrikli araçlar için hızlı şarj istasyonları hibe programı başladı, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/elektrikli-araclar-icin-hizli-sarj-istasyonlari-hibe-programi-basladi/2565277>

Sessiz İstila: Sinema

ÖZKAN TEKİN

GELİNEEN SON noktada insan, akıl varlığı olmaktan sürülüp içgüdüsel bir yaşamın zorbalığına itilmiştir. Önce dairesel devinimin bir anını keserek, bütünlüğünden kopartılan -bütünlüğün bir parçası olarak anlam kazanan- insan, ölçeklenebilir bir zamanın içerisinde kutsanmış; özgürlük şarkıları, zevk almaya ayarlı mutluluklar, daha çok kazanmayı arzulayan başarı hikayeleri kendi parçasını bir bütünlük olarak içselleştirmesinde önemli motivasyon kaynağı olmuştur.

Geleceğiniz özenle tasarlanıyor.

Modern zamanların bastırılmış duygularını, bilinçdışını; bilinç alanına taşıyan bir aygıt olarak sinema her şeyin bilerek ve isteyerek olmasındaki en büyük katalizördür. Burada sinema derken, sadece bir film gösteriminden ibaret bir mekân tasarımını kastetmiyoruz. Sinemayı bir kültür taşıyıcısı ve yapıcısı olarak bütün boyutlarıyla imliyoruz.

Sinema üzerinden gerçeklik yeniden inşa ediliyor (*Başlat: Ready Player One*). Güncel dile, bilimsel gelişmelere, teknolojiye yaslanarak yapılıyor bu. İnanmamak, kanmamak elde değil; diyalektiğinin bir parçası olduğumuzda gerçekliğin yeniden üretilmesinde kullanılan malzemelere dönüşüveriyoruz. Filmlere konu olmayan neyimiz kaldı? Önceliklerinden soğularak üretilen bir dünya soru(n)lar yumağını bir kedi tavrıyla mıncıklamakla yetinmek, sinemanın maharetli örgücülerini eliyle örülmesini seyretmek ve örülen modern mankurt giysilerinin kalbimizi sıkmasına razı gelmek. Sinema korkuların, tabuların, kutsalın üzerine gitmeyi onları bozmayı ve yeniden üretmeyi çok iyi başarıyor. Bunu, olan ve olması muhtemel tüm konu ve mekân alternatiflerini dikkate alarak yapıyor. Nerede soyulacak

bir yer varsa oraya önce sinema ayak basıyor. Geçmişte insan doğasıydı, aileydi, cinsiyetti, keşfedilmemiş kıtalardı merkezde. Bugün ise gelecek tasarımı üzerinden yeni dünyanın dizaynında ve bu dünyadaki insan varlığının sıradanlaştırılmasında önemli görev üstlenmiş durumdadır.

Sinema sunduğu imkanlar açısından, kurgulanan gelecek tasarımına en çok katkı veren bir alan olma özelliğiyle dikkat çekiyor. İki boyutlu görüntülerin üç boyutlu tasarlanması büyük bir aşamadır kuşkusuz. Ancak Metaverse'le birlikte gerçekle rüyanın iç içe geçtiği, insanın doğrudan müdahalesiyle, tercihleriyle süreci ilerletebileceği gerçeküstü bir deneyime kapı açılmasıyla geleneksel sinema algımızda önemli değişimin yaşanacağını öngörmeliyiz. Lumiere Kardeşler'in trenin istasyona girişi ve trenden inen insanları gösteren ilk hareketli görüntüsü doğrudan gerçeğin/olanın yansıtılmasıydı. Bugün gerçekte olmayan bir istasyonda, gerçekte olmayan insanlarla birlikte sürecin bir parçası olarak rol/yol alıyoruz. Bir başkasının yaşamını kendimize yansıtarak, mutluluğunu ve acısını paylaşmamızı sağlayan sinema, başkalarının benim için var olduğu bir evrende özgür irademle çizebileceğim kaderimi gerçekmiş gibi yaşamama imkan veriyor.

Her şey sessizce ve açık bir rıza ile oluyor.

Gerçeklik ancak metafizik kavramlarla yeniden üretilebilir. Eşitlik, hürriyet, kardeşlik, ölüm vs. kavrayışımızı bir kenara bıraktığımızda gerçeklik duygumuzu yitiririz. Sinemanın yaptığı gerçekte içeriğini dinsel alanın belirlediği tüm bu kavrayışları, politik olarak yeniden içeriklendirerek kullanıma sokmaktır. Sinemanın politikliğini güncel siyasetten ayıran temel yanı; geniş halk kitlelerini çok hızlı bir şekilde bir araya getirerek büyük ve hızlı dönüşümleri hedeflemek yerine, uzun zamana yayılı şekilde toplumsal ve bireysel bilinci kontrol altına almayı, belirli bir dozda ve devamlı olarak yaptığı göndermelerle bilinçdışını yönetmeyi merkeze koymasındır. Geçmişte bilincimizden uzaklaştırmak istediklerimizi, bilinçdışına ittiklerimizi; sinemanın eşsiz imkanlarıyla yine bilinçdışına ancak bu defa bilincin istediğinde çağırabileceği yakınlıkta yeniden atılmaktadır (*subliminal çağrışımlar, 25. kare vs.*). Bu yüzden zevklerimizdeki, ilgilerimizdeki, bilgilerimizdeki değişimlere baktığımızda bizi dönüştürenin yaşadıklarımızdan daha çok, sinemanın bizlere boca ettiği değerlerle şekillenmektedir. Önceleri modanın büyüdü dünyasını, mankenleri eleştirerek geçirdiğimiz günlerin çok daha ilerisine gelmiş bulunuyoruz. Her biri mankene dönüşen oyuncuların sadece kıyafetlerimizi değil, yaşam tarzımızı, iletişim dilimizi belirlediğini görüyoruz. Sosyal medya da ayar-tıcı gücünü buradan almaktadır. Dolaşıma sokulan her bir video/görsel biz istesek de istemesek de gündemimize giriyor ve uzun zamana yayılı etkilerini üzerimize bırakıyorlar.

Her biri mankene dönüşen oyuncuların sadece kıyafetlerimizi değil, yaşam tarzımızı, iletişim dilimizi belirlediğini görüyoruz.

---

*Sinema korkuların, tabuların,
kutsalın üzerine gitmeyi
onları bozmayı ve yeniden
üretmeyi çok iyi başarıyor.*

Bugün kuşak adlandırmaları üzerinden de okunabilecek ötekileştirme çalışmalarının anayurdu, teknolojiyi ve sosyal bilimleri yedeğine alan sinemadır. Birbirimize olan ihtiyacımızı, sinemanın eşsiz sunumuyla gide-riyoruz. Başkalarının yaşantısından, mutluluğundan ve mutsuzluğundan beslenen asalaklara dönüşüveriyoruz. Günün sonunda bize ait olmayan duygularımızla, yaşantımıza denk düşmeyen önceliklerimizle iyi insanlar olduğumuza inandırılıyor. Açlıktan ve susuzluktan ölen binlerce insanı düşünmek ve bir şeyler yapmak yerine sokaktaki köpeklere evdeki artık/israf ekmeklerimizi vererek içimizi soğutuyoruz. Özetle nasıl ve neleri düşünmemiz gerektiğini bizlere öğretmeye soyunan sinema bunu büyük ölçüde başarıyor. Batının, kolonyalizm üzerinden soyup soğana çevirdiği coğrafyalarla, köleleştirdiği insanların emekleriyle semirdiği hepimizin malumudur. Şimdilerde ise bunların filmlerini yaparak, kaba kuvvetle kurduğu düzenin devamını, bilinçdışına gönderdiği değerlerle soslandırı-lan ötekileştirici mesajlarla insanları manipüle etmeyi başarıyor. Bunun en güzel kanıtı; daha iyi bir gelecek hayali kuran gençlerimizin ancak Avrupa'ya, Amerika'ya, Kanada'ya vs. göç ederek bu hayali gerçekleştirebileceklerine inanmalarıdır.

Sinema, başta teknoloji olmak üzere tüm insan kazanımlarını kullanarak devamlı dönüşmektedir. Devlet destekli büyük projelerle kendi tarihlerini/yaşantılarını/gelecek tasarımlarını öyle etkili anlatırlar ki vatan-severlik duygularımızı kendi tarihi kaynaklarımızdan çok *Cesur Yürek*'teki Wallace üzerinden inşa eder, *Malcom X*'i ve daha nice örneklikleri hep bu filmlerle tanırız, biliriz. *Rambo*, *Rocky*, *Batman*, *Süperman* ve daha niceleri... Yeniçerilerimizin, leventlerimizin hikayelerinden daha çok şövalyelerin hikayelerini, kahramanlıklarını biliyoruz. Troya'yı, Sparta'yı, Roma'yı, Atina'yı tanıyoruz da Semerkant'ın, Hive'nin, belki de İstanbul'un belleğimize kazınan bir görüntüsünden mahrumuz. Hangi erkek çocuğumuz *Örümcek Adam* ya da hangi kız çocuğumuz *Rapunzel* olmak istemez ki... Evlerimizi, sokaklarımızı beşikten mezara kadar tüm hayatımızı sessizce istila eden sinemaya karşı bugüne kadar yapabildiğimiz birkaç istisna dışında çer çöp mesabesinde. Birkaç istisna diyeceğimiz kısma TRT'nin gittikçe artan tempoda çocuk dizileri (*Niloya*, *Rafadan Tayfa* vs.) ve tarihsel konuları ele alan dizilerini (*Diriliş Ertuğrul*, *Abdülhamit* vs.) sayabiliriz ki bu dizilerin de gençlerden daha çok belirli bir yaşın üzerindeki kişiler tarafından izlendiği gerçeği de önümüzde durmaktadır. Özellikle tarihsel olayları konu alan yapımların şirazesini kaçırmış durumdadır. Reyting kaygısının tetiklediği yüzeysellik ve ucuzculuk, "izle unut" çılgınlığı işlediği her konuyu hızla tüketmekte, değersizleştirmektedir. Özellikle üç saate yaklaşan uzunluğuyla izleyenlere bol flaşbekli, 10-15 mizansenle kotarı-

lan yapımlar gözden geçirilmelidir. Unutulmamalıdır ki sinemanın gündeme taşıdığı konu nitelikli işlenmiyorsa bu durumda konunun değersizleşmesi gerçeğiyle karşı karşıya kalmaktayız. Bu kapsamda son dönemde vizyona giren iki filmi örnek olarak verebiliriz: *Kesişme (İyi ki Varsın ve Eren)* ve *Adanış (Kutsal Kavga)*. *Kesişme* filmi nereden bakarsak bakalım iyi emek ve para harcanmış olmasına karşılık konuyu işleme biçimindeki yüzeyselliğini milliyetçi değerlere yaptığı aşırı vurgularla örtmeye çalışmaktadır. İzleyicide duygusal bir atmosfer oluşturduğunu söylesek bile film kısa sürede tozlu arşivlerde yerini alacak ve unutulacaktır. *Adanış* filmi ise Hollywood'u aratmayacak bir yapımlar olarak gündeme gelse de ki burada da Hollywood'un başarısından pay almak hedeflendiği düşünce-sindeyiz, maalesef *John Wick* serisinin kötü bir kopyası durumundan kurtulamamıştır. Açılış sahnesinde onlarca adamla yapılan uzun dövüş sahneleriyle başlayan, havaya uçma/patlama, vurma/kırma ile devam eden sahneleriyle Hollywood tarzı çekimlerle görselleştirilen film; oyuncu tercihlerindeki isabetsizlik, çok fazla toplumsal mesaj verme isteği (*kadına şiddet, kadın hakları vs.*) ve dinsel temaların yerli yerinde kullanılmaması, film sonundaki sürprizlerle herkesi mutlu etmesi için abartılması gibi nedenlerden dolayı büyük bütçeler harcanmış olmasına rağmen sinema tarihi açısından bir karşılığı bulunmamaktadır. Elbette her iki film de diğer Türk filmlerine kıyasla önemli gişe başarısı sağlamıştır. Bu durum da yeni bir sorun alanımızı ortaya çıkarmaktadır. *Kesişme* filmi için gittiğimiz salonda bir ilçe milli eğitim müdürlüğü öğretmenleri aileleriyle birlikte izletmeye getirmişti. *Adanış* filmi için ise girdiğimiz salonda sadece sondaki iki sıra dış seyirciye açıldı, salonun kalanı grup halinde gelen bölgedeki kız kuran kursu öğrencileri tarafından doldurulmuştu. Gişe başarısı olarak sunulan yüksek izlenme oranları ya da yapımlarında harcanan büyük bütçeler filmlerin kalitesini belirlemede yetersiz kalmaktadır.

Yine bir istisna olarak gündeme getireceğimiz ve aslında bizlere bir çıkış yolu da sunan örneklik Mustafa Akkad'ın sinema adına verdiği mücadeledir. Bugün biz Libya'nın kurtuluş mücadelesini ve kahramanlarını, özel bir ilgimiz yoksa, *Ömer Muhtar* filmindeki kadar biliriz. *Çağrı* filmini ne zaman izleseک siyer bilgimizi gözden geçirme isteği belirir içimizde. Elbette sinema tarihi açısından bir şaheser niteliğindeki bu filmlerin yanına bugünden yarına güçlü prodüksiyonlar eklemek zordur. Ancak *Muammer Kaddafi'nin* finansal desteği ve Akkad'ın dönemin en iyi oyuncularını, yönetmenlerini, bestecilerini bir araya getirmesi gibi ciddi iş birlikleriyle yapılabilmektedir bu filmler. Şimdi o günün imkanlardan çok daha fazlasına sahibiz.

Bugün kuşak adlandırmaları üzerinden de okunabilecek ötekileştirme çalışmalarının anayurdu, teknolojiyi ve sosyal bilimleri yedeğine alan sinemadır.

Sinemanın gündeme taşıdığı konu nitelikli işlenmiyorsa bu durumda konunun değersizleşmesi gerçeğiyle karşı karşıya kalmaktayız.

Öyle ise sorun nerededir?

Kendimizi, medeniyetimizi, dinimizi anlatacak, sinema için birer kült haline dönüşebilecek prodüksiyonlara hala niçin ihtiyaç duymadığımızın kökenleri üzerine düşünmeliyiz. Ülkemizde güçlü sayabileceğimiz sivil toplum örgütlerinin uğraşı alanları büyük ölçüde insani yardım üzerindedir ve nerede bir mazlum topluluk varsa, bütün imkanlarını seferber ederler. Yani asli ihtiyaçları; yeme, içme ve barınmayı merkeze alırlar. Sinema her zaman ikincil, hatta üçüncül bir ihtiyaç alanına denk düşmektedir. Bir diğer konu da sinemayı batı medeniyetinin bir propaganda aracı, bizlere doğrultulan kültürel bir asimilasyon silahı olarak görmemiz dolayısıyla mesafeli durmamızdır. Bir üçüncü sorun alanı da bugün gücü elinde bulunduran ebeveynler, yöneten kadrolar, iş adamları, entelektüeller, zenginler geçmiş yaşantılarında asli ihtiyaçlarını merkeze alan bir bakış açısıyla yetiştiklerinden çıktıkları itibarıyla bakıldığında, sadece sinema ile ilgili değil genel de sanatla nitelikli bağ kuramamışlardır.

Tüm bunlar üzerine yeniden düşünmemiz gerekiyor.

Ülke olarak ulaşım, sağlık, sosyal yardım vb. alanlarda çok mesafeler kat ettik. Geçmişte temel ihtiyaçlarımızdı bunlar. Boşanmaların arttığı, anı yaşamının erdemine inandırılan gençlerimizin evlenmekten imtina ettiği, çocuk yapmanın ve ev hanımı olmanın değersizleştiği günlerden geçiyoruz. Ailemizi, çocuklarımızı, gençlerimizi kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığımızı maalesef iş başa geldiğinde anlıyoruz. Niçin evinde çocuğunu doğuran, büyüten, eğiten bir annenin sinemanın eşsiz imkanlarını kullanarak filmini (*Lorenzo'nun Yağı*) yapmıyoruz? *Bergen* filmiyle ajitasyonu, aldatmayı, kadına şiddeti gündeme getiriyoruz da niçin onurlu bir ailenin bir arada durmak için verdiği destansı mücadele örnekliklerinin filmini yaparak sinema tarihine *Gazap Üzümleri* gibi bir not düşmüyoruz? Bugün yaşadığımız göçmen sorunu olarak dillendirilen ancak bizim ensar-muhacir kavramsallaştırmasıyla ete kemiğe büründürmeye çalıştığımız sorun alanları üzerine sahici birkaç sanat üretimimiz olsa idi, dolaşıma sokulan *Sessiz İstila* kısa filmi ya yapılmazdı ya da bu kadar etkili bir şekilde gündeme gelebilir miydi?

Ülkemizdeki güzel birlikteliklerden biri olan Türkiye'nin Otomobili Girişim Grubu (*TOGG*) çalışma modelinin başka sektörler özellikle sinema yapımcılığı için de modellenebileceğini düşünüyoruz. Bunu iki açıdan düşünebiliriz. Birincisi devlet desteği ve ülkesini seven sinema gönüllülerinin bir araya gelmesiyle büyük bir güç birliği, potansiyel ortaya çıkacaktır. Diğer ise benzin ve dizel araçlar üretmek yerine doğrudan elektrikli araçlar üreterek sektöre giriş yapması *TOGG*'u bu alanda rekabetçi bir konuma yerleştirecektir. Benzer durum sinema için de geçerlidir. Gelenek-

sel imkanlar ile sanal ve artırılmış gerçeklik, hologram, Metaverse'ün yol açtığı aralığın gerek teori gerekse pratik açıdan doğru okunarak sinemada kullanılması, sektöre çok hızlı giriş yapılmasına zemin hazırlayacaktır. Elbette yüzyılı aşkın süredir başta Warner Bros ve daha birçok güçlü film şirketinin hüküm sürdüğü sinema sektöründe en iyisi olmak, başlangıç için pek mümkün görünmemektedir. Lakin teknolojinin az önce ifade edilen alanlarını kullanarak, tıpkı insansız hava araçları teknolojisinde başardığımız gibi, paradigma değişikliğine yol açacak sıçramaları gerçekleştirdiğimizde bu fark çok hızlı kapanacak, belki de bu şirketler yeni paradigmaya ayak uyduramayarak sahneden çekileceklerdir. Buradaki önemli nokta, otomobil üretiminin doğrudan endüstriyel boyutu varken sinemada ise bunun yanında kültürel ve sanatsal boyutların iç içe geçtiği çok katmanlı bir işleyişin olduğunu unutmamak gerekir.

Son olarak dünyadaki değişimin baş döndürücü hızına ayak uydurmak çok maliyetli hale gelmiştir. Küçük yapılar, şirketler bu süreçte devamlı gerilemektedir. Aynı durum sinema sektöründe de geçerlidir. Büyük şirketlerin (Netflix, Exxen, Warner Bros, Paramount Pictures, Pixar vs.) kurduğu sinema ve dizi platformları, dağıtım ağları, sinema salonları kendi içinde tekel durumundadır. Büyük paralar harcanarak düzenlenen ödül törenleri de seçilen filmler de bu sürecin parçasıdır. Ancak Netflix'in ortaya çıkışını ve pazarlama yöntemlerini yakından takip ettiğimizde sinema sektöründe yaşanacak büyük kırılmaların, -yeni tekellerin oluşması, şirket evliliklerinin yapılması vs.- ayak seslerini duyabiliriz. Yine TOGG modellemesi üzerinden hareketle, oluşturulacak bir girişim grubu bu dönüşümü doğru okuyarak ortaya koyacağı vizyona uygun hazır platformlar, know-how satın alarak sektöre giriş yapabilir. Türkiye bunu habercilik alanında dünyanın farklı yerlerindeki stüdyolarından yayın yapan TRT World'u kurarak başardı, sinema sektöründe de aynı başarıyı göstermesinin önünde bir engel bulunmuyor.

Sinema bütün sanatların toplamıdır ve bir endüstri olmayı başarmıştır. Sivil toplum örgütlerimiz, zenginlerimiz, entelektüellerimiz ve ülkemizi yönetenler, hepimiz; inandığımız değerlere sahip çıkmanın, gelecek nesillere aktarmanın güncel yolunun sinemadan geçtiğini görmeliyiz. İnsani yardım alanındaki fedakarlıklarımızı, tecrübelerimizi, dayanışmalarımızı ve istişarelerimizi; kültürün yapıcı unsuru sinema ve türevlerinin bireysel ve toplumsal inşamızı, medeniyet tasavvurumuzu sağaltacak şekilde gündemimize almalıyız. Artık Ergenekon'dan Çıkış; demiri eriterek değil, sinemayı ve imkanlarını doğru kullanarak mümkündür.

İnandığımız değerlere sahip çıkmanın, gelecek nesillere aktarmanın güncel yolunun sinema ve türevlerinden geçtiğini görmeliyiz.

Kovid-19 Salgını Sonrası Şehirciliğimiz Üzerine

PROF. DR. YUSUF ŞAHİN

DOSYA

DÜNYA nüfusunun yüzde ellisinden fazlası şehirlerde yaşıyor. Bu oran ülkemizde yüzde doksanı geçmiş durumdadır. Şehirler, hem daha fazla nüfus barındırdığı hem de bu nüfus sosyal, kültürel ve iktisadî olarak farklı katmanlardan oluştuğu için Kovid-19 Salgınından en fazla etkilenen yerler olmuştur. Bu yüzden, Kovid-19 Salgını, önümüzdeki dönemde diğer pek çok alanda olduğu gibi şehirler üzerinde de derin etkiler bırakacak gibi gözükmektedir.

Hayatın olağan akışı içinde bir gün çözeriz diye ertelediğimiz sorunlar vardır. Kriz anları bu türden ertelenen sorunların çözümü, bir bakıma bir mıntika temizliği yapılması bakımından da önemli imkânlar sunar. Salgınla birlikte gelen tartışmaları bu yönüyle bir “*imkân*” olarak da görmek mümkündür.

Salgın, şehirlerde ve genel manada hayatımızda köklü değişimleri tetiklemesi bakımından bir dönüm noktası da olacak potansiyele sahiptir ama bu, Salgının hayatımızdan alıp götürdüklerini görmemizi engellememelidir. Salgın, “ölüm korkusu” gibi en temel insanî yanımızı harekete geçiren ve insanlığımıza ait ne varsa ertelediğimiz bir insanî ilişkiler örüntüsü de oluşturmuştur: Tokalaşmak, kucaklaşmak, çay/kahve içmek, paylaşmak gibi çok sayıda insanî hasletlerimizi ileri bir tarihe kadar ertelememizi beraberinde getirmiştir.

Bu yazıda, Salgın sürecinin şehirlerimiz ve şehir yönetimleri üzerinde ne gibi etkiler oluşturabileceği üzerine bir tartışma yürütülecektir. Tabiatıyla, bu başlık altında ele alınan konuların bir kısmı gerçekleşmesi muhtemel, belki bir kısmı da gerçekleştirilse iyi olabileceğini düşündüğümüz değişimler olacaktır. Dolayısıyla, yazıda dile getirilen değişimlerin bir yönüyle şehirciliğimiz üzerine kişisel kanaatlerimizi de içeren kapsamlı bir değerlendirme olarak görülmelidir. Bir bakıma, Salgın da dikkate alındığında ileride, “*şehircilik mefkuremiz ne olmalı?*” sorusuna da cevap aramış olacağız.

İnsanî Ölçeğe Dönmek

Modern şehirciliğin en çok eleştirilen ama bir o kadar da insanları cezbeden yanı, çok katlı yapılaşmadır. Le Corbusier ve benzer düşüncede olan şehirciler, bunu bir ideal olarak da takdim ettiler. Eğer bugün yaşıyor olsalardı, belki, onlar da fikirlerinin bu kadar kabul görmesine şaşırırlardı.

Türk şehirciliği, tam bir başlangıç tarihi konulamasa da, bir süredir bu gelişmenin esiri olmuş gözükmektedir. Örneğin, şehirlerimizde apartmanların olduğu bölge, sağlıklı şehirleşmenin bir göstergesi olarak da değerlendirilir hale gelmiştir. (*Buradan bir gelecekönü güzellemesine de geçmemek gerekir, tabii ki.*)

Salgın sürecinde ebeveynler çalıştığı için bir şekilde dışarıya çıkabildiler. Ama hem çocuklar hem de yaşlılar, özellikle Salgının başlangıcında bir bakıma evde hapis kaldılar. Hapis kalınan evlerimizde bir apartman dairesi olduğu düşünülürken; Salgının biraz daha ağır bir şekilde tecrübe edildiğini söylemek mümkündür. Zira hem çocuklarımız hem de yaşlılarımız için tek nefes alınacak alan (*eğer varsa*) balkonlarımız oldu.

Salgın, şehirlerde ve genel manada hayatımızda köklü değişimleri tetiklemesi bakımından bir dönüm noktası da olacak potansiyele sahiptir.

Yeni il kurmak veya mevcut bir ilin bu statüsünü kaldırmak, demokratik siyaset açısından sonuçları ağır olabilecek kararlardır.

Yaklaşık bir on yıla yakındır “yatay mimari” vurgusu yapılmakta ve Türk şehirciliğinin dikey olarak değil de yatay olarak kendisine bir yön belirlemesi gerektiği ileri sürülmektedir. Ama henüz bu yönde ciddi bir gelişme kaydedildiğini söylemek zordur. Salgın sonrası süreçte bu konuya daha fazla kafa yoracağımız söylenebilir.

Bir an için şehirciliğimizin az katlı ve hep konuşulan ama uygulamada göremediğimiz “bahçeli evler” şeklinde gelişmiş olduğu bir durumu hayal edelim: Çocuklarımız da, yaşlılarımız da nefes alabilecekleri bir imkâna kavuşacaklardı. Salgının olmadığı şartlarda da bu türden bir şehirciliğin, çocuklarımızın toprakla temasından ev ahalisinin sadece kapalı ortamlarda bir araya gelmek zorunda kalmamasına kadar, sayısız faydasından söz edilebilir. Bir de basit tarımsal üretim faaliyetlerinin tecrübe edildiği bahçeleri olan az katlı yapılaşmanın olması durumunda, her halde, bu insanî katkıların üst seviyede olacağı bir noktaya geçmiş olacağız.

Bizim geleneksel şehirciliğimizde ağaç örtüsünü aşmayan ve adına insanî ölçek de dediğimiz şehircilik anlayışımız, ilerde, daha çok tartışılacaktır. Bugün hem ağaçların olmadığı hem de çok katlı yapıların her tarafı sardığı bir şehircilik anlayışının hâkim olması, bahsettiğimiz seçeneği “ütopya” olarak görmeyi beraberinde getirmemelidir. Zira tarihte bir kez tecrübe edilen, tekrar tecrübe edilebilir. Biz bugünkü noktaya “insanî ölçek”ten saparak geldik. Dolayısıyla tekrar başa dönebiliriz. Bu geriye dönüş, eskinin kopyası, birebir tekrarı olamaz tabii ki. Mutlaka bugünkü gelişmelerin de etkisi olacaktır. Ama temel ilkeler “insanî ölçeğe saygılı şehircilik” olmak kaydıyla yeni bir terkip oluşturmak bize göre imkân dâhilindedir ve Salgın sonrası sürecinin önemli bir gündemi bu olacaktır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Uygun Yerel Yönetimler Kurmak

Türkiye, 2017'deki Referandumla Parlamenter Sistemden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçmiş, 2018'de de bir önceki yıl anayasal hale gelen sisteme dayalı olarak seçimlere gitmiş ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi çerçevesinde ilk hükümetini kurmuştur. Salgın ve diğer kriz hallerinde hükümet, hızlı hareket edebilmiş ve önceki yıllarda yaşadığımız kısır tartışmalara teslim olmadan alınması gereken tedbirleri alabilmiştir.

İllerimiz ve yerel yönetimlerimizle ilgili de yeni sisteme uygun köklü değişikliklere gitmek gerekmektedir. Aksi halde sistem değişikliği, yerel düzeyde etkin işlemeyecektir. İki değişiklik acilen yapılmalıdır:

Birincisi, il ve ilçe sınırları yeniden belirlenmelidir. Yeni il kurmak veya mevcut bir ilin bu statüsünü kaldırmak, demokratik siyaset açısından sonuçları ağır olabilecek kararlardır. Ama hiç değilse mevcut illerin sınırları ile bu illerdeki ilçelerin statüsü ve sınırları tekrardan gözden geçirilebilir. Bu yapılırken başta doğal eşikler olmak üzere coğrafi şartlar, şehrin ekonomisi ve kamu hizmetinin gerekleri gibi anayasal ilkeler ve bu ilkelerin içerdiği diğer şartlar dikkate alınmalıdır. Buna kafa yorulmaya başlandığında; özellikle pek çok ilçenin hizmet üreten değil de işleri yavaşlatan gereksiz idari bölümler haline geldiği görülecektir. *(Gereksiz tartışmalara girmemek için il ve ilçe ismine girmeye gerek yoktur.)* Ama il merkezine birkaç km mesafedeki ilçeler, nüfusu 2 binin altına düşen veya o civarda olan ilçeler, birbirine çok yakın ilçeler, Salgınla beraber hemen her işimizi dijital platformlarda yapmaya başladığımız günümüz dünyasında daha da anlamsız hale gelecektir.

Aynı durum belediyeler için de geçerlidir. Daha önce 5 binin altındaki beldeler kapatılacak bir noktaya gelinmişti. Ancak bir belde belediyesinin hukuk mücadelesi sonucu, yargı kararlarıyla 2 bin nüfusun üzerinde olan yerleşim yerlerinde belediyeler statülerini korumuştur. Belediye başkanı ve birkaç çalışanı dışında hiçbir çalışanı olmayan, hizmet üretmek için araç parkı bulunmayan ve bir imar planı hazırlayacak mimarı, şehir plancısı bulunmayan bu belediyelerin acilen kaldırılması gerekir.

Sınırları yeniden belirlenmiş illerde genel hizmetlerden vali, sınırları yeniden belirlenmiş ilçelerde genel hizmetlerden kaymakam sorumlu olmaya devam etmeli; sınırları yeniden belirlenmiş illerde yerel hizmetlerden il belediyesi, sınırları yeniden belirlenmiş ilçelerde yerel hizmetlerden ilçe belediye başkanı sorumlu olmaya başlamalıdır. Bir başka ifadeyle, büyükşehir belediyesi statüsüne sahip illerin dışındaki illerde de büyükşehir belediyesine benzer bir sisteme geçilmelidir. Önerimiz hayata geçirildiğinde yerel yönetimler sistemimizde ciddi bir “sadeleştirme” yapılmış olacaktır.

Şehirler, daha fazla veri toplayacak, bu verileri analiz edecek ve buna dayalı olarak hizmet sunar hale gelecektir.

Bu öneriyle ilgili en temel itiraz noktaları iki başlık altında karşımıza çıkacaktır: İlki, terörle irtibatlı siyasetçilerin seçildiği belediyelerde ne yapılacağı sorusudur. Buralarda bugün ne yapıyorsa yarın da aynı şey yapılabilir. Yerel halka hizmet yerine terör örgütüne hizmet eder hale gelen belediyelere kayyım atanmaktadır. Bu bizim önerdiğimiz sistemde de mümkün olacaktır.

İkinci itiraz da yapılan işlemin demokratik olmayacağı yönünde olacaktır. Bu itiraz büyükşehir belediyesine ilişkin düzenlemeler esnasında da gündeme gelmişti. Ama unutulmuş nokta şu olmaktadır: Belediyelerle ilgili düzenlemeyi de yine seçilmiş bir heyet (yani TMMM) yapmaktadır/yapacaktır. Bu itirazda, kendini yönetecekleri seçerek küçük bir beldede demokratik hakkını kullananlar ile bu belediyeleri kaldıran TBMM'yi seçen tüm toplumun demokratik hakkı arasında bir hiyerarşi kurulmak istenmektedir.

İl, ilçe sınırlarının yeniden belirlendiği ve bu esnada çok sayıda ilçenin kaldırıldığı, ayrıca, il sınırlarında il belediyesi, ilçelerde ilçe belediyesinin kurulduğu ve bu esnada çok sayıda belde belediyesinin kaldırıldığı vasatta ciddi bir tasarruf sağlanacağı açıktır. Yeni oluşturulan bu sistemde işlerin Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine uygun şekilde etkin sunulması da mümkün olacaktır.

“Kırılmalı Haritası” Çıkarmak

Türkiye, 1999 depremleri sonrasında kriz yönetimi konusunda önemli bir eşiği aşmıştır. Bir musibet bin nasihatten evladır, derler. Bu depremler, yıllardır konuşulan ama yapılamayan işleri yapmamızı mümkün kıldı. Ve bugün AFAD dediğimiz kurum ortaya çıktı.

Salgın, bulaşıcı hastalık ve diğer kriz hallerinde hangi toplum kesimlerinin “kırılmalı” olduğunu görebileceğimiz bir harita çıkarmak gerektiğini ortaya çıkardı. Bir bakıma, hemen her kriz için “düşünülme-yeni düşünmek” veya “akla hayale gelmeyen hayal etmek” gerektiğini görmüş olduk. Örneğin, Salgın, en çok yaşlılarımızı etkiledi. Hem hastalığa yakalandıklarında en çok onlar hayatını kaybetti hem de alınan tedbirler en çok onları yordu. Salgın öncesinde yaşlılarımızın bu salgında en çok etkilenen kesim olacağı kimsenin aklına gelmedi.

Başta AFAD olmak üzere merkezî ve yerel yönetimlerin bu konuda daha fazla kafa yorması gerektiği açıktır. “Kırılmalı haritası” çıkarırken yapılacak “beyin fırtınası” toplantılarında dile getirilen görüşlerin bazen uçuk kaçık olması bile mümkündür. Ama Salgınla

birlikte, ilerde ortaya çıkabilecek krizlere ancak çok geniş bir yelpazede fikir jimnastiği yapılması durumunda hazır olabileceğimiz de görülmüş olmalıdır.

Bununla bağlantılı bir başka konu da şudur: Devletin bu krizleri yönetirken başta gönüllü sivil toplum kuruluşları olmak üzere değişik paydaşlarla beraber çalışma kültürünü bugünkü noktasından daha da ileri düzeye taşıması gerektiği anlaşıldı. Örneğin, vefa destek gruplarında çok sayıda gönüllü kişi ve kurum da görev aldı. Bunların devletin belirlediği hedefler doğrultusunda doğru bir şekilde yönlendirilmesinin çok önemli olduğunu söylemek gerekir. Aksi halde toplumun toplam enerjisinin kriz bölgelerinin belirli bir bölümüne teksif edilmesi kaçınılmaz olacaktır.

Köklerimizi Hatırlamak

Salgından bir ay önce “*umumi/genel helalar/tuvaletler*” üzerine çalışmaya başlamıştım. Mevzuat açısından bakıldığında; Köy Kanunu’ndan itibaren bu konuda çok net düzenlemeler yapılmasına ve geçmişten çok önemli bir birikimi tevarüs etmemize rağmen şehirlerimizde umumi tuvaletler açısından ciddi bir zafiyet olduğu gözlemim vardı. Salgın, umumi tuvaletlerin de içinde değerlendirilebileceği halk sağlığını tekrar gündemimize taşıdı. Kanaatimce, bu iyi de oldu.

Belediyeler gıda denetiminden çöplerin toplanması ve bertaraf edilmesine, umumi tuvaletlerin yapılması, denetlenmesinden hayvan kesim yerlerinin şartlarının iyileştirilmesine kadar, çok sayıda başlık altında temizlik eksenli işler yapmak veya yaptığı işleri iyileştirmek durumunda kalacaklardır.

Dijital Platformları Daha Fazla Kullanmak

Akıllı şehir tartışmaları epeydir yapılıyordu zaten. Salgın, bu tartışmaları biraz daha hızlandırmış oldu. Akıllı şehir kavramıyla, şehircilik hizmetlerinde dijital platformların daha fazla kullanılacağı ifade ediliyordu. Bugünkü gelişmeler bunu zorunlu hale getirdi. Sadece şehircilik hizmetlerinde değil bir bütün olarak kamu hizmetlerinin sunulmasında dijital platformların sunduğu imkânlardan daha fazla yararlanılmaya başlandı. Örneğin, Salgın süreciyle birlikte eğitime ara verilmişti. Ama eğitime ara verilmesi kararı sonrası hem Millî Eğitim Bakanlığı hem de YÖK, uzaktan eğitime geçme kararı

---

*Çocukların doyusya
çocukluklarını
yaşayabilecekleri
parklar, spor tesisleri
gibi alanların hızla
artırılması bir zaruret
olarak gözükmektedir.*

---

*Şehirlerimizin her yerini,
kadınlarımızı daha fazla
tüketsinler diye
kurgulanan alışveriş
merkezlerinden daha
cazip hale getirmek
durumundayız.*

aldı. Uzaktan eğitimin örgün eğitimden çok farklı olduğunu, birinin diğerinin yerini tutamayacağını ileri sürmek tabii ki mümkün. Ama yaklaşık 20 milyon öğrenci ve öğretmenin MEB bünyesinde, yaklaşık 8 milyonu aşkın öğrenci ve öğretim elemanının da YÖK bünyesinde uzaktan eğitim platformlarında şu günlerde eğitim öğretim sürecinin içinde olması, bir yıl önce, bir beyin fırtınası yapılırken bile akla gelmeyecek konulardı.

Aynı durum şehircilik hizmetleri için de geçerli. Kurum içi yazışmalarda EBYS kullanmak başta olmak üzere vatandaşın şehircilik hizmetleri çerçevesinde yaptığı ödemelerin E-Devlet üzerinden yapılması gibi gelişmeler, artık önümüzdeki yıllarda kaçınılmaz hale gelecek gibi gözüküyor. Şehirler, daha fazla veri toplayacak, bu verileri analiz edecek ve buna dayalı olarak hizmet sunar hale gelecektir.

“Şehrin Kayıpları”nı Fark Etmek

Uzunca bir süredir “*şehrin kayıpları*” başlığı altında konferanslar veriyorum. Bu kavramla kastım, şehirlerde yaşayan ama şehircilik hizmetlerinde dikkate alınmayan toplum kesimleridir. Salgın bize, hep birlikte şehirde yaşadığımız ve daha önce görmezden geldiğimiz toplum kesimlerini dikkate almadığımızda bir “*millet*” olamayacağımızı göstermiş oldu.

Şehrin kayıpları başlığı altında yaşlılar, engelliler, kadınlar, çocuklar gibi toplum kesimlerinden söz etmek mümkündür. Salgın, vefa destek grupları vasıtasıyla bu kesimleri de hatırladığımız bir süreç oldu.

Salgın, eninde sonunda bitecek, hayat tekrardan normale dönecektir. Ama bundan sonra şehirlerimizi paylaştığımız yaşlılarımızın da olduğunu unutmayacağız: Eğer onların evden çıkmasını kolaylaştıran ve hatta cazip hale getiren şehircilik hizmetleri kurgulanmazsa, onları hayatlarının sonuna kadar dört duvar arasında bir hapis hayatına mahkûm etmiş olacağız.

Engellilerle ilgili son 10 yıldır bir miktar iyileşmeden söz edilebilir. Ama henüz işin başındayız. Engellilerin de evden çıkıp şehir hayatına karışabilecekleri ve şehircilik hizmetinden yararlanabilecekleri imkânlar, şimdilik oldukça sınırlı. Ama bu yöndeki gelişmeler umut verici gözükmektedir. Salgın, bu konudaki gelişmeleri de hızlandıracaktır.

Yaklaşık 20 milyona yakın lise ve altı eğitim öğretim alan öğrencimiz var. Üniversite öğrencileriyle birlikte bu sayı 30 milyona yaklaşıyor. Bir de ilköğretim öncesi küçük çocuklarımız var. Şehirlerimizde işleyen sistematik şu: Şehirlerin çeperlerindeki tarlalar, bahçeler şehre dâhil edilmekte, ilerleyen dönemlerde ise şehirleşen alanlarda sokak aralarında iki salıncak konulabilen küçük parklar yapılmaya çalışılmaktadır. Millet parkları yapmak şeklinde yakın dönemde başlayan gelişme, tam da bu türden bir şehirleşmenin patolojilerini bertaraf etmeye matuf bir hamledir. Ama bu, daha önce yapılan işlerin yanlışlığını görmemize mani olmamalıdır. Çocukların doyasıya çocukluklarını yaşayabilecekleri parklar, spor tesisleri gibi alanların hızla artırılması bir zaruret olarak gözükmektedir.

Şehirciliğimizin ayrılmaz mekânlarından biri artık alışveriş merkezleridir. Alışveriş merkezlerinin kadınları özellikle etkilemek istediği bilinir. Örneğin, alışveriş merkezleri, çocuklarıyla birlikte gelen kadınların araçlarına park etme imkânı sunar. İçerisi, kışın sıcak, yazın serindir. Çocukları bırakacak ve üstelik de bir sıkıntı olduğunda anneyi arayacak çocuk oyun merkezleri vardır. Çocukların altını değiştirmek için ayrı, acıktığında emzirmek içinse ayrı yerler vardır. Üstelik tuvaletleri de oldukça temizdir. Kadınlar daha rahat alışveriş yapsınlar diye, literatürde alışveriş merkezleri için vurgulanan bu özellikleri şunun için hatırlattım: Şehirlerimizin her yerini, kadınlarımızı daha fazla tüketsinler diye kurgulanan alışveriş merkezlerinden daha cazip hale getirmek durumundayız.

Şehirlerimizi Açık Sistemler Olarak Düşünmek

Şehirler, sadece yerleşimin yoğun olduğu alanla sınırlı olarak düşünülmüştür. Oysa Salgınla, şehirleri sadece yerleşim yerleriyle sınırlı düşünmenin yetersiz olduğunu gördük. Küreselleşen ve ülkeler arasındaki ilişkilerin bu kadar yoğunlaştığı bir dünyada artık şehirleri yönetirken dünyanın öbür ucundaki gelişmeler de dikkate alınmak durumunda kalınacaktır.

Kovid-19, Çin'in bir şehrinde başladı ve buradan bütün dünyaya yayılmış oldu. Oysa bugünkü şehircilik anlayışımızda bu dinamik ilişkilerin genellikle ihmal edildiği görülmektedir. Aksaray'ın Salgın'la ilgili ağır şartlarını hafifletmenin sadece komşu şehirlerin, Türkiye'deki şehirlerin değil; dünyadaki bütün diğer şehirlerin yö-

---

Yaşlı bakım evlerinde kalan büyüklerimizin başına yağmur yağmadı, yemekleri hep vaktinde verildi. Ama bu imkânların hiçbiri, bir evladın annesine, babasına sarılmasının yerini tutamadı.

---

*Hem hukukî düzeyde
hem de iş yapma ahlâkı
bakımından
şehirlerimizdeki
birimlerin beraber
çalışma kültürünü
artırmalarına yönelik
tedbirler almamız
gerekmektedir.*

---

netiminden bağımsız değerlendirilmesi, ne yazık ki, imkânsız: Bunu bir kez daha anlamış olduk.

Şehirlerin dünyaya daha açık bir anlayışla yönetilmeleri ve planlarını da buna uygun bir anlayışla anlık veya gelişmelere göre güncelleyebildikleri birimler olmaları bir zorunluluk halini almaktadır. Bunun şehirler için aynı zamanda büyük bir risk oluşturduğunu da eklemek gerekir. Bu yüzden, açık bir sistem halinde kurgulanan şehirleri yönetenlerin dinamik bir bakış açısına sahip olmaları bir zorunluluktur.

Şehirler, önümüzdeki dönemde başta havza temelli şartlar olmak üzere diğer şehirlerle daha fazla irtibatlı hareket etmek durumunda kalacaktır. Burada kardeş şehir gibi şehirlerin diğer şehirlerle işbirliğine gittiği uygulamaların da yaygınlaşabileceğini söylemek mümkündür.

Aşkın Olanla Barışmak

Aydınlanma, insanın aklına güvenin zirveye çıktığı bir döneme tekabül eder. Akıl, insanın hem kendisini, hem de çevresini anlayabilmesine, kavrayabilmesine ve dolayısıyla insanın da içinde yer aldığı bu dünyayı yönetebilmesine imkân sağlar anlayışı, Tanrı fikrinin terk edilmesini de beraberinde getirdi. Bir bakıma, akıl, Tanrı fikrinin yerini aldı.

Son birkaç yüz yıldır insan aklının ürünü sayabileceğimiz çok sayıda kurum oluşturuldu, çok sayıda icat yapıldı. Örneğin, sağlık alanındaki gelişmeler insan ömrünün tarihte görülmediği kadar uzamasına yol açtı. İnsanların, ömrünün ilerleyen yaşlarında hayatlarını geçirebilecekleri yaşlı bakım evleri kuruldu. Yine çocuklarımız için kreşler, anaokulları açıldı. Ama anaokullarındaki öğretmenlerin veya çalışanların çocuklarımıza gösterdikleri ilgi, bir annenin çocuğuna sarılmasının sağladığı tatmini ikame edemedi. Anaokullarına giden çocuklarda hep bir şeyler eksik kaldı. Yaşlı bakım evlerinde kalan büyüklerimizin başına yağmur yağmadı, yemekleri hep vaktinde verildi. Ama bu imkânların hiçbiri, bir evladın annesine, babasına sarılmasının yerini tutamadı.

Salgın sürecinde vefa destek gruplarının çalışmalarıyla gördük ki, şehirciliğimizin alacağı yeni istikamette metafizik (*aklın ötesindeki boyut*), tekrar gündemimize girmek durumunda kalacaktır. Eğer

bunu yapamazsak, pek çok Batılı ülkede gördüğümüz gibi, ülkeler bir maske için hırsızlık yapabilecek, yaşlı bakım evlerindeki büyüklerini ölüme terk edebilecektir.

İletişim Stratejileri Değişecek

Eskiden, her kamu kurum ve kuruluşunun ana binasında bir ilan panosu olurdu. Bu kuruluşlar, kamuoyunu ilgilendiren konularda ilan panosuna bilgilendirici broşürlerini veya kararlarını asarlardı. Sonra bu işler, internet sitelerine kaydırıldı. Ama Salgın bize çok hızlı iletişim kurmanın gerekli olduğunu bir kez daha hatırlatmış oldu. Bu yüzden, şehirlerimizin ileriki yıllarda sosyal medya mecralarını daha çok kullanacağını söylemek mümkündür.

Ama şöyle bir sorunumuz var: Şehirlerimizi yönetenlerin yaşlarının kırklı yaşları geçmiş olması, yeni iletişim stratejilerinin ise daha çok genç kuşaklar tarafından kabul görmesi, kuşaklar arası bakış açısı farklılıklarını da beraberinde getirebilmektedir. Ama yaşanan gelişmeler, yöneticilerin bu alandaki gelişmelere uzun süre kayıtsız kalamayacağını göstermektedir. Yöneticiler, kendileri yapamıyorlarsa bile profesyonel ekiplerden destek alarak, dijital platformlar üzerinden iletişimi yaygınlaştırmak durumunda kalacaklardır.

“Aynı Gemideyiz” Anlayışıyla İş Yapmak

Kurumlarda veya bir kurumdaki birimlerde bir “kurum/birim taassubu” olduğu gözlenir. Rektör, üniversitenin bütün birimlerini gözetirken, örneğin bir dekan, sadece kendi birimi açısından meseleleri değerlendirmeyi tercih edebilmektedir. Vali, il ölçeğinde meselelere bakarken, Ticaret İl Müdürü, sadece kendi müdürlüğü açısından meseleleri değerlendirme eğilimi içinde olabilmektedir.

Salgın sürecinde KYK yurtlarının karantina amaçlı kullanılması, ildeki memurların hemen hepsinden vefa destek gruplarında yararlanılması gibi örnekler, kurum taassubunun hem gereksiz olduğunu hem de göz ardı edilmesi gereken gelişmeler yaşanabileceğini gösterdi. Üniversiteler, elindeki imkânları Sağlık Bakanlığı'nın emrine sundu. Değişik alanlarda güzel işbirliği örnekleri ortaya çıktı. Ama bu işbirliği örneklerinin Salgın sonrasında aynı ölçüde kolay olmayacağını biliyoruz. Dolayısıyla, hem hukukî düzeyde hem de iş yapma ahlâkı bakımından şehirlerimizdeki birimlerin beraber çalışma kültürünü artırmalarına yönelik tedbirler almamız gerektiği açıktır.

**Önümüzdeki yıllarda
aynı zamanda
“kendimizi mutlu
hissedeceğimiz şehirler”
de kurmamız gerektiğini
daha fazla konuşacağız.**

Hizmetlerin dijitalleşmesi şehirlerimizde okullar, kurslar, lokantalar vs. için daha az yer ayırmayı beraberinde getirecektir.

Çevreci Ulaşım Araçlarına Yol Vermek

Ulaşım, başta İstanbul ve Ankara gibi büyükşehirlerimiz olmak üzere, şehirlerimizin sorunlar listesinin başında gelir. Salgın sürecinde bir de buna seyreltilmiş yolcu taşıma kararları eklenince, şehir içi ulaşımlarda ciddi daralmalar yaşandı. Kısa ve orta mesafeli yolculuklarda ve hava şartları da elverdiği durumlarda çevreci ulaşım araçlarının kullanmanın yararlı olacağı düşüncesi biraz daha yaygınlaşmış oldu.

Sağlık Bakanlığı, şehirlerimizde çok sayıda bisiklet dağıtmıştı. Çok az kamu kurum ve kuruluşu bu işi sahiplenmişti. Vatandaşlarımız ise uygun bir altyapı olmadığı için istese de bisikletli ulaşımı tercih edemiyordu. Konya, Kayseri gibi sınırlı sayıdaki ilde yapılan cılız adımlar, çevreci ulaşım araçlarının yaygınlaşması için ümitli olmamıza yetmiyordu.

Salgın, sadece bisikletin değil elektrikli kayak gibi çeşitli ulaşım araçlarının önümüzdeki günlerde şehirlerimizde daha fazla görülmesinde itici güç olmuştur. Söylemeye bile gerek yok ki, bu değişim ve gelişim, enerji tasarrufu, şişmanlıkla mücadele, çevre kirliliğini azaltma gibi diğer sorunlarla baş etmede de bize yardımcı olacaktır.

Güçlü Bir İnternet Altyapısı İnşa Etmek

Salgının sadece eğitim alanında internet kullanımını yaygınlaştırdığı yanlışlığı var. Oysa Salgın, başka alanlarda da uzaktan hizmet sunmayı mümkün kılmıştır. Örneğin, çağrı merkezlerinde çalışanlar, artık fizikî olarak buldukları işyerlerine gitmeden de işlerini yapar hale gelmişlerdir. Değişik alanlarda yapılan kurslar, internet ortamına taşınmış gözükmektedir. Bir sokağın asfalt dökme işini şimdilik internet üzerinden yapmamız imkân dâhilinde değildir. Ama şehirde hem belediyelerimizin hem de diğer kamu kurum ve kuruluşlarımızın sunduğu hizmetlerin bir kısmı uzaktan sunulabilir hale gelmiştir. Aynı durum, özel sektörde sunulan bazı hizmetler için de geçerlidir. Örneğin, fizikî olarak lokantalara giderek yemeklerimizi yerken, şimdilerde eve paket servis yapma seçeneğinin daha fazla rağbet görmeye başladığı anlaşılmaktadır.

Bütün bu gelişmeler, şehirlerimizde okullar, kurslar, lokantalar vs. için daha az yer ayırmayı beraberinde getirecektir. Ama bu ihtiyaçlar, başka şekillerde yerine getirilebilir diye şehirlerimizde güçlü bir internet altyapısının kurulması ve bu altyapı üzerinden hizmet

sunan iş yapma biçimlerinin yaygınlaşmasına yardımcı olunması gerekecektir.

Ev Almayı Komşu Almak

Aklımızı tek rehber olarak belirleyince, aklımızı kullanarak yaptığımız yatırımların ve inşa ettiğimiz şehirlerin bize yeterli olacağını zannettik. Salgın, modern insanın aynı zamanda zavallı insan olduğunu da göstermiş oldu.

Bir karantina sürecinde dışarı çıkamayan biri için vefa destek grupları sürekli teyakkuz halindeydi. Ama bunu “komşuluk hukuku” içinde de yapmak mümkündü. Üstelik de bu şekilde sorunlarımızı çözdüğümüzde toplumun ortalamada katlanmak durumunda kaldığı maliyetler azalacaktı. Her gün sabah işimize giderken karşı daireden çıkan komşumuzla daha sahici ilişkiler geliştirmiş olacaktık.

Dijital platformların iyice yaygınlaşacağı ileriki yıllarda “ev alma komşu al” düsturunun önemini biraz daha yitirmesi ihtimali yüksek gözüküyor. Ama insanlığın bir genetiği varsa ve bu genetik içinde “sıcak, samimi, içten ilişkiler” önemliyse, eninde sonunda, belki başka düzlemlerde komşuluk ilişkilerini geliştirmek zorunda kalacağız. Bunun bizim ve bizden önceki kuşakların yaşadıkları türden komşuluklar olmayacağı çok açık. Ama bu duygunun nasıl ete kemiğe bürüneceğini ancak bizden sonraki kuşaklar görmüş olacak. İnsanlığın tekrar bu duyguya müracaat etmesi kaçınılmaz gibi gözükmektedir. Bu duygunun yaygınlaşmasının bir sonraki halkası da, mahalle kültürünün tekrar ihya edilmesidir. Ama onun da farklı bir formda/biçimde ihya edilme ihtimali olduğunu ileri sürebiliriz.

Alternatif Hizmet Sunma Modelleri Geliştirmek

Salgın sürecinde bazı belediyeler, geniş ve açık bir alanda, otomobilleri içindeki vatandaşlara film veya konser izletme gibi etkinliklere giriştiler. Yine bazı belediyeler, evinden çıkamayanlara sokakta gezdirdikleri araçlarla konser verdiler veya gösteriler yaptılar. Bazı belediyeler, evleri dolaşp maske dağıttılar.

Bunlar bize, önümüzdeki yıllarda, eski hizmet sunma modellerimizin gözden geçirilebileceğine dair ipucu veriyor. Değişimler zorlu ve zahmetli süreçlerdir. Kamu kurum ve kuruluşlarındaki değişim ve dönüşümler çok daha zordur ama imkânsız da değildir. “Hiçbir şey eskisi gibi olmayacak” ifadesinin en çok geçerli olacağı alanlardan biri de, galiba, şehirlerimizdeki hizmet sunma modelleri olacaktır.

Ruhlu Şehirler Kurmak

Şehirleri inşa etmek ile gönülleri inşa etmek arasında bir bağ kuran geleneğin neşvünema bulduğu bu topraklarda, sadece görünen âleme ilişkin gelişimlerin ve değişimlerin yaşanması, eksik bir şehircilik anlayışıydı. Salgın, örneğin, toplumsal psikolojinin (*yani iç dünyamızın ait olanın*) de ne kadar önemli olduğunu bize bir defa daha göstermiş oldu.

Önümüzdeki yıllarda aynı zamanda “*kendimizi mutlu hissedeceğimiz şehirler*” de kurmamız gerektiğini daha fazla konuşacağız. Şehirlerimizde ve şehirciliğimizde “*vicdan*”, “*adalet*”, “*merhamet*”, “*vefa*” gibi kavramları daha fazla istişarelerimize dâhil edeceğiz.

Sonuç

İnsanların ağırlıklı olarak şehirlerde yaşadığı bir asırdayız. Son iki yüz yıldır, kırsal alandan şehirlere doğru yoğun bir göç yaşandı ve şehirlerimizin bugünkü şeklini almasında bu göçler, önemli ölçüde belirleyici oldu. Doğru veya yanlış; şehirler kurduk ve bugüne kadar da bu şehirlerde yaşamaya devam ettik. Şehirlerdeki bu yapı stokunu ve oluşan ilişkiler ağını bir günde değiştirmek, tabii ki mümkün değildir. Böyle bir beklenti içinde olmak gerçekçi de olmaz. Ama bu, önümüzdeki yıllarda şehircilik anlayışımızda ve uygulamalarımızda bir değişiklik olamayacağı anlamına gelmez.

Önümüzdeki günlerde insanî ölçeğin daha fazla dikkate alınacağı, taşradaki il, ilçe, il belediyesi ve ilçe belediyesi sınırlarının yeniden belirleneceği, toplumdaki kırılma alanlarına dair detaylı haritaların çıkarılacağı, temizlik kültürünün tekrardan yaygınlaşacağı, dijital platformların daha fazla kullanılacağı, şehrin kayıplarının gözetileceği, şehirlerimizin dışardan gelebilecek risklere karşı daha dirençli olması için açık sistemler olarak yönetileceği, şehirlerimizde aşkın olanla barışık işlerin yapılacağı, yeni hizmet sunma modellerinin geliştirileceği, iletişim stratejilerimizin değişeceği, aynı gemideyiz duygusuyla hareket etmenin önemini fark edileceği, çevreci ulaşım araçlarının tercih edilirliğinin artacağı, güçlü bir internet altyapısının inşa edileceği, ev almak kadar komşu almanın da önemli olduğu “*ruhlu şehirler*”in kurulacağı söylenebilir.

*Yeryüzüne ayı indir o bir şehir olsun
Yaklaştıkça büyüyen
Ayrıntıları setleri bahçeleri
Yumuşak çizgileriyle ortaya çıkan*

Sezai Karakoç

CIHANNÜMA DERGİ

www.cihannuma.org

Hacı Bayram Mah. Haşimi (Kutlu) Sokak No. 12 Altındağ - ANKARA

@Cihannumader - Twitter / @cihannumader - Facebook / @cihannumader - Instagram / CIHANNUMA DERNEĞİ- YouTube